

TAMPEREEN YLIOPISTO

Vesa Vartiainen

HAALARIMIEHET JA VALKOKAULUSTYÖLÄISET

SKP:n Tampereen piirijärjestö paikallisena toimijana puolueen
valtakunnallisessa hajaannuksessa 1964–1971

Suomen historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2006

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

VARTIAINEN VESA: Haalarimiehet ja valkokaulustyöläiset – SKP:n Tampereen piirijärjestö paikallisena toimijana puolueen valtakunnallisessa hajaannuksessa 1964–1971

Pro gradu -tutkielma, 103 s., 4 liites.

Suomen historia

Toukokuu 2006

Suomen kommunistisessa puolueessa SKP:ssä tapahtui 1960-luvun kuluessa hajaannus, jossa esiin nousivat puolueeseen muodostuneet uudistuksia ajaneiden ja niitä vastustaneiden ihmisten ryhmät. Tarkastelen tässä työssä SKP:n 1960-luvun hajaannusta Tampereen piirijärjestön näkökulmasta ja pyrin selvittämään, koska SKP:n jakaantuminen alkoi näkyä piirijärjestössä ja millainen toimija Tampereen piirijärjestö oli SKP:n hajaannuksessa. Lisäksi pohdin mitkä tekijät tai tapahtumat olivat ratkaisevassa osassa piirin roolin muodostumisessa sekä millainen oli piirijärjestön sisäinen jakaantumiskehitys ja mikä sen aiheutti. NKP:llä oli SKP:n valtakunnallisen tason politiikassa aktiivinen rooli, joten selvitan myös NKP:n mahdollista piiritason vaikutusta.

Tutkimus alkaa ajallisesti vuodesta 1964, jolloin Stalinin aikakauden rikokset esiin nostanut Nikita Hruštšev erotettiin Neuvostoliiton johdosta ja tapahtuma nosti Tampereen piirijärjestössä esiin kysymykset puolueen kehityssuunnasta. Aikarajaus päättyy vuoteen 1971, jolloin piirijärjestön kansandemokraattisessa sanomalehdessä Hämeen Yhteistyössä käynnistyi lakko, jonka osapuolina olivat puolueiden seurauksena syntyneet osapuolet.

Työn näkökulma sijoittuu työväenliikkeen paikalliselle tasolle ja tutkimuksessa on selvitetty paikallisen tason merkitystä SKP:n toiminnassa. Kuitenkin paikallinen taso on kiinteässä yhteydessä valtakunnalliseen politiikkaan, joten olen pyrkinyt katsomaan tutkimuskohdetta kokonaisvaltaisesti huomioiden sekä valtakunnalliset, paikalliset että henkilötason tekijät ja NKP:n vaikutuksen. Lisäksi olen kiinnittänyt huomiota suomalaisessa yhteiskunnassa juuri 1960-luvulla monilta osin huipentuneeseen murroskehitykseen ja sen vaikutuksiin ihmisissä sekä yhteiskunnan eri osa-alueilla. Tutkimuksen tekemisessä tärkeässä osassa ovat olleet, SKP:tä käsittelevän kirjallisuuden lisäksi, Kansan Arkiston SKP:n Tampereen piirijärjestön aineisto sekä Suojelupoliisin arkistoaineistot. Lehdistöstä Hämeen Yhteistyö on yhdessä haastattelujen kanssa auttanut ymmärtämään monimuotoista tutkimuskohdetta.

Tampereen piirijärjestön kansandemokraattiseen sanomalehteen Hämeen Yhteistyöhön oli suomalaisen yhteiskunnan murroksen myötä muodostunut puolueen uudistamista ajaneiden toimittajien joukko, joka toi voimakkaasti esiin muutoshalunsa SKP:n ja Tampereen piirijärjestön toimintaan. Uudistusmielisten toimittajien linja ei miellyttänyt Tampereen piirijärjestön suurten teollisuustyöpaikkojen kommunisteja ja vuoden 1965 lehdistökeskustelun myötä esiin nousivat piirijärjestön sisäiset säilyttäjien ja uudistajien ryhmät. Vuoden 1966 uudistuksiin päättyneen SKP:n puoluekokouksen jälkeen piirin osapuolet alkoivat vetäytyä enemmän omiin ryhmiinsä, kun uudistusmieliset toimittajat löysivät tuen piirin rakennustyöläisistä ja asettuivat selkeästi SKP:n valtakunnallisen puoluejohdon taakse.

Vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksessä piirin uudistajat tukivat SKP:n puoluejohdon miehitystä vastustanutta kantaa, kun taas säilyttäjät asettuivat Neuvostoliiton tekemien ratkaisujen taakse. NKP jyrkensi Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen suhtautumistaan SKP:n hajaannuskehitykseen pyrkien varmistamaan puolueen pysymisen yhtenäisenä. Tampereen piirijärjestölle, joka oli piirin sisäisestä hajaannuksesta huolimatta pysytellyt SKP:n enemmistön ja vähemmistön ulkopuolella, muodostui vuonna 1969 NKP:n ohjaamana hajaantuneen SKP:n eheyttäjän rooli. Tampereen piirijärjestön mer-

kittäväällä avustuksella SKP:ssä solmittiin vuonna 1970 osapuolisopimus, jonka jälkeen SKP:n enemmistö ja vähemmistö jatkoivat virallisesti toimintaansa yhden SKP:n sisällä.

Osapuolisopimuksen jälkeen SKP:n vähemmistön kannalle päätyneet uusvasemmistolaiset nuoret tulivat mukaan Tampereen piirijärjestön toimintaan. Tämä kiristi piirijärjestön sisäistä tilannetta ja taistolaisten radikaali vaikutus näkyi piirijärjestön sisällä erityisesti vuoden 1971 kuluessa, jolloin Hämeen Yhteistyössä ajaututtiin lakkoon. Lakon jälkeen Hämeen Yhteistyö jatkoi ilmestymistään piirijärjestön säilyttäjien johdolla ja samalla Tampereen piirijärjestön kolmaslinjalaisuus SKP:n vähemmistön ja enemmistön välimaastossa päättyi.

Piirijärjestön säilyttäjät halusivat säilyttää SKP:n johtavan aseman SKDL:ssä ja heidän reaktio SKP:n hajaannukseen oli aatteellisuuden korostaminen. Sen myötä he suhtautuivat epäroiden esimerkiksi yhteiskunnallisen muutoskehityksen synnyttämiin uusiin työläis- ja yhteiskuntaryhmiin. Piirijärjestön uudistajat puolestaan halusivat puolueen muuttuvan yhteiskunnallisen murroksen mukana ja he katsoivat muutoksen edellyttävän SKP:n avautumista ja siirtymistä yhä selvemmin osaksi SKDL:ää. Heille säilyttäjien toiminta näyttäytyi muutosvastarintana, joka karkotti uudet voimakkaasti kasvaneet yhteiskuntaryhmät pois kommunistien ulottuvilta. Säilyttäjien ja uudistajien erilaisista sukupolvikokemuksista maailmoista kumpunneet vastakkaiset ajattelutavat saivat aikaan sen, että piirijärjestön osapuolien asiakysymyksistä alkanut kiistely muuttui osapuolitaistelun syventyessä valtataisteluksi.

Tampereen piirijärjestöllä oli merkittävä rooli SKP:n 1960- ja 1970-lukujen ratkaisuisissa. Kiihtyneestä valtataistelusta huolimatta piirijärjestö pysytteli pitkään SKP:n osapuolien ulkopuolella pyrkien toimimaan puoluetta eheyttäen. Tähän vaikutti osaltaan Tampereen suurten teollisuustyöpaikkojen merkittävä asema piirijärjestössä, sillä työpaikkojen kommunisteille oli muodostunut vahva side SKP:hen. Tampereella oli lisäksi ollut kommunistien maanalaisella kaudella voimakasta toimintaa ja myös vuoden 1918 kansalaisota näkyy piirijärjestön sisäisessä jakaantumisessa ja osapuolien suhtautumisessa 1960-luvun yhteiskunnalliseen muutokseen ja SKP:n kehitykseen.

Asiasanat: kommunismi, paikallisuus, poliittinen historia, SKP, yhteiskunnallinen murros.

SISÄLLYSLUETTELO

1. AATE, RIVIEN EHEYS JA YHTEYS KANSAAN – KOMMUNISTIEN VAHVUUS?.....	1
1.1 Johdatus aiheeseen ja tutkimuskysymykset.....	1
1.2 Aikarajaus ja lähteet.....	5
1.3 Näkökulma ja käsitteet.....	6
2. KOMMUNISTIT 1960-LUVUN YHTEISKUNNALLISESSA JA POLIITTISESSA MYLLERRYKSESSÄ	9
2.1 Suomen rakennemuutos ja SKP:n vaalikannatuksen romahdus	9
2.2 Työväenliikkeen uudelleenryhmittäminen 1960-luvulla	13
3. TAMPEREEN PIIRIJÄRJESTÖN HAJAANNUKSEN KÄYNNISTYMINEN – HRUŠTŠEVISTA EMMAUKSEEN	15
3.1 Muutoshalu kansandemokraattisen lehdistökeskustelun käynnistäjänä	15
3.2 Tampereen piirijärjestö vuoden 1966 poliittisissa muutoksissa	24
3.2.1 SKP:n puoluekokous piirijärjestön jakajana.....	24
3.2.2 Kommunistit mukaan hallitukseen – vallankipeyttä vai näytönpaikka?	26
3.3 Hajaannuksen uusi vaihe – SKDL:n piirisihteerikysymys ja Emmauksen kokous.....	30
4. PIIRIJÄRJESTÖN SISÄISET LINJAT ESIIN – KEVÄÄN 1968 JULKILAUSUMASTA TŠEKKOSLOVAKIAN MIEHITYKSEEN	35
4.1 Hallituspolitiikka, työväen yhteistoiminta ja tulopolitiikka osapuolten erottajina	35
4.2 Kommunistin perusominaisuus on kyky olla uuden tuntumassa – suhtautuminen muutokseen	40
4.3 Erehdys vai pelastus? – Tampereen piirijärjestö ja Tšekkoslovakian miehitys.....	45
4.3.1 SKP ja kansainvälisen kommunismin kriisi vuonna 1968	45
4.3.2 Piirijärjestön reagointi miehitykseen.....	47
5. TAMPEREEN PIIRIJÄRJESTÖ EHEYTTÄJÄNÄ – VUODEN 1969 PUOLUEKOKOUKSESTA UUSVASEMMISTON NOUSUUN.....	53
5.1 SKP:n 15. edustajakokous ja avoin hajaannus – Tampereen piiri eheyttäjäksi	53
5.2 Kolmaslinjalaisuus piirijärjestön sisäisen hajaannuksen lisääjänä	57
5.3 Hajaannuksesta pakkosopuun – piirijärjestön marraskuun julkilausuma ja SKP:n osapuolisopimus	61
5.4 Kohti vallankumousta! – uusvasemmiston nousu piirijärjestön jakajana.....	66
6. HÄMEEN YHTEISTYÖ TAMPEREEN PIIRIJÄRJESTÖN KRIISIN ILMENTÄJÄNÄ.....	72
6.1 Kulttuurisivu ja lehden linja säilyttäjien kritiikin kohteena	72
6.2 Hämeen Yhteistyö – toimittajien vai lukijoiden lehti?.....	76
6.3 Kuka lehden päätoimittajaksi? – Hämeen Yhteistyön lakko	80
6.4 Repivästä lakosta erillisiin organisaatioihin	84
7. SÄILYTTÄJÄT JA UUDISTAJAT – MIKÄ YHDISTI JA EROTTI OSAPUOLIA?.....	86
8. KOLMASLINJALAINEN TAMPEREEN PIIRIJÄRJESTÖ – NKP:N VALINTA SKP:N EHEYTTÄJÄKSI.....	94
LÄHDELUETTELO	98
Liite 1. Tampereen piirijärjestön keskeisiä säilyttäjiä 1964–1971.....	104
Liite 2. Tampereen piirijärjestön keskeisiä uudistajia 1964–1971.....	105
Liite 3. Piirijärjestön säilyttäjiä virallisesti tukeneet osastot ja ryhmät 1971	106
Liite 4. Piirijärjestön uudistajia virallisesti tukeneet osastot ja ryhmät 1971	107

1. Aate, rivien eheys ja yhteys kansaan – kommunistien vahvuus?

1.1 Johdatus aiheeseen ja tutkimuskysymykset

SKP perustettiin Neuvosto-Venäjälle kansalaissodan jälkeen paenneiden työväenliikkeen johtajien toimesta vuonna 1918 Moskovassa.¹ 1930-luvun lapualaisvuosista lähtien kommunistien puolue oli kielletty Suomessa, mutta liike toimi kaiken aikaa maan alla. Väli rauhanteon jälkeen syksyllä 1944 SKP:n toiminta tuli sallituksi ja maanpetoksellisesta toiminnasta tuomitut kommunistit vapautettiin.² Loppuvuodesta 1944 kommunistit, sosialistit ja sellaiset vasemmistolaiset sosialidemokraatit, jotka eivät olleet hyväksyneet sosialidemokraattisen puolueen politiikkaa ennen sotaa ja sen aikana, perustivat poliittisen yhteistyöjärjestön SKDL:n, jossa SKP:lle muodostui johtava asema.³

Vuonna 1956 pidetyssä NKP:n 20. edustajakokouksessa Nikita Hruštšev tuomitsi Stalinin valtakauden henkilöpalvonnan ja paljasti hänen rikoksensa. Tämä tapahtuma puhalsi Itä-Euroopan kansandemokratioissa muutostuulet liikkeelle ja Unkarissa tapahtui kansannousu, jonka neuvostopanssarit tukahduttivat sosialismin puolustamisen nimissä. Destalinisointi laukaisi kritiikin myös Suomessa ja kesällä 1956 käynnistyi lehdistökeskustelu, jossa nousi esiin ajatuksia Neuvostoliiton johdossa ja sen järjestelmässä tapahtuneista virheistä tuoden samalla ensimmäistä kertaa esiin kaksi vastakkaista linjaa SKP:n sisällä. Kuitenkin vuoden 1958 eduskuntavaaleissa SKDL saavutti 50 paikkaa nousten eduskunnan suurimmaksi ryhmäksi ja tällainen vaalimenestys vaikutti siihen, että NKP:n edustajakokouksen ja Unkarin tapahtumien SKP:ssä esiin nostama kritiikki osittain vaimeni.⁴

1960-luvulla SKP kuitenkin jakaantui sisäisesti kahtia. SKP:n valtakunnallista hajaannusta ovat 1960- ja 1970-lukujen vaihteen osallistuvassa aikalaiskirjallisuudessa käsitelleet esimerkiksi Matti Arjanne, Kerttu Kauniskangas ja Antti Kovanen. Arjanne rinnastaa kirjassaan ”SKP:n kohtalon elokuut 1920–71”⁵ vuoden 1920 Kuusisen Klubin murhat⁶, vuoden 1939 Stalinin ja Kolmannen valtakunnan sopimuksen sekä vuoden 1968 Tšekkoslovakian tapahtumat vuoden 1971 Hämeen Yhteistyön lakkoon. Arjanne näkee nämä kaikki samana jatkumo-

¹ Haataja 1977, 142. Ks. myös Saarela 1996, 46–47; Upton 1970 16–23.

² Rasila 1992, 10–11.

³ Alenius 1974, 85; Upton 1970, 164–165. Ks. lisää esim. Rentola 1997.

⁴ Viialainen 2005, 63–66.

⁵ Arjanne, Matti, SKP:n kohtalon elokuut 1920–71. Kustannuspiste Oy, Tampere 1971.

⁶ Elokuussa 1920 Pietarissa puhkesi kriisi, jossa useita SKP:n perustajajäseniä ammuttiin. Arjanne 1971, 7.

na SKP:n pitkässä sisäisessä taistelussa ja katsoo SKP:n hajaannuksen alkaneen käytännössä jo vuonna 1920. Kerttu Kauniskangas katsoo kirjassaan ”Mutta ne toverit!”⁷ hajaannuksen käynnistyneen kommunistisen puolueen jäsenten ensimmäisessä järjestäytymiskokouksessa syksyllä 1944, jolloin Aimo Aaltonen valittiin puheenjohtajaksi. Kauniskangas sivuuttaa kansainväliset, yhteiskunnalliset sekä taloudelliset vaikuttimet, sillä hänen mielestä SKP:n hajoamisprosessissa oli kyse nimenomaan puolueen sisäisestä hajoamisesta ja jäsenten välisestä taistelusta puolueen oikeasta linjasta. Antti Kovanen puolestaan näkee kirjassaan ”Kommunismimin kriisi”⁸ kansainvälisessä kommunismissa vuonna 1956 käynnistyneen virheiden paljastumisen SKP:n hajaannuksen lähtölaukaukseksi. Hänen mielestä tästä käynnistyi ideologinen ”vanhojen ja uusien voimien” välinen taistelu, johon oman vaikutuksensa antoi työväenluokassa ja yhteiskunnassa tapahtuneet rakenteelliset muutokset.

Aikalaiskirjallisuudessa näkyy vahvasti 1960- ja 1970-luvun kuuma poliittinen ilmapiiri sekä Suomen sisä- ja ulkopolitiikan kahlittu tilanne. SKP:n sisäinen jakaantuminen oli monelle ihmiselle kipeä asia, joten aikalaiskirjallisuuden tulkinnoista paistaa monin paikoin pettymys ja katkeruus sekä kirjoittajan oma puolentalinta tapahtumiin. 1990- ja 2000-lukujen historian-tutkimuksessa on SKP:n hajaannusta voitu alkaa tutkia aikaisempaa laajemmin ja syvällisemmin ja tutkimusten näkökulmat ovat kokonaisvaltaistuneet. Tällaisia merkittäviä, runsaaseen arkisto-, haastattelu- ja tiedusteluaineistoon perustuvia tutkimuksia SKP:n jakaantumisesta ovat tehneet Kimmo Rentola, Veli-Pekka Leppänen ja Matti Viialainen.

Veli-Pekka Leppänen on väitöskirjassaan ”Kivääri vai äänestyslippu?”⁹ päätenyt siihen, että 1960-luvun maailmankommunismimin teoreettiset linjaerimielisyydet heijastuivat Suomeen, mutta konkreettisesti SKP:tä sisäisesti sekoittivat vuosien 1964 ja 1968 tapahtumat. Vuoden 1964 Hruštševin erottaminen käynnisti SKP:n hajaannuskehityksen ja vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehitys antoi sille lisävauhtia. Puolestaan 1960-luvun sisäpoliittiset tekijät, kuten suhde SDP:hen ja TPSL:ään, hallitusyhteistyöhön, ay-eheytykseen ja tulopolitiikkaan, eivät Leppäsen mukaan olleet niinkään ratkaisevia tekijöitä SKP:n hajaannuksessa, vaan ne olivat jakaantumiskehityksen ”riittoisaa tarveainetta”.

⁷ Kauniskangas, Kerttu, *Mutta ne toverit!*. Kirjayhtymä, Helsinki 1971.

⁸ Kovanen, Antti, *Kommunismimin kriisi*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1970.

⁹ Leppänen, Veli-Pekka, *Kivääri vai äänestyslippu?: Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970*. Edita, Helsinki 1999.

Leppäsen tutkimuksen mukaan suomalaiset kommunistit jakautuivat kahtia nimenomaan puolueen sisäisen kehityksen eikä puolueen ulkopuolisten tekijöiden takia, koska SKP:n menneisyys painoi kohti puoluesotaa. Suurimpana yksittäisenä tekijänä Leppänen nostaa esiin puolueen sisällä olleet eri ikäpolvet ja niiden erilaiset sukupolvikokemukset. SKP:n vähemmistöläisistä monet olivat opiskelleet 1920- ja 1930-luvuilla Neuvostoliitossa ja lisäksi monet olivat olleet poliittisessa vankeudessa Suomessa ja töissä Valpossa 1945–48. Puolestaan ne suomalaiset kommunistit, joiden kokemusmaailmassa ei ollut läpikäytynä tällaisia tapahtumia, sijoittuivat useimmiten puolueen enemmistöläisiin. Monet enemmistöläiset olivat lisäksi osallistuneet sotiin Suomen puolella ja monilla oli myös vahva ay-tausta. Leppäsen mielestä tällaiset sukupolvikokemukset vaikuttivat erityisesti SKP:n johtotason sisäiseen jakautumiseen vahvasti, mutta eivät aukottomasti. Puolestaan SKP:n valtakunnalliselta johtotasolta alemmas paikallisille tasoille mentäessä suurempaan vaikuttavaan rooliin puolenvallinnassa nousivat ihmisen kotipaikka, ammatti, piirijärjestö ja puolueosasto. Leppäsen mukaan paikallisen tason puolenvallinnassa tällaiset yksilölliset ja alueelliset tekijät tulivat ensin ja vasta niiden jälkeen puolenvallintaan vaikuttivat sukupolvitekijät ja niihin liittynyt kokemusmaailma.

Matti Viialainen katsoo pro gradu -tutkielmaan perustuvassa kirjassaan ”Neljä järjestyttävää päivää”¹⁰, että SKP:n 1960-luvun hajaannuksen mahdollistivat suomalaisen yhteiskunnan ja poliittisen elämän sekä kansainvälisen kommunismin ja kansandemokraattisen liikkeen muodostamassa kokonaisuudessa tapahtuneet muutokset. Ensimmäiset merkit suomalaiskommunistien rivien rakoilusta tulivat julki kesän 1956 lehdistökeskustelussa ja tämä kehitys jatkui 1960-luvun alussa, huipentuen SKP:n vuoden 1966 puoluekokoukseen. Viialaisen mielestä SKP:ssä oli vuonna 1966 kaikki muutoksen edellytykset, mutta uudistuksissa päädyttiin ”mättään kompromissiin”, kun vanhan puoluejohdon kannattajat saivat todellista kokouskannatusta suuremman vallan puolueessa. Viialaisen mukaan näin kävi, koska uudistajilla ei ollut tarpeeksi selvää suunnitelmaa eikä todellista johtokeskusta, joten uudistajat eivät kyenneet viemään NKP:n tukemia muutoksia puolueessa ja sen henkilövalinnoissa tarpeeksi pitkälle. Tämän seurauksena SKP:n puoluejohto halvaantui ja tie kohti puoluehajaannusta aukesi.

Kimmo Rentola on artikkelissa ”Kommunismen kahdeksan kohorttia”¹¹ päätenyt siihen, että SKP:n jakautumisen yksi merkittävä taustatekijä olivat suomalaisten kommunistien maailmankuvaa muokanneet erilaiset sukupolvikokemukset. Esimerkiksi vuoden 1918 kansalaisso-

¹⁰ Viialainen, Matti, Neljä järjestyttävää päivää: SKP:n puolinen vallanvaihdos 1966. Edita, Helsinki 2005.

¹¹ Rentola, Kimmo, Kommunismen kahdeksan kohorttia, poliittisen historian vuosikirja Ajankohta 1992, 74–102.

ta, Espanjan sisällissota, kommunismin illegaalisuus ja sodan jälkeen käynnistynyt kansandemokraattisen liikkeen järjestöjen luominen sekä vuoden 1956 Stalinin rikosten paljastuminen olivat vaikuttaneet eri tavoin suomalaisiin kommunistisukupolviin. Erilaisista maailmankuvista kumpusi erilaista ajattelua ja suhtautumista, joka vaikutti Rentolan mukaan suoraan suomalaisten kommunistien jakaantumiseen ja puolenvaihtoon.

Puolestaan Rentolan kirjassa ”Vallankumouksen aave”¹² nousee vahvasti esiin NKP:n vaikutus SKP:n toiminnassa ja 1960- ja 1970-lukujen taitteen hajaannuksessa. Suomalaisten kommunistien suhtautuminen Neuvostoliittoon ja NKP:hen oli murrosvaiheessa 1960-luvulla, kun SKP:n enemmistö alkoi vaatia puolueeseen ideologisia ja henkilötason uudistuksia sekä puolueen irtiottoa Neuvostoliitosta. SKP:n vähemmistö näki tällaiset pyrkimykset revisionistisena harhaoppisuutena ja vastusti muutoksia. Siten NKP ja siihen suhtautuminen olivat välillisesti yksi merkittävä tekijä SKP:n jakautumisessa. Rentolan mukaan NKP valitsi riidassa SKP:n vähemmistön puolen, mutta silti se ei nähnyt vaihtoehtona suomalaisten kommunistien jakautumista kahdeksi eri puolueeksi, vaan pakotti SKP:n osapuolet neuvotteluihin ja kompromissiratkaisuihin puolueen ja koko Suomen edun nimissä. Rentolan tutkimuksessa korostuukin NKP:n aktiivinen rooli SKP:n taustalla, jonka mukaisesti lähes kaikkien SKP:n ratkaisujen, päätösten ja muutosten taustalla tuntui vaikuttavan NKP:n isällisen valvova ja tiukka ote.

Tällaisista tutkimuksellisista lähtökohdista tarkastelen, millaiselta SKP:n 1960-luvun valtakunnallinen jakaantumiskehitys näyttää paikallisesta näkökulmasta tapahtumia katsottaessa. Valtakunnallisesti SKP:n jakaantumisprosessi alkoi viimeistään 1960-luvun puolivälissä, mutta milloin SKP:n jakaantuminen alkoi näkyä piirijärjestön toiminnassa. Yritän myös selvittää, millainen toimija Tampereen piirijärjestö oli puolueen hajaannuksessa ja mitkä tekijät tai tapahtumat olivat ratkaisevassa osassa piirin roolin muodostumisessa. SKP:n sisälle muodostui 1960-luvulla kaksi selvää osapuolta, mutta millainen oli piirijärjestön sisäinen jakaantumiskehitys. Muodostuivatko piirijärjestön sisälle selvät sisäiset ryhmät ja alkoiko piirijärjestön jakaantuminen tyhjästä vai aiheuttiko sen esimerkiksi sukupolvijako, ideologiset kiistat tai valtataistelu? SKP:n valtakunnallisen tason politiikassa NKP:llä oli hyvin aktiivinen rooli, joten pyrin selvittämään, oliko NKP:llä vaikutusta myös Tampereen piirijärjestön ratkaisuihin. Näiden kysymysten lisäksi pohdin Tampereen alueen teollisuushistorian vaikutusta piirijärjestön toimintaan.

¹² Rentola, Kimmo, Vallankumouksen aave: vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava, Helsinki 2005.

1.2 Aikarajaus ja lähteet

Tutkimuksen aikarajaus 1964–1971 perustuu siihen, että vuonna 1964 Nikita Hruštšev erotettiin Neuvostoliiton johdosta ja tapahtuma nosti SKP:ssä ja Tampereen piirijärjestössä esiin kysymykset puolueen tilanteesta, kehityssuunnasta sekä suhteista NKP:hen ja puolestaan vuonna 1971 Tampereen piirijärjestön kansandemokraattisessa sanomalehdessä Hämeen Yhteistyössä käynnistyi lakko, jonka osapuolina olivat puolueriidan seurauksena syntyneet osapuolet. Hruštševin erottamisen myötä kommunistien keskuudessa esiin nousivat puolueessa käsittelemättä jääneet erimielisyydet Stalinin ajan tapahtumista, joka käynnisti vuonna 1965 voimakkaan kansandemokraattisen lehdistökeskustelun ja puolueessa käynnistyi jakaantumiskehitys. Vuonna 1966 SKP:n puoluejohdossa tapahtui vallanvaihto ja käynnistyi selvä jakaantumisprosessi, jonka myötä uudistusvaatimukset puolueessa voimistuivat. SKP:ssa ajaututtiin avoimen hajaannuksen tilaan, joka päättyi virallisesti, mutta ei käytännössä, vuonna 1970 solmittuun osapuolisopimukseen. Lisäksi tutkimusajanjaksolle osuu kansainvälisen kommunistiminkin kannalta merkittävä vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehitys, joka toimi SKP:n vahvana jakajana ja myös 1970-luvun alussa SKP:ssä merkittävään rooliin nousseen uusvasemmiston suurena vaikuttimena.

Monissa SKP:n 1960-luvun valtakunnallista hajaannusta käsittelevissä aikalaiskirjoissa ja tutkimuksissa sivutaan Tampereen piirijärjestön ratkaisuja ja piirin keskeisiä henkilöitä, mutta kuitenkin niissä ei ole käsitelty piirin sisäistä kehitystä eikä yritetty selvittää piirin valintojen syitä ja vaikuttimia. Ainoa juuri Tampereen piirijärjestöön keskittynyt kirja on Tampereen piirijärjestön itse vuonna 1974 julkaisema artikkelikokoelma ”Taistelun tiellä”¹³. Se on julistuksenomainen juhlaulkaisu, jossa käydään muutaman piirin jäsenen kirjoittaman artikkelin kautta läpi piirijärjestön kehityshistoriaa, joten kirjan näkökulma on hyvin subjektiivinen.

Tällaisista tutkimuksellisista lähtökohdista olen päätenyt käyttämään työssä Kansan Arkiston SKP:n Tampereen piirijärjestön aineistoa, josta onkin löytynyt hyvin piirijärjestön sisäistä tilannetta ja kehitystä valaisevaa aineistoa. Piirikokousten, piirikomitean ja työvaliokunnan pöytäkirjoista sekä toimintakertomuksista ja kirjeistä olen selvittänyt piirin sisäistä elämää, ratkaisuja ja jakolinjoja. Puolestaan tilastoaineiston avulla olen selvittänyt piirijärjestön jäsenmäärien kehitystä ja taloudellista tilannetta. Jäsenten sukupolvittaista, sosiaalista ja koulu-

¹³ Taistelun tiellä: SKP:n Tampereen piirijärjestön 30-vuotisjuhlaulkaisu. SKP:n Tampereen piirijärjestö, Tampere 1974.

tuksellista jakaumaa olen puolestaan päässyt selvittämään Suojelupoliisin arkistoaineistojen avulla, sillä Suojelupoliisilla on näyttänyt olevan yllättävänkin paljon kiinnostusta Tampereen piirijärjestön toimijoita kohtaan. Suojelupoliisin arkistojen kautta olen myös saanut täytettyä Kansan Arkiston avoimeksi jättämiä aukkoja ja pystynyt laajentamaan kuvaa piirijärjestön henkilöistä ja heidän taustoistaan.

Lehdistöstä olen tutustunut Hämeen Yhteistyöhön, Aamulehteen ja Kansan Uutisiin sekä aikakauslehti Kommunistiin. Sanoma- ja aikakauslehdistön lopullinen anti tutkimukselle jäi, lukuun ottamatta Hämeen Yhteistyötä, lähinnä tutkijan oman ymmärryksen laajentamisen tasolle. Tämä johtui näkökulman valinnan lisäksi Suojelupoliisin arkiston ja erityisesti SKP:n Tampereen piirijärjestön arkiston laajasta käytöstä ja lisäksi haastattelut aikaansaivat tutkimuksessa sen, ettei sanoma- ja aikakauslehtien tämän laajempi käyttö olisi tuonut työhön merkittävää lisälaajuutta tai -syvyyttä.

1.3 Näkökulma ja käsitteet

Raimo Parikan mukaan työväenliikkeen tutkimuksessa tulisi pyrkiä tavoittamaan työväenliikkeen keskuksen, paikallisten aktiivien ja jäsenistön yhdessä muodostama kokonaisuus sekä näiden tasojen keskinäiset suhteet. Parikka on myös korostanut työväenliikkeen paikallisen tason merkitystä koko työväenliikkeen ja sen kulttuurin sekä identiteetin muokkaajana.¹⁴ Tämän tutkimuksen näkökulma sijoittuu työväenliikkeen paikalliselle tasolle ja sen kohteena ovat erityisesti SKP:n Tampereen piirijärjestön paikalliset aktiivit. Kuitenkin olen pyrkinyt katsomaan tutkimuskohdetta kokonaisvaltaisesti ja yrittänyt huomioida tutkimuskohteen näkökulmasta oleelliset tekijät SKP:n valtakunnalliselta johtotasolta, muista paikallisista piirijärjestöistä ja jäsenistöstä. Lisäksi Suomen ja työväenliikkeen historian sekä 1960- ja 1970-lukujen kansainvälisen ja Suomen sisäpoliittisen tilanteen takia myös Neuvostoliitto ja NKP ovat sellaisia tekijöitä, jotka on ollut tutkimuksessa syytä huomioida. Olen myös yrittänyt ottaa huomioon suomalaisessa yhteiskunnassa juuri 1960-luvulla monilta osin huipentuneen murroskehityksen ja sen vaikutukset yhteiskunnan eri osa-alueisiin, politiikkaan sekä ihmisten ajatteluun ja toimintaan.

Kommunistien illegaalisen ajan maanalainen toiminta oli Tampereella voimakasta ja se on omalta osaltaan vaikuttanut monen vanhemman polven kommunistin asennoitumiseen SKP:n

¹⁴ Parikka 1987, 119–120.

1960-luvun hajaannuksessa Tampereella.¹⁵ Samoin Tampereen merkittävä rooli vuoden 1918 kansalaissodassa on jättänyt syvän jäljen tapahtuman konkreettisesti tai välillisesti kokeneiden ihmisten ajatteluun.¹⁶ Vaikka työväenliike oli vuosien 1917–18 tapahtumien myötä Suomessa nujerrettu ja hajanainen, niin silti se säilyi juuri paikallisesti elinvoimaisena. Raimo Parikan mukaan työväenliikkeen paikallisen tason säilyminen vaikeassa tilanteessa toimintakykyisenä perustui tehdas- ja maalaisyhdyksuntien eristyneisyyteen ja siihen, että yhteisöt olivat sisäänpäin kääntyneitä. Työläisyhteisöissä korostui eristyneisyys ”herroista”, jota lisäsi työväestön välinen suhteiden julkisuus sekä vahvat sosiaaliset verkostot. Myös Valkoisen Suomen poliittinen ja taloudellinen terrori painostivat työläisiä ja työläisyhteisöjä. Se muistutti ihmisiä kansalaissodan syvästä kahtiajaosta ja sitä kautta se piti työläisyhteisöjä ja niiden yhteistoimintaa koossa ja erillään porvarillisesta Suomesta. Juuri paikallisella tasolla sosiaalinen tietoisuus ja kokemus sen merkityksestä sekä yhteisön pysyvyydestä korostuivat ja samalla työväenliikkeen paikallisen tason identiteetti lujittui.¹⁷

Erik Allardt on jakanut suomalaisen kommunismin Etelä- ja Länsi-Suomen ”teollisuuskommunismiin” sekä Itä- ja Pohjois-Suomen ”korpikommunismiin”. Allardtin mukaan teollisuuskommunismi oli korpikommunismia vahvemmin perinteisiin, paikkakuntaan ja yhteiskuntaan juurtunutta, kun taas korpikommunismille ominaista oli juurettomuus ja liikkuvuus.¹⁸ SKP:n Tampereen piirijärjestöä tutkittaessa onkin huomioitava Tampereen kaupungin merkittävä teollisuushistoria ja suurten, kollektiivisten teollisuustyöpaikkojen merkitys ihmisten käyttäytymiseen ja valintoihin. Tampere oli 1960-luvulla yksi Suomen merkittävimmistä työläiskaupungeista ja Tampereen talousalueella teollisuustyöväestön osuus oli suhteellisesti maan suurinta, joten tällä oli oma vaikutuksensa tamperelaiseen kulttuuriin ja ihmisten persoonallisuuteen.¹⁹ Suuret työpaikat muodostivat yhteisöjä ja laajoja verkostoja, joilla oli merkittävä vaikutus monien tamperelaisten kommunistien suhtautumiseen SKP:hen, puolueen politiikkaan ja muutoksiin.

¹⁵ Ks. tamperelaisten kommunistien maanalaisesta toiminnasta ja sodan aikaisesta vastarintaryhmästä lisää Rislakki 1985 ja Seilonen 1974.

¹⁶ Ks. lisää esim. Marko Tikka (2004), Kenttäoikeudet: välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918.

¹⁷ Parikka 1987, 135–137.

¹⁸ Allardt 1966, 106–107.

¹⁹ Teollisuuden osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli Suomessa vuonna 1960 21,6 % ja Tampereella 49,8 %. Puolestaan vuonna 1970 luvut olivat Suomessa 25,9 % ja Tampereella 42,6 %. STV 1975, 38; Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1975, 26.

SKP:n jakaantumiskehityksen yhteydessä puolueen osapuolista on käytetty monia erilaisia käsitteitä. Nämä käsitteet ovat vaihdelleet paljon sen mukaan, mistä näkökulmasta osapuolia on katsottu ja minkälaisessa asiayhteydessä heistä on puhuttu. Vuoden 1966 SKP:ssa tapahtuneiden muutosten jälkeen osapuolista on käytetty nimityksiä ”uuden puoluejohdon kannattajat” sekä ”vanhan johdon kannattajat”. Uuden puoluejohdon kannattajia on nimitetty myös uudistajiksi ja uudistusmielisiksi, jossa korostuu heidän ajamansa ajatusmaailmallinen muutos ja asennoituminen. Puolestaan vanhan puoluejohdon kannattajia on puhuteltu oppositiona sekä konservatiiveina ja säilyttäjinä, jotka kuvaavat heidän puoluejohdon ja muutoksen vastaista linjaansa. Eniten SKP:n osapuolista on kuitenkin vuoden 1966 puoluekokouksen jälkeen käytetty käsitteitä SKP:n enemmistö ja vähemmistö. Nämä käsitteet kuvaavat suoraan SKP:n sisäistä tilannetta, jossa puoluekokouksen jälkeen uuden puoluejohdon kannattajat olivat enemmistönä ja vanhan puoluejohdon kannattajat vähemmistönä.

Aatteellisesta näkökulmasta katsottaessa SKP:n osapuolia on nimitetty esimerkiksi stalinisteiksi ja revisionisteiksi, joilla on haluttu korostaa vastapuolen ideologista harhaoppisuutta. Uuden puoluejohdon kannattajat nimittivät vanhan johdon kannattajia stalinisteiksi kuvaten heidän ideologista pysähtyneisyyttään ja vanhan johdon kannattajat puolestaan moittivat uudistajia revisionisteiksi, viitaten tällä säilyttäjien mielestä liian jyrkkään aatteelliseen muutoshaluun. Jakaantuneen SKP:n ryhmistä on käytetty myös osapuolien johtohenkilöihin viittaavia nimityksiä, kuten ”salomaalaiset” ja ”saarislaiset” sekä ”tuomislaiset” ja ”taistolaiset”. Käsitteet salomaalaiset ja saarislaiset viittaavat puolueen uudistusmielisiin johtohenkilöihin Erkki Salomaahan ja Aarne Saariseen. Puolestaan nimitys tuomislaiset viittaa puolueen vanhan johdon kannattajiin ja se on saanut alkunsa SKP:n keskuskomitean ja poliittisen toimikunnan jäsenestä ministeri Erkki Tuomisesta. Vuonna 1971 käyttöön tullut taistolaisten-käsite, joka on muodostettu SKP:n vähemmistön johtajan Taisto Sinisalonen nimestä, viittaa SKP:n toimintaan 1970-luvun alussa joukolla mukaan tulleeseen nuorten uusvasemmistolaisten radikaalien ryhmään, joka sijoittui lopulta SKP:n vähemmistön puolelle.

Tampereen piirijärjestöstä puhuttaessa on käytetty nimityksiä enemmistöläiset ja vähemmistöläiset sekä konservatiivit ja uudistusmieliset. Valtakunnantason toimijoiden nimiin liittyviä henkilönimityksiä, kuten saarislaiset tai taistolaiset, on käytetty vähemmän, joka johtuu piirijärjestön omaleimaisesta toiminnasta hajaannuksessa. Tässä tutkimuksessa käytän nimityksiä enemmistö ja vähemmistö tarkoittaen niillä nimenomaan SKP:n valtakunnallisen enemmistön ja vähemmistön kantoja tai näiden ryhmien kannalla olleita ihmisiä. Lisäksi olen päätenyt

käyttämään työssä käsitteitä säilyttäjät²⁰ ja uudistajat, jotka ovat mielestäni selkeät ja ne sopivat hyvin SKP:n ja Tampereen piirijärjestön osapuolien toimintatapoihin ja tavoitteisiin. Ne eivät myöskään sisällä suuria arvolatauksia, eikä niitä ole käytetty selvinä pilkkanimityksinä revisionisti ja stalinisti -nimitysten tavoin. On kuitenkin muistettava, että sekä säilyttäjien että uudistajien joukoissa oli mukana erilaisia ihmisiä ja säilyttäjien ryhmäpäätösten takana seissyt ihminen saattoi yksilönä olla hyvinkin muutosvalmis. Samoin uudistajien ryhmään kuulunut henkilö saattoi olla paikoitellen hyvinkin vanhoillinen. On siis syytä painottaa, että tutkimuksessa esiintyvät ihmiset on sijoitettu säilyttäjä–uudistaja -ryhmäjakojen sisälle nimenomaan katsottaessa heitä ajanjaksolla osana SKP:n Tampereen piirijärjestöä ja sen sisäistä kehitystä.

2. Kommunistit 1960-luvun yhteiskunnallisessa ja poliittisessa myllerryksessä

2.1 Suomen rakennemuutos ja SKP:n vaalikannatuksen romahdus

Suomalaisen yhteiskunnan kehitystä leimasi sotien jälkeen koko Euroopan mittakaavassa erittäin nopea ja voimakas rakennemuutos. Tämän murroksen painopiste oli 1960-luvulla, sillä Suomessa siirryttiin vuosien 1950 ja 1970 välillä maatalousvaltaisesta ja teollisesti yksipuolisesta elinkeinorakenteesta kaupunkielinkeinoihin painottuneeseen rakenteeseen, jonka teollinen tuotanto monipuolistui ja jalostusaste kohosi.²¹

Taulukko 1. Ammatissa toimiva väestö (%) Suomessa toimialan mukaan 1950, 1960 ja 1970

Toimiala Vuosi	Maa- ja metsätalous	Teollisuus	Rakennus-toiminta	Kauppa	Liikenne	Palvelut
1950	45,8	20,8	6,3	9,5	5,4	10,8
1960	35,5	21,6	8,7	13,6	6,3	14,0
1970	20,3	25,9	8,3	18,9	7,1	18,1

Lähde: STV 1975, 38.

Suomen rakennemuutoksella oli muihin Euroopan maihin verrattuna omia erityispiirteitä. Suomessa teollistuminen jatkui ja teollisuudessa sekä rakennustoiminnassa toimivien osuus ammatissa toimivista lisääntyi aina 1970-luvun puoliväliin saakka, vaikka Euroopan muissa kehittyneissä maissa vastaava kehitys oli jo pysähtynyt tai kääntynyt lievään laskuun. Lisäksi

²⁰ Säilyttäjät on paremmin kommunisteihin sopiva termi kuin konservatiivit, jota on totuttu käyttämään enemmän oikeistopuolueiden yhteydessä.

²¹ Wiman 1982, 494–495.

teollisuuden ja palvelualojen osuudet kasvoivat Suomessa samanaikaisesti, kun yleensä läntisen Euroopan maissa ensin oli kasvanut teollisuus ja vasta sen jälkeen palvelut. Suomessa myös maa- ja metsätaloudessa toimivien osuus oli vielä vuonna 1970 melko korkea ja se laski eurooppalaiselle 10 %:n tasolle vasta noin kymmenen vuotta myöhemmin. Rakennemuutos myös lisäsi palkkatyön osuutta ihmisten toimeentulona ja vähensi itsenäistä väestöä. Palkansaajien osuus ammatissa toimivista oli 58 % vuonna 1950, mutta vuonna 1970 tämä osuus oli jo 78 % ja nousu jatkui edelleen 1970-luvulla. Absoluuttisesti suurin palkansaajaväestön lisäys tapahtui palveluissa ja koski toimihenkilöaloja. Suhteellisesti jyrkin palkansaajaväestön liksäys sen sijaan tapahtui teollisuudessa ja rakennustoiminnassa, missä vuosien 1950 ja 1970 välillä palkansaajien osuus kasvoi yli 40 %.²²

Suomalaisen yhteiskunnan nopeaa muutosta selittää osaltaan Suomen muuhun läntiseen Eurooppaan verrattuna erilainen lähtötaso, sillä Suomi oli sotavuosien jälkeen ollut poikkeuksellisen maatalousvaltainen, harvaanasuttu ja köyhä maa. Maa- ja metsätalouden osuuden pientymisen myötä hävisi paljon työpaikkoja ja tätä rakennemuutoksen vaikutusta jyrkensi tekninen kehitys sekä laaja koneistuminen. Maaseudulta muuttikin paljon erityisesti suurten ikäluokkien nuoria ihmisiä työn ja koulutuksen perässä kaupunkeihin ja syntyi voimakas muuttoliike, joka merkitsi kaupungistumista ja väestön siirtymistä pohjoisesta etelään ja idästä länteen. Muuttoliikkeen erityispiirteenä oli myös Ruotsiin suuntautunut siirtolaisuus.²³ Kaupungistumisen ja muuttoliikkeen myötä kaupunkien ja maaseudun välinen luonne myös muuttui, kun kaupunkisuunnittelu kytkeytyi lähiörakentamisen myötä yhä tiiviimmin yleiseen, tehokkuutta korostaneeseen talous- ja yhteiskuntapolitiikkaan.²⁴

Pohjois- ja Väli-Suomen muuttotappioalueet olivat maatalousvaltaisia, niiden teollisuus oli yksipuolista ja alhaisella tasolla ja alueiden ammattirakenne oli noin 20 vuotta Etelä-Suomea perässä. Teollisuus ja kasvanut palveluala sijoituivat Etelä-Suomeen ja Uudellemaalle synnyttäen muuttopaineita ja rakenteellista työttömyyttä. Siten muuttoliike merkitsi alueellisen tasapainottomuuden kasvua ja sosiaalisten ongelmien lisääntymistä sekä muuttotappio- että muuttovoittoalueilla.²⁵ Elinkeinorakenteen muutoksen ja kaupungistumiskehityksen seurauksena työttömyys nousi 1960-luvun jälkipuoliskolla Suomessa suhteellisen korkealle tasolle.

²² Kyntäjä 1993, 92–95.

²³ Haapala 2004, 244, 250–254.

²⁴ Hankonen 1994, 19, 218–219.

²⁵ Kyntäjä 1993, 98–100.

Työttömyys oli voimakkaasti alueellista ja vaikka teollisuuden rakenne sotien jälkeen monipuolistuikin, jäi teollisuuden työllistävä vaikutus palvelualojen kasvuun verrattuna melko pieneksi. Rakennemuutos toteutuikin, erityisesti naisten osalta, siirtymisenä alkutuotannosta suoraan palvelualoille ja julkiselle sektorille.²⁶

Taulukko 2. Työttömyysaste Suomessa 1965–70

Vuosi	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Työttömyysaste	1,4	1,5	2,9	3,9	2,8	1,9

Lähde: STV 1975, 289.

Teollistuminen, kaupungistuminen ja siirtyminen palkkatyöhön nostivat suomalaisten elintasoja. 1960-luvusta tulikin esimerkiksi todellinen henkilöautojen vuosikymmen Suomessa.²⁷ Suomalaisen yhteiskunnan sisäinen muuttuminen näkyi 1960-luvulla myös ihmisten työajan ja vapaa-ajan suhteen muuttumisena. 1960-luvulla Suomessa siirryttiin kuusipäiväisestä viisi-päiväiseen työviikkoon ja myös vuosilomaa pidennettiin. Tästä lisääntyneestä vapaa-ajasta oman osansa otti suomalaisten olohuoneisiin 1960-luvun kuluessa tullut televisio.²⁸ Yhteiskunnan muuttuminen muokkasi myös puolueita, kun 1960-luvulla politiikan perinteinen alue laajeni ja puolueiden rooli hallinnossa, kunnalliselämässä, korkeakouluissa ja julkisissa tiedotusvälineissä vahvistui ja siten puolueet laajensivat yleisesti merkitystään yhteiskunnan eri osa-alueilla. Tämä muutos vaati puolueilta tehokkaampaa ja suunnitelmallisempaa osallistumista monimuotoiseen politiikantekoon, joka tapahtui usein aatteiden ja ideologioiden kustannuksella.²⁹ Suomalaisessa yhteiskunnassa käynnistynyt yksilöllistymiskehitys sekä perheen, työn ja vapaa-ajan eriytyminen omiksi alueikseen, vaikutti koko työväenluokan asemaan ja tulevaisuuteen.

SKP:ssa oli jo 1940-luvun lopulla ollut havaittavissa pieniä muutoshalun merkkejä, jotka nousivat kysymyksestä, minkälaiset olivat ja kuka määritteli puolueen kansallisen harkintavallan sekä kansalliset ja kansainväliset rajat. SKP:n sisällä oli myös olemassa oma, vaikea suomalaiskansallinen aatteellinen ristipaine, joka syntyi siitä kysymyksestä, miten käsitellä talvi- ja jatkosotaa. Tällaisten SKP:n ja NKP:n välisiin suhteisiin ja niiden painotuksiin liittyvien ja-

²⁶ Pihkala 1982, 514–515, 523. Työttömyydestä ja 1960-luvulla vielä yleisesti rahallisen työttömyyskorvauksen sijasta käytetyistä työttömyystyömaista ks. Nenonen, Marko, Lapiolinjalla: työttömät pakkotöissä 1948–1971. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2006.

²⁷ Peltola 1993, 43–45.

²⁸ Waris 1968, 87, 93. Televisiolupien määrä kymmenkertaistui Suomessa 1960-luvun kuluessa.

²⁹ Rantala 1982, 51–55.

kavien tekijöiden lisäksi SKP:tä jakoi 1960-luvun kuluessa yhä enemmän suhtautuminen yhteiskunnalliseen muutokseen Suomessa. Kommunistit jakaantuivat reagoitavoissaan siten, että yksi osa torjui uudistukset, toinen osa näki ne välttämättöminä ja kolmas joukko jäi mielipiteineen näiden kahden ryhmän välimaastoon. Osa heistä näki yhteiskunnan rakenteelliset ja sosiaaliset muutokset SKP:tä vauhdittavina tekijöinä, sillä he uskoivat, että lisääntynyt palkkatyöläisyys, 1960-luvun henkinen murros ja yleinen vasemmistolaistuminen tarjosivat kommunisteille mahdollisuuden. Toiset puolestaan näkivät muutokset SKP:ssä välttämättöminä, koska ihmisiä juuriltaan repinyt muuttoliike ja kaupungistuminen sekä elintason nousu nakersivat voimakkaasti puolueen kannatuspohjaa. Yhteiskunnallisessa murroksessa maaseudun pienviljelijöiden ja työläisten elinolosuhteet muuttuivat ja siten puolueen ja sen perinteisten kannattajien välinen side heikkeni, jonka seurauksena puolueen vaalikannatus mureni.³⁰

Taulukko 3. Puolueiden äänimääräosuudet (%) eduskuntavaaleissa 1958–70

Vuosi	SKDL	TPSL	SDP	SMP ³¹	SKL	Kesk. ³²	LKP ³³	Kok.	RKP
1958	23,2	—	23,2	—	—	23,1	5,9	15,3	6,7
1962	22,0	4,4	19,5	2,2	—	23,0	6,5	15,1	6,4
1966	21,2	2,6	27,2	1,0	0,4	21,2	6,5	13,8	5,9
1970	16,6	1,4	23,4	10,5	1,1	17,1	5,9	18,0	5,7

Lähde: SVT XXIX Vaalitulasto 26–30 1958–1968, SVT XXIX A Vaalitulasto 31–35 1970–79.

Suomalaisen yhteiskunnan 1960-luvun ihmisiä juuriltaan repineet muutokset loivat yhteiskuntaan tyytymättömyyttä, epävarmuutta ja irrallisuutta. Siten murros olisi saattanut olla kommunisteille myös mahdollisuus puolueen kannatuksen lisäämiseen. Kommunismien teorioissa oli korostettu tulevien muutosten vaikeasti ennakoitavia ja radikaaleja muotoja, mutta tällaisten suurten muutosten hyödyntäminen olisi vaatinut vahvaa ja yhtenäistä kommunistijoukkoa. Tällaiseen joukkotoimintaan eivät epäyhtenäiset ja erilaisia tulevaisuuden visioita sisällään pitäneet suomalaiset kommunistit kyenneet, mutta SKP ei ollut tässä hankalassa tilanteessa yksin, sillä Suomen 1960-luvun kehityskulkuja ei yksikään puolue pystynyt voimakkaasti hyödyntämään. Kuitenkin sosialidemokraatit pystyivät jossain määrin hyödyntämään monien puoluejäsentensä tieteellistä asiantuntemusta eri yhteiskunnan osa-alueilta, kun taas SKP:ssä

³⁰ Leppänen 1999, 11–17; Viialainen 2005, 17.

³¹ Vuoteen 1966 Suomen Pientalopöikien Puolue.

³² Vuoteen 1962 Maalaisliitto.

³³ Vuoteen 1966 Suomen kansanpuolue.

suhtauduttiin epäluuloisesti ”porvarilliseen tieteeseen” ja myös puolueen oma ajanmukainen tutkimustyö oli jäänyt käytännössä olemattomaksi.³⁴

SDP:n ottaessa askelia kohti hyvinvointivaltiota jäi muutosvastarintainen SKP yhteiskunnallisen muutoksen hyödyntämisessä poliittisen kentän jälkijoukkoihin. Valmistautumattomuus ja reaalisozialismiin sitoutuminen muodostivat SKP:lle kompastuskiven, joka jakoi puoluetta kahteen eri leiriin. Uudistajien mielestä SKP:n piti olla kiinni ajassa ja valmis muuttumaan yhteiskunnan mukana. SKP:n kannatuksen romahdus oli heille osoitus siitä, että yhteiskunnallisen muutoksen mukana myös puolueen piti reagoida, ettei se kuihtuisi kokonaan pois poliittisen vaikuttamisen kentältä. Puolestaan SKP:n säilyttäjäistä kaikki eivät nähneet, tai halunneet nähdä, muuttunutta tilannetta samalla tavalla, vaan tulkitsivat uudistajien pyrkimykset ”aatteellisenä harhaoppisuutena”. Säilyttäjäille kannatuksen romahdus toimi enemmänkin todisteenä puolueen aatteellisuuden terävöittämissä tarpeesta.

2.2 Työväenliikkeen uudelleenryhmittäminen 1960-luvulla

1960-luvun puolivälissä SDP:n johtoryhmässä kiteytyi näkemys uudesta vasemmistolaisesta linjasta. Yhteistyö kommunistien kanssa oli SDP:lle välttämätöntä paitsi ulkopoliittisista myös sisäpoliittisista syistä, sillä vain SKDL:n ja SKP:n tuella saattoi SDP ryhtyä toteuttamaan pitkäaikaista unelmaansa ”sosialidemokraattisen Suomen” luomisesta ja dominoivan valta puolueen aseman hankkimisesta itselleen.³⁵ SDP:n lähentyminen SKP:n uudistajia ja SKDL:ää sekä suhtautuminen työväen yhteisrintamaan oli yksi keskeinen tekijä SKP:n jakaantumisessa. SKP:n uudistajat näkivät SDP-yhteistyön mahdollisuutena, kun taas puolueen säilyttäjät suhtautuivat siihen kielteisesti.

Väinö Tannerin johtaessa SDP:tä vuosina 1957–63 olivat työväenpuolueiden välit niin tulehtuneet, ettei vasemmiston sisällä syntynyt yhteistoimintaa. Lisäksi SDP:n vuonna 1957 alkanut puoluehajaannus oli vienyt vasemmistopuolueita entistä kauemmaksi toisistaan, kun mm. kommunistit olivat pyrkineet hyödyntämään SDP:n tilannetta TPSL:ää tukemalla.³⁶ SDP:n vuoden 1963 puoluekokouksessa puolueen johto vaihtui ja puheenjohtajaksi tuli Rafael Paasio. Nämä muutokset puolueen johdossa, yhdessä TPSL:n toiminnan vaikeuksien kanssa, vei-

³⁴ Leppänen 1999, 15.

³⁵ Borg 1970, 251–252.

³⁶ Leppänen 1999, 85.

vät hajallaan olleita sosialidemokraattisia ryhmiä lähemmäksi toisiaan ja kohti yhdistymisneuvotteluja.³⁷

Ensimmäinen merkki SKP:n ja SDP:n lähentymisestä oli SKP:n Ville Pessin hiljainen yhteydenotto SDP:n tuoreeseen puheenjohtajaan Rafael Paasioon vuonna 1963. SKP:n yhteistyöhaluille vauhtia antoi myös Aleksei Beljakovin vuoden 1964 antamat selkeät viestit vasemmistön sisäisen lähentymisen puolesta. Työväen yhteistoiminnan myönteisten viestien lisäksi kuitenkin samanaikaisesti NKP:n Leonid Brežnev sanoi vuonna 1964 selkeästi, että SDP:n oli selvästi muutettava asennettaan idänpolitiikassaan, jotta työväen yhteistoiminta oli NKP:n näkökulmasta mahdollista. Siten yhteistoiminnan onnistumisen kannalta avainasemassa oli SDP ja SDP:stä sivuun siirretty Väinö Leskinen, joka lähestyi vuoden 1965 aikana NKP:tä ja sen edustajia. Leskisen suunnanmuutos vei yhdessä kommunistien uudistajaryhmän myönteisen suhtautumisen kanssa työväen yhteistoimintaa askeleen eteenpäin.³⁸ Kuitenkin tämä SKP:n uudistajasiiven lähentyminen eheytyneen SDP:n kanssa aiheutti ristivetoa SKP:n sisällä.

SDP:n ja SKDL:n välisessä yhteistoiminnassa kehitys oli vaihtelevaa pitkin 1960-lukua. Sen kehittyminen vaati periaatteiden ja asenteiden avautumista molemmiin puolin. Työväenpuolueet taistelivat myös samoista äänestäjistä, joten toiset näkivät tämän tilanteen kilpailuna, kun taas toiset näkivät sen suurena etenemisen mahdollisuutena molemmille osapuolille. 1960-luvun kuluessa SKDL:n sisällä yleistyi ajattelumalli, jonka mukaan työväenliikkeen kaikkien suuntausten yhteistyö ja puoluerajat ylittävän edistyksellisen rintaman rakentaminen ei edellyttänyt osapuolten yksimielisyyttä kaikissa kysymyksissä. Yhä useammat SKDL:ssä lähtivät liikkeelle siitä, että eri osapuolet saivat pitää oman maailmankatsomuksensa.³⁹ SKDL:ssä siis lähdettiin työväen yhteistoiminnassa liikkeelle siitä, että vahvaa yhteistyötä SDP:n kanssa voitiin tehdä omina ryhminä, mutta kompromisseihin piti olla myös molemmiin puolin valmis.

Vuonna 1964 SKDL:ssä hyväksyttiin vetoamus ”Suunta vasempaan–askel parempaan”,⁴⁰ jonka myötä otettiin uusi askel kohti työväen yhteistoimintaa. Työväen yhteistoiminnan esteenä oli pitkään ollut mm. sosialidemokraattien asenne SKDL:ää kohtaan, jonka mukaan

³⁷ Haikara 1975, 213–214.

³⁸ Leppänen 1999, 85–90. Leskinen vieraili 26.–28.4.1965 Varsovassa, jossa hän tapasi salaa NKP:n edustajia, vaikka Kreml oli torjunut SDP:n virallisen johdon kontaktin.

³⁹ Haikara 1975, 218–222.

⁴⁰ Huomaa myös SDP:n puheenjohtajan Rafael Paasion luonnehdinta puolueen puoluekokouksesta vuonna 1963, kun hän sanoi SDP:n siirtyneen ”pari piirua vasemmalle”. Viialainen 2005, 18.

nämä olivat yhdessä SKP:n kanssa sosialidemokraattien päävastustajia. Myös SKDL:ssä esiintyi ennakkoluuloja SDP:tä kohtaan, jotka vaikeuttivat yhteistoimintaneuvotteluja ja yhteistyön syventämistä. Kuitenkin ilmapiiri SKDL:n ja SDP:n jäsenten välillä oli lieventynyt, eikä SKDL:n parissa enää yleisesti pidetty sosialidemokraattisia työläisiä luokkaviihollisina. Samoin SDP:n työläisjäsenet alkoivat yhä harvemmin pitää kansandemokraattisia työläisiä pääviihollisinaan.⁴¹ Näin uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa oli lähennytty SKDL:n alkuperäistä tarkoitusta, jossa sekä SKP, sosialistit että SDP toimivat yhdessä. Riitaa syntyi lähinnä SKP:n roolista.

3. Tampereen piirijärjestön hajaannuksen käynnistyminen – Hruštševista Emmaukseen

3.1 Muutoshalu kansandemokraattisen lehdistökeskustelun käynnistäjänä

Vuoden 1964 aikana tapahtui kaksi suomalaisiin kommunisteihin henkisesti vaikuttanutta muutosta, kun suomalaisten kommunistien arvovaltainen johtaja Otto Wille Kuusinen kuoli ja NKP:n johtajan Nikita Hruštševin valtakausi päättyi. Kuusisen kuoleman kautta poistui suomalaisten kommunistien ylin auktoriteetti, joka osaltaan teki SKP:n tilannetta levottomaksi ja puolestaan Hruštševin syrjäyttäminen laukaisi kritiikin koko kansandemokraattisen liikkeen sisällä. Hruštšev oli kannustanut SKP:tä käsittelemään NKP:n 20. vuosikokouksessa vuonna 1956 paljastunutta stalinismia ja siihen liittynyttä suomalaiskommunistien tuhoamista, mutta SKP:n johto oli pyrkinyt pitämään sen puoluetta vahingoittavana asiana pimennossa. Kuitenkin vuoden 1964 muutokset Neuvostoliitossa, SKDL:n syksyisen kunnallisvaalitappion vauhdittamana, nostivat nämä käsitteilyä vaille jääneet asiat suomalaisten kommunistien joukossa uudelleen pintaan ja tyytymättömyys sekä uudistumisen halu levisivät SKP:n sisällä.⁴²

Tampereen piirijärjestöstä Leo Suonpää oli ollut mukana SKP:n keskuskomitean kokouksessa, jossa NKP oli selittänyt Hruštševin tehtävistä vapauttamisen syitä SKP:n johdolle. Suonpään mukaan Hruštšev oli syyllistynyt henkilöpalvontaan ja tehnyt itse ratkaisuja sellaisista asioista, jotka olisivat vaatineet kollektiivisen ratkaisun. Lisäksi Hruštšev oli pannut liiaksi painoa menneisyyteen, suosinut sukulaisiaan ja erimielisyyksiä oli syntynyt myös maatalousasioista. Suonpään mukaan asiat oli ”valmisteltu ja suunniteltu toisin tapahtuvaksi”, mutta nyt hän epäili NKP:n keskuskomiteassa tulleen esille asioita, jotka olivat aiheuttaneet nopean

⁴¹ Haikara 1975, 213–216.

⁴² Viialainen 2005, 47, 86–90, 105.

muutoksen, sillä myös Länsi-Saksan vierailullaan tyytymättömyyttä herättänyt Izvestijan päätoimittaja Aleksei Adžubei⁴³ sekä radion ja television johtajat olivat ”vapautettu tehtävistään”. SKP:n keskuskomiteassa oli päädytty siihen, että kommunistien ei tullut vähätellä Hruštševin tekemää työtä rauhan säilyttämiseksi eikä hänen toimintaansa kansainvälisen työväenliikkeen yhtenäisyyden puolesta. Keskuskomitea oli korostanut arvostavansa sitä, että NKP toi virheet julkisuuteen ja katsoi, että tapahtuneen muutoksen johdosta oli mahdollista päästä eteenpäin Kiinan ja Moskovan välisissä ideologisissa kiistakysymyksissä.⁴⁴

Suonpään viesti Tampereen piirijärjestölle oli, ettei Hruštševin toimintaa tai NKP:n yllättävää ratkaisua ollut syytä kritisoida ja piirin aktiivien keskuudessa oltiinkin pääosin SKP:n keskuskomitean kannoilla. Piirikomiteassa Erkki Nieminen muistutti NKP:n laajasta kokemuksesta ja Sulo Tonttila uskoi muutosten parantavan Kiinan ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Kuitenkin Sulo Tonttilan mielestä kansandemokraattisessa lehdistössä olisi pitänyt ”reilusti olla, että Hruštšev erotettiin”, koska silloin työpaikoilla olisi ollut ”reilumpaa asiaa selvittää”.⁴⁵ Väinö Virtanen toi esiin varovaista kritiikkiä sanoen, että tavalliset puoluejäseneet arvostelivat sitä tapaa, jolla Hruštševin erottaminen tapahtui. Puolestaan Uno Kuutin mielestä oli ihme, kuinka Hruštšev oli ”näin kauan saanut olla paikallaan”.⁴⁶ Tapahtuma ja sen käsittelytavat nostivat uudelleen mieliin NKP:n 20. vuosikokouksessa paljastuneen stalinismin, joka oli vaikuttanut Tampereen piirijärjestöissäkin suoranaista aktiivisuuden laskuna⁴⁷. Hruštševin erottaminen synnytti piirijärjestössä lievää kritiikkiä niin NKP:n toimintaa kuin myös Hruštševia kohtaan, mutta SKP:n puoluejohdon antaman esimerkin mukaisesti tapahtuma pyrittiin painamaan vähin äänin piiloon eikä se siten synnyttänyt syksyllä 1964 Tampereen piirijärjestössä selviä ”puolesta vastaan -ryhmiä”.

Hruštševin erottamisen lisäksi syksyllä 1964 Tampereen piirijärjestössä esiin nousi työväen yhteistoimintakysymys. Se sai alkunsa SKP:n keskuskomitean lokakuuisesta päätöslauselmasta, jossa puoluejohto asetti SKP:n keskeiseksi tavoitteeksi työväenliikkeen yhteistoiminnan kehittämisen niin poliittisissa järjestöissä kuin ammattiyhdistysliikkeessä. Tampereen piirijärjestössä keskustelua työväen yhteistoiminnasta ja sen avaamista poliittisista mahdollisuuksista

⁴³ Aleksei Adžubei oli Nikita Hruštševin vävy. Leppänen 1999, 466.

⁴⁴ Leo Suonpää, ptk. 4/64 piirikomitean kokouksesta 19.10.1964, kansio 10C, TPA, KansA.

⁴⁵ Erkki Nieminen, Sulo Tonttila, ptk. 4/64 piirikomitean kokouksesta 19.10.1964, kansio 10C, TPA, KansA.

⁴⁶ Väinö Virtanen, Uno Kuutti, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 26.10.1964, kansio 13C, TPA, KansA.

⁴⁷ Esko Malmbergin haastattelu.

lisäsi myös SDP:n lokakuun kunnallisvaaleissa ottama vaalivoitto ja syksyllä Tampereen piirijärjestössä päätettiin ottaa yhteyttä SDP:n Tampereen piirijärjestön piirishteeriin Halmeeseen ja kunnallisjärjestön sihteeriin Hussiin. Kuitenkin neuvottelukosketuksen ottaminen SDP:hen päätettiin pitää toistaiseksi poissa Hämeen Yhteistyön sivuilta.⁴⁸ Työväen yhteistointakysymyksessäkin Tampereen piirijärjestössä kuljettiin SKP:n puoluejohdon asettamien askelmerkkien mukaisesti ja asiassa oltiin aktiivisia, mutta se haluttiin pitää piirin pienen ydinryhmän ohjauksessa. Kuitenkin kesän 1965 laajan kansandemokraattisen lehdistökeskustelun myötä yhteistointakysymyksen tuli laajempien joukkojen tietoisuuteen.

Kansandemokraattisessa lehdistössä oli käyty jo kesällä 1956 lehdistökeskustelua, jossa ensimmäisen kerran oli SKP:n sisällä noussut esiin kaksi erilaista linjaa. Silloin Mauri Ryömä oli avannut Työkansan Sanomien palstat NKP:n vuosikokouksen paljastamien arkojen aiheiden käsittelylle, mutta SKP:n johto oli katkaissut tämän keskustelun nopeasti. Kesällä 1965 tämä lehdistökeskustelu sai kansandemokraattisessa lehdistössä jatkoa, kun SKP:n puoluejohdon jäykän torjuva suhtautuminen puolueessa heränneisiin uudistusvaatimuksiin, stalinismin ja Hruštševin syrjäyttämiskysymyksen julkisen käsittelyn välttäminen sekä työväen yhteistointakysymys aiheuttivat painetta SKP:n sisälle. Lehdistöväittely sai konkreettisen läheläukauksensa SDP:n Turun Päivälehdessä sosialidemokraattien ja kommunistien välistä yhteistyötä käsitelleestä artikkelista, josta alkoi laaja, kaikkiiin kansandemokraattisiin lehtiin levinnyt ”kynäsota”.⁴⁹

Lehdistökeskustelussa moitittiin erityisesti SKP:n kankeaa politiikkaa sekä uusiin ilmiöihin ja ihmisiin suhtautumistapaa. Lisäksi kritisoitiin puolueen vaihtumatonta johtoa ja jäsendemokratian puutteita, mutta kuitenkin kiistellyin asia oli proletariaatin diktatuuri ja kysymys siitä, pitikö oppi säilyttää entisellään, suomentaa selvempään ja samalla lievempään muotoon vai tuliko koko opista luopua. Proletariaatin diktatuurin puolustajille kyse oli marxismin leninismien ja kommunistisen aatteen tärkeästä peruspilarista ja siten se oli myös säilytettävä puolueohjelmassa. Käsitteen vastustajille se edusti vanhaa, turhia pelkoja ja väärinkäsityksiä aiheuttanutta dogmia, jonka koko sisältö piti hylätä. Loput ihmisistä sijoittuivat näiden kah-

⁴⁸ Leo Suonpää: ”Tilanne ja tehtävät työväen yhteistointinnan parantamiseksi”, ptk. 5/64 piirikomitean kokouksesta 28.12.1964, kansio 10C, TPA, KansA; Ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 10.10.1964 ja 26.10.1964, kansio 13C, TPA, KansA.

⁴⁹ Haikara 1975, 228, 264–271; Leppänen 1999, 59–63; Viialainen 2005, 65. Ks. tästä lisää myös Paastela 1992. Erityisesti Uusi Päivä, Kansan Uutiset, Hämeen Yhteistyö, Satakunnan Työ ja Kansan Tahto julkaisivat paljon mielipidekirjoituksia ja myös ei-kommunistinen lehdistö seurasi keskustelua tarkasti, Leppänen 1999, 59.

den ääripään välimaastoon ollen valmiita lieventämään moniselitteistä käsitettä korvaamalla sen termillä ”työväenvalta”.⁵⁰ Lehdistökeskustelu oli käynnistämässä SKP:n uudistumisprosessia ja monipuolisen keskustelun jatkuessa se muutti muotoaan ja asialinjalta siirryttiin paikotellen riitelyyn ja henkilökohtaiseen piikittelyyn. Siten keskusteluissa julkisuuteen nousivat myös puolueen sisälle muodostuneet vanhan linjan säilyttäjien ja muutosta halunneiden uudistajien ryhmät.

Valtakunnallisesti lehdistökeskustelu huipentui syksyllä 1965 SKP:n keskuskomitean antamaan julkilausuman, jossa ei ensimmäistä kertaa enää vaadittu puolueelle yksinoikeutta johdattaa kehitystä sosialismiin. Nyt ilmoitettiin, että tämän kehityksen tuli tapahtua yhteistyössä muiden työväenpuolueiden kanssa. Tämän julkilausuman taustalla vaikutti NKP:n kansainvälisen osaston Aleksei Beljakovin Suomen vierailut vuoden 1965 kuluessa, joilla hän korosti, että liike kohti sosialismia saattoi alkaa ”kahden puolueen taholta”, jos myös SDP:stä löytyi tarpeeksi samansuuntaisia voimia. Otto Wille Kuusisen jalanjäljillä kulkenut Beljakov myös kehotti kommunisteja avartumaan ja uudistumaan, pyrkimään tosissaan hallitukseen sekä nuorentamaan ja ajanmukaistamaan puolueen johtokokoonpanoa. Kommunistien tuli myös arvostella terävämmin maalaisliittoa ja luoda yhteyksiä nuorisoon ja sivistyneistöön sekä käydä avoimempaa keskustelua ja tarkistaa eräitä ohjelmakohtiaan.⁵¹ NKP siis tuki SKP:ssä esiin nousseita uudistumispyrkimyksiä.

Myös Tampereen piirijärjestössä vuoden 1965 lehdistökeskustelu jakoi ihmisiä vahvasti eri leireihin. Piirissä nousi lehdistökeskustelun myötä esiin kysymys Hämeen Yhteistyön toimittajien roolista liikkeen sisällä ja Esko Malmbergin mielestä lehden toimittajien olisi tullut pyrkiä ohjaamaan keskustelua oikeaan suuntaan, mutta ongelmana oli, että lehden toimittajien ja SKDL:n ja SKP:n piirijärjestöjen suhteet eivät olleet hyvät. Malmbergin mielestä Hämeen Yhteistyön toimittajista erityisesti Viljo Leinonen ja Eeti Nieminen olivat aiheuttaneet kirjoituksillaan koko kommunistiselle liikkeelle suurta vahinkoa antamalla vääristellyn kuvan Neuvostoliitosta, tekemällä puoluetoimitsijoista diktaattoreita ja aiheuttamalla siten epätietoisuutta piirin jäsenten keskuudessa.⁵² Myös Leo Suonpään mielestä Hämeen Yhteistyön toimittajat

⁵⁰ Leppänen 1999, 59–63; Röntyne 1978, 13–14. Proletariaatin diktatuurin käsitteen suhteen SKP:n puoluekokous oli jo vuonna 1957 tehnyt kompromissin, kun se oli määritellyt puolueohjelmassa sosialismiin siirtymismuodoksi ”työväenvallan, proletariaatin diktatuurin”, eli sekä säilyttänyt että suomentanut käsitteen.

⁵¹ Viialainen 2005, 48–50; Leppänen 1999, 61–65.

⁵² Esko Malmberg, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksista 18.10.1965 ja 15.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

olivat kaivaneet esiin eriäviä katsomuksia ja korostaneet niitä, vaikka keskustelu olisi pitänyt lopettaa. Toimittaja Niemisen kirjoituksesta, jossa hän nimitti proletariaatin diktatuuria terroristiksi, Suonpää epäili, että olisiko ”johdonmukainen vastustaja voinut kirjoittaa vielä huonommin”.⁵³ Risto Toiminen oli samaa mieltä Malmbergin ja Suonpään kanssa katsoessaan, että lehden kirjoituksissa oli ”keikaroitu” tavalla, joka oli Toimisen mielestä pelkkää oman pesän likaamista.⁵⁴

Taisto Kanervan mielestä kirjoituksilla oli vahingoitettu puoluetta hyökkäämällä puolueen sääntöjä ja demokraattisen sentralismin periaatetta vastaan. Kanervan mukaan erityisesti toimittaja Mauri Sirnö oli halunnut lehtikirjoituksillaan antaa lehden lukijoille huonon kuvan piirin toimitsijoista ja Kanervan mielestä olikin tullut aika palauttaa käytäntö, jossa puoluetta koskevat asiat käsiteltiin puolueen sisäisissä tilaisuuksissa ja lehdistö huolehti vain siitä, että tilaisuuksiin tuli ihmisiä.⁵⁵ Myös Eivo Koivusen mielestä puolueen sisäiset tilaisuudet olivat niitä, joissa voitiin sanoa kaikkea aiheelliseksi katsottavaa, mutta lehdessä ei voitu kirjoittaa ”mitä vain”.⁵⁶ Lehdistökeskustelun myötä piirijärjestyksessä nousi SKP:n valtakunnallisen tason tapaan selvästi esiin säilyttäjien ryhmä, joka katsoi Hämeen Yhteistyön toimittajien vahingoittavan SKP:tä ja rikkovan sen sääntöjä. Tällaisten puolueen vanhan toimintalinjan kannattajien mielestä lehdistön rooli oli tiukkaan rajattu eikä sen pitänyt julkisena foorumina sotkeutua sellaisiin asioihin, jotka oli totuttu käsittelemään puolueen sisällä. Säilyttäjien mielestä keskustelu piti lopettaa tai se piti ainakin saada pois sanomalehdistä takaisin kommunistien sisäiseksi asiaksi.

Hämeen Yhteistyön päätoimittajan Keijo Savolaisen mielestä muuttuvassa yhteiskunnassa elettiin murroskautta, jossa asenteet joutuivat puntariin ja kommunistien oli hänen mukaansa etsittävä uusia tapoja hakea puolueen linjaa ja päästävä pois ahdasmielisyydestä. Savolaisen mielestä lehdistökeskustelu oli osa tällaista uutta avoimuutta ja siihen oli hänen mukaan myös jatkossa totuttava, koska enää ei ollut paluuta vanhoihin, ylhäältä johdettuihin ja keskitettyihin mielipiteisiin. Savolainen nosti esiin sen, että kommunistien maanlaisella kaudella kommunistien toiminnassa mukana olleet olivat kasvaneet puolueeseen eri tavoin kuin puolueen toinen osa, joka oli kasvanut kommunistiseen liikkeeseen puolueen ollessa laillinen. Savolaisen mielestä tämä asia piti hyväksyä ja siten puolueessa ja lehtien palstoilla piti antaa

⁵³ Leo Suonpää, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 15.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

⁵⁴ Risto Toiminen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 15.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

⁵⁵ Taisto Kanerva, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 15.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

⁵⁶ Eivo Koivunen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 15.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

sen mielestä tämä asia piti hyväksyä ja siten puolueessa ja lehtien palstoilla piti antaa tilaa myös toiminnassa mukana olleille ”radikaaleille”. Savolaisen mukaan enää puolueessa ei voitu toimia siten, että hyväksyttiin mukaan vain sellainen nuoriso, joka ajatteli samalla tavalla kuin järjestöaktiivit, koska muuten nuori polvi etääntyi puolueesta.⁵⁷ Savolaisen mielestä lehdistön tuli olla kansandemokraattisessa liikkeessä avoimuuden eikä ahdasmielisyyden ilmentymä ja siten hänen kantansa lehdistökeskustelusta poikkesi melkoisesti lehdistön kapeaa toimintakenttää kannattaneesta säilyttäjien ryhmästä.

Myös Väinö Virtasen mielestä lehdistökeskustelussa olivat asettuneet vastakkain SKP:n sisäiset vanhat ja uudet käsitykset ja hän halusi puolueessa esiintyvän ”patavanhoillisen” suhtautumisen tilalle uusia tuulia. Virtasen mielestä mallia piti ottaa enemmän sosialidemokraattien ”ystäväpiirejä laajentavasta suhdetoiminnasta”, johon myös kommunistien tuli pyrkiä.⁵⁸ Samoin Väinö Saarisen mielestä puolueessa esiintyi ”luutuneisuutta” ja hänen mielestään sivistyneistön ja nuorison mukaan saamiseksi piti puolueen toimintaa nykyaikaistaa ja etsiä siihen uusia muotoja.⁵⁹ Lehdistökeskustelun myötä piirijärjestössä nousi siten toisena ryhmänä esiin joukko, joka kaipasi puolueeseen avoimuutta ja heidän mielestään lehdistökeskustelu toimi hyvänä herättäjänä puolueen jäsenten ajattelulle. Tällaisten uudistushaluisten kommunistien mielestä SKP:n piti pystyä sopeutumaan muuttuneeseen yhteiskuntaan ja sen mukanaan tuomiin erilaisiin ihmisiin sekä toimintamalleihin.

Lehdistökeskustelun myötä Tampereen piirijärjestössä nousivat esiin myös kysymykset siitä, millainen SKDL:n aseman tuli olla kansandemokraattisessa liikkeessä ja tuliko SKDL:n ja SKP:n toimia erillään vai yhdessä. Paavo Rosmanin mielestä SKP ja SKDL tuli yhdistää, koska piirissä molempien osastoissa käsiteltiin samat asiat ja samat henkilöt osallistuivat molempien järjestöjen työhön.⁶⁰ Leo Suonpää ja Esko Malmberg olivat jo 1950-luvun alkupuoliskolla tehneet ehdotukset SKP:n ja SKDL:n yhdistämisestä, siten että SKP oli ollut ehdotuksissa keskusjärjestönä. Kuitenkaan enää ei Suonpään mukaan SKP:n ja SKDL:n yhdistäminen ollut mahdollista, koska muuttuneessa tilanteessa jäljelle olisi jäänyt toimimaan pelkkä

⁵⁷ Keijo Savolainen, ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA; ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 15.11.1965 ja 22.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA. Keijo Savolainen oli ollut näkyvästi esittämässä SKP:n puoluejohtoa kohtaan kritiikkiä jo kesän 1956 lehdistökeskusteluissa, Viialainen 2005, 65.

⁵⁸ Väinö Virtanen, ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA; ptk. 5/65 piirikomitean kokouksesta 22.11.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

⁵⁹ Väinö Saarinen, ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA; ptk. 5/65 piirikomitean kokouksesta 22.11.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

⁶⁰ Paavo Rosman, ptk. 5/65 piirikomitean kokouksesta 22.11.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

SKDL. Suonpään mielestä SKP:n tulikin olla osa SKDL:ää, jonka toimintaa piti laajentaa ja sen yhteistoimintaluonnetta voimakkaasti muokata sekä raskaita organisaatioiden päällekkäisyyksiä oli pyrittävä poistamaan kehittämällä selvää työnjakoa järjestöjen kesken.⁶¹ Myös Esko Malmbergin ja Erkki Niemisen mielestä molemmat järjestöt piti säilyttää ja SKDL:n voitiin antaa laajentua, kun vain pidettiin huoli sen oikeaan suuntaan menosta.⁶² Heidän mielestään varsinaisia muutoksia SKDL:n ja SKP:n organisaatioiden välillä ei tullut tehdä, vaan tuli edelleen jatkaa perinteisellä linjalla, jossa SKP oli osa SKDL:ää siten, että SKP:llä oli toiminnassa johtava, ”etujoukon” asema.

Aleksei Beljakov oli vuoden 1965 alkupuolen Suomen vierailuillaan esittänyt SKP:n johdolle toivomuksen yhtenäisestä työväenpuolueesta Suomessa, jossa olisivat mukana SKDL, TPSL ja kommunistien kanssa yhteistoiminnan hyväksyvät sosialidemokraatit.⁶³ Piirijärjestössä Kauko Kulmala oli ilmeisen innostunut tällaisesta uudelleenjärjestelystä, sillä hän ehdotti piirikomiteassa ”kokonaan uuden yhtenäisyyspuolueen perustamista”.⁶⁴ Puolestaan Kauko Kivisen mielestä kommunistien työtä pystyttiin kehittämään parhaiten toimimalla vain yhdessä laajassa SKDL:ssä. Kivisen mukaan ”SKDL meni jo menojaan” eikä sen toimintaa enää sanellut SKP, joten toimiminen yhdessä SKDL:ssä kadotti hänen mielestään myös ristiriidat SKP:n ja SKDL:n väliltä. Vaihtoehto, jossa vain SKP olisi jäänyt toimimaan, olisi Kivisen mukaan jättänyt liian suuren aukon sosialidemokraattisen puolueen ja SKP:n välille.⁶⁵ Myös Väinö Saarisen mielestä toimiminen yhdessä SKDL:ssä oli ihanneratkaisu ja hänen mielestään oli ”hieno juttu rakastaa puoluetta niin, että asettaa sen kaiken edelle”, mutta tällainen ajattelutapa teki ”itse asialle huonon palveluksen”.⁶⁶ Saarisen mielestä kommunistien tulevaisuuden kannalta oli välttämätöntä yhdistää SKP ja SKDL ja alkaa toimia pelkästään SKDL:n sisällä, koska SKP:ssä vallalla ollut voimakas puolueen varjeleminen uudistuksilta ja uusilta ihmisryhmiltä oli tuhoon tuomittu toimintamalli. Uudistajien mielestä SKDL:n tuli kehittää itseään mahdollisimman laajaksi joukkojärjestöksi, kun taas säilyttäjien ajatuksissa SKDL:n kehitystä piti rajoittaa ja mukaan otettaville jäsenille tuli asettaa ehtoja.

⁶¹ Leo Suonpää ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA; ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksista 14.6.1965 ja 22.11.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

⁶² Erkki Nieminen, ptk. 5/65 piirikomitean kokouksesta 22.11.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

⁶³ Viialainen 2005, 56.

⁶⁴ Kauko Kulmala, ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

⁶⁵ Kauko Kivinen, ptk. 2/65 ja 5/65 piirikomitean kokouksista 23.5.1965, 22.11.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

⁶⁶ Väinö Saarinen, ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

NKP:n suomalaisille kommunisteille esittämien nuorennusleikkaustoiveiden mukaisesti Tampereen piirijärjestön vuoden 1965 lehdistökeskusteluissa oman osansa otti puoluejohdon vaihtamista käsitellyt keskustelu. Esko Malmbergin mukaan puoluejohto ei ollut tehnyt mitään sellaista, joka vaati sen vaihtamista, mutta ”yleinen käsitys oli johtavien tovereiden vaihtamisen puolella”. Malmbergin mukaan jäsenistö odotti henkilövaihdoksia erityisesti puolueen puheenjohtajan ja sihteerin kohdalla ja hänen mielestä muutoksiin oli oltava valmis puolueen luonteen ja oikean linjan säilyttämiseksi.⁶⁷ Ilmeisesti Malmbergin oma kanta oli horjuva, mutta hän oli sisäistänyt NKP:n toivomukset puoluejohdon vaihtamisesta. Puolestaan Pellervo Takatalo puolusti Ville Pessiä sanoen, ettei häntä voitu syyttää liian vanhaksi, koska hän oli iältään lähellä puolueen jäsenistön keski-ikää.⁶⁸ Myös Leo Suonpää puolusti Ville Pessiä ja kehui hänen hoitaneen hyvin tehtävänsä ja katsoi Pessin vaihtamisen pois puolueen johdosta olevan tarpeetonta.⁶⁹ Säilyttäjien keskuudessa ei puolustettu puolueen puheenjohtajaa Aimo Aaltosta, mutta sen sijaan Ville Pessin jatkoon puolueen johdossa Leo Suonpää ja Pellervo Takatalo näkivät tarpeelliseksi. Pessi, joka oli liittynyt SKP:hen vuonna 1924 ja joka oli ollut poliittisessa vankeudessa Suomessa,⁷⁰ edusti Suonpäälle ja Takatalolle yhteistä sukupolvikemusmaailmaa, sillä he olivat myös molemmat liittyneet SKP:hen jo ennen sotavuotia ja Suonpää oli ollut vankeudessa Suomessa ja puolestaan Takatalo oli toiminut kommunistien nuorisoryhmän johtajana maanalaisella kaudella. (Ks. liite 1.) He halusivat tutun ja turvallisen Pessin jatkavan puoluejohdossa, mutta ehkä myös kokemuksellaan tiesivät Pessin merkityksen SKP:n ja NKP:n välisille suhteille.

Piirin uudistajista Keijo Savolainen halusi ”vapaamieliselle hengelle” tilaa puolueessa ja hänen mielestään Aimo Aaltonen ei ollut esiintymiskykyinen eikä siten sopiva henkilö jatkaamaan puolueen puheenjohtajana, vaan hänen tilalleen piti saada Aarne Saarinen.⁷¹ Väinö Virtasen mielestä puolueen puheenjohtajan piti olla ”hyvä kauppamies”, joka kauppasi puoluetta ja sen ajatuksia sekä teki sen ”miellyttäväksi ottaa vastaan”. Näillä perusteilla hänen mielestä

⁶⁷ Esko Malmberg, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 18.10.1965, kansio 13C, TPA, KansA; ptk. 6/65 piirikomitean ja puoluekokousedustajien yhteisestä kokouksesta 28.1.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

⁶⁸ Pellervo Takatalo, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 18.10.1965, kansio 13C, TPA, KansA. Vuonna 1965 SKP:n jäsenien keski-ikä oli 48 vuotta ja Ville Pessi puolestaan oli 63-vuotias, joten Pessin puolustaminen näillä perusteilla oli hieman horjuva. Ilm. N:o 690 / 20.4.1972 ”SKP:n 16. edustajakokous ja sen valmisteluista osittain julkisuudessa esitettyjä kannanottoja”, amp, Supo; Leppänen 1999, 41.

⁶⁹ Leo Suonpää, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 18.10.1965, kansio 13C, TPA, KansA; ptk. 6/65 piirikomitean ja puoluekokousedustajien yhteisestä kokouksesta 28.1.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

⁷⁰ Leppänen 1999, 41.

⁷¹ Keijo Savolainen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 21.1.1966, kansio 13C, TPA, KansA; ptk. 6/65 piirikomitean ja puoluekokousedustajien yhteisestä kokouksesta 28.1.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

myös Pessi tuli siirtää sivuun.⁷² Samoilla linjoilla oli myös Toivo Marin, jonka mielestä SKP:n puheenjohtajan ja sihteerin tilalle oli saatava sellaiset henkilöt, jotka pystyivät ”puoleensa vetävällä esiintymisellä tekemään puoluetta populääriksi kansan keskuudessa”.⁷³ Nuorennusleikkausta puolueen johtoon vaati myös Kauko Kivinen, jonka mielestä SKP:n puheenjohtaja ja sihteeri olivat sellaisia henkilöitä, jotka eivät pystyneet ”valloittamaan” muuttunutta yhteiskuntaa.⁷⁴ Kuuno Honkonen kertoi, ettei hän ollut kansanedustajana toimiessaan ”pääsyt minkäänlaiseen kosketukseen Aaltosen kanssa”. Siten hänen mielestään Aaltosen tilalle piti tulla Aarne Saarinen, mutta silti Aaltosenkin työtä piti kunnioittaa eikä vain ”potkaista sivuun”.⁷⁵ Piirin uudistajat halusivat etäisen ja harmaan Aimo Aaltosen sivuun puolueen johdosta ja hänen tilalle esitettiin Aarne Saarista. Osa uudistajista halusi myös Ville Pessin sivuun puolueen johdosta, koska pitivät Pessiäkin sellaisena henkilönä, joka ei television muuttamassa poliittisessa elämässä sopinut puolueen näkyväksi keulakuvaksi.

NKP:n esittämien toiveiden mukaisesti Tampereen piirijärjestössä oli ennen SKP:n puoluekokousta selvä ja laajapohjainen kannatus henkilövaihdoksille. Kuitenkin piirin säilyttäjien ja uudistajien välillä oli selvänä erona se, että uudistajat halusivat avoimesti Aarne Saarisen Aimo Aaltosen tilalle, kun puolestaan säilyttäjät eivät suoraan puhuneet uudesta puheenjohtajasta nimellä, vaan tyytyivät puolustamaan Pessin jatkoa puoluejohdossa. Kokonaisuutena vuoden 1965 lehdistökeskustelu nosti Tampereen piirijärjestössä esiin kaksi piirijärjestön sisäistä selvää osapuolta, joista uudistajat kaipasivat muutosta SKP:n ja SKDL:n välisiin suhteisiin ja halusivat SKP:n toimintalinjaa entistä avoimemmaksi, kun taas säilyttäjät pyrkivät pitämään SKP:n aseman suhteessa SKDL:ään ennallaan ja suhtautuivat uudistajien muutosesityksiin pääosin varauksellisesti. Kuitenkin keskustelu koski vain osaa piirin aktiiveista eivätkä erimielisyydet levinneet vuonna 1965 piirin varsinaiseen perusjärjestöväkeen, sillä vuosien 1964 ja 1965 piirijärjestön vuosikokouksissa keskityttiin vielä täysin päivänpoliittisiin kysymyksiin. Kansainvälisistä kysymyksistä esiin nousi Vietnam, mutta muuten keskustelu kohdistui yleisellä tasolla maaseudun ja pienviljelijöiden ongelmiin, puolueosastojen työn merkitykseen työpaikoilla, väestörakenteen muutoksiin, työväen yhteistoimintaan, kansandemokraattisen lehdistön merkitykseen ja työttömyyteen.⁷⁶

⁷² Väinö Virtanen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 18.10.1965, kansio 13C, TPA, KansA; ptk. 6/65 piirikomitean ja puoluekokousedustajien yhteisestä kokouksesta 28.1.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

⁷³ Toivo Marin, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 18.10.1965, kansio 13C, TPA, KansA.

⁷⁴ Kauko Kivinen, ptk. 2/65 piirikomitean kokouksesta 23.5.1965, kansio 10C, TPA, KansA.

⁷⁵ Kuuno Honkonen, ptk. 6/65 piirikomitean ja puoluekokousedustajien yhteisestä kokouksesta 28.1.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

⁷⁶ Ptk. piirijärjestön vuosikokouksista 27.–28.3.1964 ja 27.–28.3.1965, kansio 3C, TPA, KansA.

3.2 Tampereen piirijärjestö vuoden 1966 poliittisissa muutoksissa

3.2.1 SKP:n puoluekokous piirijärjestön jakajana

SKP:n 14. puoluekokous järjestettiin tammi-helmikuun vaihteessa 1966 sekavissa tunnelmissa. Avoin lehdistökeskustelu oli saanut aikaan hämmennystä ja epävarmuutta koko puoluekentällä, vaikka siihen oli osallistunut vain noin yksi prosentti puolueen jäsenistä. Lisäksi NKP:n esittämät selvät viestit puolueen johdon muuttamisesta aiheuttivat sen, että puoluekokouksesta jätettiin kokonaan pois ohjelma- ja sääntöuudistus, joten kynäsodassa korkealle noussut uudistuspainetta kohdistui puoluejohdon muuttamiseen.⁷⁷

Vuoden 1966 puoluekokouksessa SKP:n johto vaihtui vuodesta 1944 puoluetta johtaneesta luutuneesta ”vanhasta polvesta” osittain uuteen ja erilaisen taustan omaavaan johtoryhmään, kun SKP:n johtoon nimitettiin Ville Pessi, Aarne Saarinen ja Erkki Salomaa. SKP:n uusi puheenjohtaja Aarne Saarinen oli taustaltaan aivan toisenlainen kuin hänen edeltäjänsä Aimo Aaltonen, sillä Saarinen oli ollut mukana sodassa ja hänellä oli lisäksi ay-toimitsijan tausta. Saarisella oli siten selvästi enemmän kokemusta suomalaisista työmiehistä kuin neuvostokoulutetulla ja sotavuodet vankilassa istuneella Aaltosella. SKP:n varapuheenjohtajaksi tullut tamperelaistaustainen Erkki Salomaa oli myös toiminut ay-liikkeessä sodan jälkeen ja sekä Saarisella että Salomaalla oli vahvat suhteet rakennusosalalle. He edustivat vanhaa johtoa nuorempaa kommunistisukupolvea, jotka olivat olleet aikaisempaa johtoa enemmän tekemisissä sosialidemokraattien kanssa. SKP:n kärkikolmikosta vanhaa puoluejohtoa edusti siten ainoana pääsihteerinä jatkanut Ville Pessi, joka pysyi puoluekokouksen jälkeenkin SKP:n Kremlin luottomiehenä.⁷⁸ SKP:n puoluejohdossa tapahtui sukupolvi- ja ideologista uudistumista ja siinä oli vuoden 1966 kokouksen jälkeen kaksi uudistajaa ja yksi säilyttäjä.

SKP:n uuteen keskuskomiteaan tuli 17 jäsentä puolueen säilyttäjäpuolelta ja 18 uudistajilta ja varajäsenistä kaikki yhtä lukuun ottamatta kuuluivat puolueen uudistajiin.⁷⁹ Politbyroon 14 jäsenen jako säilyttäjiin ja uudistajiin meni tasan 7–7 eivätkä johdossa tapahtuneet muutokset siten kääntäneet puolueen voimasuhteita täysin pääläelleen, vaan niiden jälkeen valta jakaan-

⁷⁷ Leppänen 1999, 63–65; Ks. myös Viialainen 2005, 50–52.

⁷⁸ Leppänen 1999, 73–76.

⁷⁹ Leppänen 1999, 70–73. Jako oli vuoden 1966 alussa vielä häilyvä, sillä esimerkiksi keskuskomitean satakuntalainen Tauno Sirnelä vaihtoi myöhemmin puolta ja siten voimasuhteet muuttuivat säilyttäjänemmistöisiksi.

tui SKP:n johdossa ja päättävissä elimissä aikaisempaa tasaisemmin uudistajille ja säilyttäjille. Puoluekokouksen muutokset jäivätkin suhteessa puoluekentällä ilmenneisiin uudistusmielialoihin osittain puolitiehen ja vanhan linjan edustajat saivat SKP:n johtoon todellista kokoukseen selvästi suuremman osuuden, josta seurasi aikaisempaa syvempiä erimielisyyksiä SKP:n koko organisaatiossa.⁸⁰

Muutospaine oli puolueessa muodostunut niin kovaksi, että varovaiset muutokset aiheuttivat vain lisää ongelmia ja kokousta tarkkaillen suojelupoliisin edustajan mukaan ”kokouksen aikana muodostettiin käytäväkeskusteluissa jatkuvasti pieniä ryhmäkuntia”. Hänen mielestä SKP oli kokouksen myötä ottanut selvän askeleen kohti todellista hajaannusta, mutta silti kokouksessa paikalla olleet Aleksei Beljakov tai muut NKP:n edustajat eivät olleet puuttuneet ”ainakaan suoranaisesti kokouksen kuluun”.⁸¹ Käytännössä NKP oli tehnyt tahtonsa selväksi jo vuoden 1965 kuluessa, joten itse kokouksessa ei ollut tarvetta ohjeiden antamiseen.

Tampereen piirijärjestön puoluekokousedustajista enemmistö oli kannattanut äänin 24–11 puolueen johtoon valittuja Pessiä, Salomaata ja Saarista, määrittelemättä tarkemmin heidän tehtäviään.⁸² Piirin puoluekokousedustajien kannat siis jakaantuivat puoluekokouksessa selvästi ja piirisihteeri Esko Malmberg oli kokouksen jälkeen pettynyt piirin sisällä ”ensimmäistä kertaa” esiin tulleeseen piirin päätösten vastaisesti toimineeseen ryhmään. Esko Malmberg, joka oli ennen puoluekokousta ollut valmis johdon muutoksiin puolueen oikean linjan säilyttämiseksi, oli pettynyt myös siitä, että puoluekokouksessa oli esiintynyt pyrkimyksiä muuttaa puolueen luonnetta. Hänen mukaansa piirissä esiintyi tällaista ”ainakin Keijo Savolaisen toimesta” ja Malmbergin mielestä Savolainen halusi puolueessa vapauden eri ryhmille, kun taas Malmberg itse halusi puolueen säilyvän tiiviinä luokkapuolueena.⁸³ Pellervo Takatalon mielestä piirin puoluekokousedustajista Savolaisen lisäksi ”ainakin Väinö Saarinen, Matti Sunell, Toivo Marin ja Kuuno Honkonen” olivat pyrkineet sivuuttamaan Leo Suonpään ja Esko Malmbergin ja saattamaan ”heidät huonoon valoon”.⁸⁴ Piirin säilyttäjät kokivat puoluekokouksen jälkeen olonsa tukalaksi ja syyttivät uudistajia demokraattisen sentralismin vastaisesta

⁸⁰ Viialainen 2005, 14, 236. Tampereen piirijärjestössä Toivo Mutta oli myös pettynyt siitä, että puoluekokouksessa jäätettiin ”vanhan remmin korjailuissa näpertelyasteelle”, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, kansio 3C, TPA, KansA.

⁸¹ ”Havaintoja SKP:n XIV edustajakokouksesta”, an, Supo.

⁸² Viialainen 2005, 188.

⁸³ Esko Malmberg, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 7.2.1966, kansio 13C, TPA, KansA. Malmberg sanoi myös, että ”20-vuotiaana minusta tuntui 40-vuotiaat vanhalta, mutta nyt 40-vuotiaana en tunne itseäni kovin vanhaksi” ja ilmoitti olevansa tarvittaessa valmis siirtymään sivuun piirisihteerin paikalta.

⁸⁴ Pellervo Takatalo, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 7.2.1966, kansio 13C, TPA, KansA.

enemmistö päätösten vastustamisesta. Piirijärjestön sisällä jakaantuminen oli selvästi lehdistökeskustelun jälkeen voimistunut, ja kun voimasuhteet SKP:ssä olivat puoluekokouksen jälkeen muuttuneet, niin säilyttäjien ajatuksissa puolueen kehityssuunta oli pelottavan huono.

Uudistajien Keijo Savolainen vakuutti, ettei hän halunnut puolueeseen ryhmätoimintaa, vaan hän kaipasi avoimempia asenteita, joiden myötä puoluetta voitiin kehittää ja kasvattaa.⁸⁵ Väinö Virtasen mielestä puoluekokouksessa ei ollut esiintynyt ryhmätoimintaa, vaan asioista samoin ajattelevat ihmiset vaan ”jakautuivat toistensa luo keskustelemaan”.⁸⁶ Kauko Kiviselle kokouksesta oli jäänyt ”hyvä maku suuhun”, koska puoluekokouksen jälkeen oli paremmat mahdollisuudet saada puolueen ulkopuolisiin ihmisiin kontakteja ja sitä kautta lisätä puolueen vaikutusvaltaa.⁸⁷ Myös Toivo Marin tunsu itsensä ”paljon reippaammaksi” kokouksen jälkeen, koska siellä oli rikottu osa ”kaavamaisuutta asenteissa ylläpitäneistä tabuista” ja siten aloitettu SKP:n historian uusi vaihe.⁸⁸ Uudistajat torjuivat puoluekokouksen jälkeen säilyttäjien kritiikin ryhmätoiminnasta ja olivat tyytyväisiä puolueessa tapahtuneisiin muutoksiin. Uudistusmieliset olivat päässeet lievästi niskan päälle puolueessa ja heistä huokui helpotus ja myös uudenlainen usko puolueen tulevaisuuteen. Edeltävän vuoden lehdistökeskustelu oli tuonut piirissä selvästi esiin eri ryhmät, mutta vuoden 1966 puoluekokouksen jälkeen tunnelma osapuolien välillä kiristyi selvästi.

3.2.2 *Kommunistit mukaan hallitukseen – vallankipeyttä vai näytönpaikka?*

Puoluekokousta seuranneissa vuoden 1966 eduskuntavaaleissa muodostui paikoin 103–97 eduskuntaan vasemmistoenemmistö. SKDL:n paikkaluku tippui 47:stä 41 edustajaan, kun puolestaan SDP otti vaaleissa suuren vaalivoiton nostaen paikkalukunsa 38 edustajasta 55 kansanedustajaan. SKDL oli vaaleissa teknisessä vaaliliitossa TPSL:n kanssa ja tämä vaaliliitto oli pääsyynä SKDL:n paikkapudotukseen, sillä TPSL:n edustajat saivat seitsemän edustajaa aikaisemman kahden sijasta. Puolestaan Keskustapuolue menetti edellisistä vaaleista neljä paikkaa saaden yhteensä 49 paikkaa. Vaikka eduskuntavaalit eivät olleet SKDL:lle ja SKP:lle sen osana mikään menestys, muodostettiin vaalien jälkeen SDP:n puheenjohtajan Rafael Paa-

⁸⁵ Keijo Savolainen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 7.2.1966, kansio 13C, TPA, KansA.

⁸⁶ Väinö Virtanen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 7.2.1966, kansio 13C, TPA, KansA.

⁸⁷ Kauko Kivinen, ptk. 7/65 piirikomitean kokouksesta 28.2.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

⁸⁸ Toivo Marin, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 7.2.1966, kansio 13C, TPA, KansA; ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 5, kansio 3C, TPA, KansA.

sion johtama vasemmiston ja Keskustan kansanrintamahallitus.⁸⁹ SKP:n hallitusvastuuseen paluu olikin käytännössä NKP:n toimesta suunniteltu jo paljon ennen eduskuntavaaleja, sillä kansanrintamahallitus ja esimerkiksi presidentti Kekkonen kolmannen kauden uudelleenvalinta olivat kaikki NKP:n kokonaissuunnitelman, ”Suomi-projektin”, osasia. NKP:ssä ajateltiin Suomen kokeilun näyttävän esimerkkiä parlamentaarisesta ja rauhanomaisesta siirtymisestä sosialismiin ja avaavan näin ovia vastaavalle kehitykselle myös muissa kehittyneissä Länsi-Euroopan kapitalistisissa valtioissa, kuten Ranskassa ja Italiassa, joissa oli huomattavaa kannatusta nauttineet kommunistipuolueet.⁹⁰

Tampereen piirijärjestössä oltiin eduskuntavaalien jälkeen pettyneitä vaalitulokseen ja säilyttäjien Toivo Salorannan mielestä vaalitappion syynä oli se, ettei kommunisteilla ollut vaalitaistelussa käytössään mitään hyvää ajettavaa asiaa, kuten olivat olleet lapsilisät vuoden 1958 vaaleissa ja ulkopoliittikka vuoden 1962 eduskuntavaaleissa.⁹¹ Puolestaan Arvo Salosen mielestä vaalitappion taustalla olivat ulkopoliittiset kysymykset ja sosialismin leirissä Neuvostoliiton ja Kiinan välillä vallinneet erimielisyydet.⁹² Taisto Harran mukaan vaalitappioon johtivat epäonnistunut vaaliliitto TPSL:n kanssa ja vuoden 1965 sanomalehtikeskustelun myötä alkanut ”uudistustuijotus”. Harran mielestä liiallinen uudistushakuisuus oli peittänyt alleen kaikki muut syyt ja hänen mielestä uudistuspuheissa tulikin muistaa peruslähtökohtana, että puolueen jäsenistöstä oli ”80 % työläisiä”.⁹³ Myös Elli Stenbergin mielestä olisi pitänyt muistaa, että SKP oli työväenpuolue, mutta nyt työväenluokka ja sen asiat ja edut oli unohdettu.⁹⁴ Väinö Humalamäen mielestä SKP:n johtohenkilöiden pitikin ottaa oppia Maalaisliiton johtomiesten kansanomaisuudesta ja vahvistaa yhteyttä kansaan.⁹⁵ Säilyttäjät näkivät vaalitappion syynä sekä sisä- että ulkopoliittisia tekijöitä, mutta ennen kaikkea heidän tulkinnoissaan korostuivat puolueen väärä kehityssuunta ja uudistajien käynnistämän keskustelun vahingollisuus puolueelle. Säilyttäjien mielestä vaaleissa ilmennyttä luottamuspulaa ei pitänyt yrittää korjata omia periaatteita unohtamalla, vaan taistelemalla niille työläisten kannatus.

Uudistajien Väinö Virtasen mielestä vaalitappion syyt löytyivät kommunistien vanhanaikaisesta vaalipropagandasta, ehdokkaiden epäonnistuneista kuvista ja siitä, että suuret ihmisjou-

⁸⁹ Paastela 1990, 109–110.

⁹⁰ Viialainen 2005, 52–53, 60.

⁹¹ Toivo Saloranta, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 28.3.1966, kansio 13C, TPA, KansA.

⁹² Arvo Salonen, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 20, kansio 3C, TPA, KansA.

⁹³ Taisto Harra, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 11, kansio 3C, TPA, KansA.

⁹⁴ Elli Stenberg, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 19, kansio 3C, TPA, KansA.

⁹⁵ Väinö Humalamäki, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 13, kansio 3C, TPA, KansA.

kot pelkäsivät kommunistien ottavan ”torrakan” käteensä. Virtasen mielestä vastaisuudessa oli toimittava niin, ettei ”hirsipuukulttuuria” voitu käyttää kommunisteja vastaan ja tähän hän esitti ratkaisuksi vaalikamppailun käymistä selvemmin SKDL:n puitteissa.⁹⁶ Myös Keijo Savolaisen mielestä kommunistinen liike oli edelleen epävarma valinta kansalaisten keskuudessa, koska ihmisten mielissä SKP vain toisti Neuvostoliiton ohjeita. Tällaisten käsitysten muuttamiseksi tuli Savolaisen mukaan jatkaa kansandemokraattisen liikkeen uudistamista ja hänen mielestä SKP:n tuli olla itsenäinen ja sitoutumaton suhteessa NKP:hen.⁹⁷ Puolestaan Toivo Marinin mukaan eduskuntavaalituloksen taustalla vaikuttivat nuorison omaksumat ”hyvin vapaamieliset asenteet kaikkiin elämän ilmiöihin” ja Marin katsoi 1960-luvun sekä 1940- ja 1950-lukujen nuorisoiden välille syntyneen vastakkainasettelun. Hänen mielestä nuoriso vierasti SKP:n koskemattomina pitämiä pyhiä tabuja ja marxilaista terminologiaa ja vaati liikumavaraa, joustavuutta ja luovaa suhtautumista.⁹⁸ Uudistajien lääke vaalitappioon oli entistä voimakkaampi uudistuminen.

Hallitusneuvotteluissa piirijärjestössä ei oltu tyytyväisiä hallitusohjelmaan eikä kommunisteille tarjottuun kolmeen ministerin paikkaan, mutta silti piirikomiteassa päädyttiin selvällä enemmistöllä kannattamaan hallitukseen mukaanmenoa.⁹⁹ Uudistajien mielestä hallitukseen meno 18 vuoden tauon jälkeen oli mahdollisuus ja Keijo Savolaisen mielestä sillä oli kommunisteille niin suuri poliittinen merkitys, että hallitusratkaisua oli katsottava kompromissina.¹⁰⁰ Samoin Väinö Virtasen mielestä hallitukseen oli mentävä, koska ihmisille oli muodostunut kommunisteista sellainen kuva, että ”emme pysty mihinkään”.¹⁰¹ Myös Kauko Kivisen mielestä hallitukseen mukaan menemällä kommunistit pääsivät pois ”umpiosta”.¹⁰² Uudistajille hallitustyöskentelyyn osallistuminen oli osa kokonaisvaltaista puolueen uudistumisen prosessia.

Säilyttäjätkin kannattivat hallitukseen mukaanmenoa ja Paavo Rosmanin mielestä SKP:n oli mentävä mukaan hallitukseen hoitamaan ”köyhän kansan käytännöllisiä asioita”.¹⁰³ Myös Tais-

⁹⁶ Väinö Virtanen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 28.3.1966, kansio 13C, TPA, KansA.

⁹⁷ Keijo Savolainen, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 28.3.1966, kansio 13C, TPA, KansA.

⁹⁸ Toivo Marin, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 5, kansio 3C, TPA, KansA. Marinin mukaan nuoriso tulkitsi ahdasmielisydeksi mm. sen, että monet kommunistit näkivät ”vähänkin tavanomaisesta poikkeavien runojen, musiikin ja tanssin” turmeltuneisuuden tunnusmerkkinä.

⁹⁹ Ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰⁰ Keijo Savolainen, ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰¹ Väinö Virtanen, ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰² Kauko Kivinen, ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰³ Paavo Rosman, ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

to Kanervan ja Eivo Koivusen mielestä hallitukseen tuli mennä ja Koivunen korosti politiikan olevan uhkapeliä ja hänelle oli selvää, että hallituksessa mukana ollessa tulisi myös tappioita, mutta se oli hyväksyttävä osaksi peliä. Kanerva puolestaan näki hallitukseen menon olevan suuri kansainvälinen tapahtuma, jonka myötä ”kommunistien boikotoiminen repeäisi ensimmäisenä Suomessa”.¹⁰⁴ Siten hallitusratkaisun kannatus ylitti piirin sisälle muodostuneet osapuolirajat ja säilyttäjätkin katsoivat hallituspolitiikan avaavan kommunisteille ihanteellisen hallituskokoonpanon myötä mahdollisuuden näyttää kykynsä ja päästä takaisin valoon ja valtaan. Tällaisesta näytönpaikasta myös säilyttäjien oli käytännössä vaikea kieltäytyä ja säilyttäjien hallitusratkaisussa yksi merkittävä tekijä oli, NKP:n selvien suunnitelmien lisäksi, neuvotteluissa Leo Suonpäälle avautunut ministerinpaikka¹⁰⁵.

Piirikomiteassa hallitukseen menoa vastustivat ainoastaan säilyttäjien Paavo Helen ja Taavi Lintunen. Helenin mielestä kolmella ministerinpaikalla ei hallitukseen pitänyt mennä ja Lintusen mielestä hallitusohjelmaan sisältyneiden veronkorotusten ja huonon maataloustulolain takia pahin aika mennä hallitukseen oli juuri käsillä. Lintusen mielestä SKDL:n ei tullut olla niin ”hallituskipeä”, että huonoon hallitusohjelmaan lähdettiin mukaan ja hän katsoi hallitukseen menon kaatavan vain kaikki hallituksen huonot ratkaisut kommunistien niskoille.¹⁰⁶ Helen ja Lintunen suhtautuivat hallitukseen mukaan menoon toisaalta varovaisesti, mutta toisaalta myös kylmän realistisesti, sillä vain vajaat neljä kuukautta kansanrintamahallituksen muodostamisen jälkeen, alkoi piirijärjestössä esiintyä hallituspolitiikan ja kommunistien hallituksessa noudattamien toimintatapojen laajempaa arvostelua.

Syksyllä 1966 piirikomitean jäsenistä enemmistö oli edelleen sitä mieltä, että hallitusyhteistyötä piti jatkaa, mutta tupakka-, auto-, tulo- ja liikevaihtoveron korotukset sekä huono työllisyystilanne veivät sekä uudistajien että säilyttäjien uskoa hallitustyön voimaan. Uudistajien Kauko Kivisen mielestä hallituksessa mukanaolo oli edelleen perusteltua, mutta silti hän toivoi, että hallituksen sisäiset erimielisyydet saatettaisiin kansan tietoisuuteen, jotta olisi voitu osoittaa työläisille kommunistien ajamat asiat.¹⁰⁷ Samoin säilyttäjien Eivo Koivusen mielestä oli tuotava esiin se, miten kommunistit olisivat menetelleet, jos he olisivat olleet yksin asioista päättämässä.¹⁰⁸ Leo Suonpää sanoi kommunistien olevan ”hiukan tottumattomia tällaisen po-

¹⁰⁴ Taisto Kanerva, Eivo Koivunen, ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰⁵ Leo Suonpäästä tuli vuonna 1966 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri, Edustajamatrikkeli 1907–2000.

¹⁰⁶ Paavo Helen, Taavi Lintunen, ptk. 2/66 piirikomitean kokouksesta 23.5.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰⁷ Kauko Kivinen, ptk. 3/66 piirikomitean kokouksesta 16.9.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹⁰⁸ Eivo Koivunen, ptk. 3/66 piirikomitean kokouksesta 16.9.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

litiikan hoitamiseen” ja muistutti hallituspolitiikan olevan toisenlaista kuin oppositiopolitiikka. Suonpää korosti, että hallitus ei ollut ”mikään kunnanvaltuusto, vaan sopimuksen tulos”, joten myöskään hallituksen äänestystuloksia tai kommunistien sisäisiä kantoja hallituksen ratkaisuihin ei voitu laittaa lehtiin.¹⁰⁹ Hallitusratkaisulla oli ollut valtakunnallisen SKP:n tasolla väliaikaisesti puolueen hajaannusta rauhoittava vaikutus.¹¹⁰ Samoin Tampereen piirijärjestössä hallitusvastuu oli yhdistänyt piirin osapuolia hetkellisesti, mutta kuitenkin lisääntynyt tuskaisuus hallituspolitiikkaa kohtaan viilensi piirijärjestön säilyttäjien ja uudistajien välejä nopeasti uudelleen.

SKP:n puoluejohdossa vuonna 1966 tehdyt muutokset ja muodostettu kansanrintamahallitus vaikuttivat kiinteästi 1960-luvulla tapahtuneeseen ammattiyhdistysliikkeen eheytymisprosessiin. Ammattiyhdistysliikkeen eheytysohjelmat olivat käynnistyneet keväällä 1965 professori Heikki Wariksen johdolla ja eheytyä vauhditettiin myös SDP:n ja SKP:n välisillä puoluetason neuvotteluilla. Käytyjen keskustelujen ensimmäisenä tuloksena SAK:n johto vaihdettiin vuonna 1966, kun puheenjohtajaksi nousi sosialidemokraatti Niilo Hämäläinen ja toiseksi puheenjohtajaksi tuli kommunistien Arvo Hautala. SKP:n uuden puheenjohtajan Aarne Saarisen sekä SDP:n entisen puoluesihteerin Väinö Leskisen sopimukseen nojaten ammattiyhdistysliikkeen eheyttämisneuvottelut johtivat vuonna 1967 tulokseen. Tapahtunut eheytysohjelma toteutettiin SKP:n uuden enemmistöläisen puoluejohdon ja sosialidemokraattien välisen liittoutuman välillä ja siten SKP:n vähemmistö ei saavuttanut ammattiyhdistysliikkeessä merkittäviä asemia.¹¹¹ SKP:ssa tapahtuneet muutokset, kansanrintamahallitus ja ammattiyhdistysliikkeen eheytysohjelma muodostivat yhdessä tapahtumaketjun, joka osaltaan vaikutti SKP:n valtakunnallisen tason ja myös Tampereen piirijärjestön hajaannuksen syvenemiseen.

3.3 Hajaannuksen uusi vaihe – SKDL:n piirisihteerikysymys ja Emmauksen kokous

Vuoden 1967 kuluessa SKP:n vähemmistö muuttui hajanaisesta joukosta julkiseksi ryhmäksi ja puolueen hajaannus muutti valtakunnallisella tasolla muotoaan. Oma osuutensa SKP:n vähemmistön suunnitelmallisemmaksi muuttuneessa toiminnassa oli jälleen myös NKP:llä, sillä vähemmistömielisen Vladimir Feodorovin aloittaessa tammikuussa toiminnan Tehtaankadun lähetystöneuvoksena, tiukensi NKP kontrolliaan SKP:n toiminnasta.¹¹² NKP:n tiukentuneen

¹⁰⁹ Leo Suonpää, ptk. 3/66 piirikomitean kokouksesta 16.9.1966, kansio 11C, TPA, KansA.

¹¹⁰ Leppänen 1999, 100.

¹¹¹ Viialainen 2005, 13–14, 237; Kyntäjä 1993, 113–118.

¹¹² Leppänen 1999, 119–123.

otteen myötä, jonka mahdollisena ilmaisuna NKP:n Aleksei Beljakov vieraili 20. helmikuuta 1967 Tampereella,¹¹³ alkoi Tampereen piirijärjestössä esiintyä vuoden 1967 kuluessa enemmän ristiriitoja ja osapuolien toimintamallit jyrkentyivät.

SKP:ssä oli pitkin 1960-lukua ollut käynnissä uuden puolueohjelman suunnittelu, joka huipentui vuonna 1969 hyväksytyyn uuteen puolueohjelmaan. Uudessa puolueohjelmassa kohti puolueen tavoitteita pyrittiin etenemään eduskunnan enemmistön avulla uudistamalla talous- ja yhteiskuntaelämän rakenteita sekä valta- ja omistussuhteita. Vuoden 1969 puolueohjelmassa alettiin myös puhua väkivallan mahdollisuuden sijasta sosiaalisesta vallankumouksesta, eikä ohjelmassa enää pidetty proletariaatin diktatuuria välttämättömänä välivaiheena.¹¹⁴ Proletariaatin diktatuuri, joka sisältää toisten puolueiden, mukaan lukien muut vasemmistopuolueet, toiminnan tukahduttamisajatuksen sosialismiin siirryttäessä, oli ollut ideologisesti keskeinen käsite ja sen uudelleenmuotoilu väljemmäksi oli suuri aatteellinen muutos. Vuoden 1969 ohjelmassa tapahtuneiden uudelleenmäärittelyjen myötä SKP:n säilyttäjät katsoivat, ettei SKP ollut enää tyypillinen marxilais-leniniläinen puolue.¹¹⁵ Säilyttäjille puolueohjelman uudistusprosessi edusti lähentymistä sosialidemokraatteihin ja joukkoliikkeen aliarvioimista.

SKP:n uuden puolueohjelman laatimisen taustalla vaikutti 1960-luvulla tapahtunut yleinen kansainvälinen ideologinen virittyminen, joka lisäsi kiinnostusta poliittisia aatteita kohtaan. Sen myötä Suomessakin alettiin puhua enemmän sosiaalisista arvoista, ihmisoikeuksista, markkinatalouden kielteisistä ilmiöistä ja demokratian sekä tasa-arvon laajentamisesta. Tällaiset kansainväliset virtaukset lisäsivät protestikäyttäytymistä ja usein ne suuntautuivat perinteisiä arvoja ja yhteiskunnan sidonnaisuutta vastaan, jonka kautta ne yhdessä Suomen rakennemurroksen kanssa pakottivat puolueet ohjelmamuutoksiin.¹¹⁶ SKP:n ohjelmallisen linjan uudelleenmäärittelyyn vaikutti myös vuonna 1956 paljastunut Stalinin terrori ja sitä seurannut

¹¹³ Ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 1.–2.4.1967, kansio 3C, TPA, KansA.

¹¹⁴ Vrt. SKP:n vuosien 1957 ja 1969 puolueohjelmia: ”Kommunistinen puolue haluaa sosialismin voiton toteutuvan rauhanomaisissa muodoissa. Vastavallankumouksellisten voimien väkivaltatoimenpiteet voivat kuitenkin tehdä välttämättömäksi niiden torjumisen työtätekevien joukkovoimalla”, SKP:n ohjelma 1957. vrt. ”SKP pyrkii siihen, että sosialistinen vallankumous toteutetaan maassamme rauhanomaista ja kansanvaltaista tietä ja että Suomen siirtyminen sosialismiin tapahtuu talous- ja yhteiskuntaelämän rakennetta sekä valta- ja omistussuhteita perinpohjaisesti muuttavien uudistusten kautta”, SKP:n ohjelma 1969.

¹¹⁵ Rantala 1982, 65–66. Virallisesti SKP ei luopunut marxismi-leninismistä, vaan puolueen uudistetussa ohjelmassa todettiin, että ”SKP on työväenluokan puolue, jonka toiminta pohjautuu Marxin, Engelsin ja Leninin kehittämään tieteelliseen sosialismiin”. SKP:n ohjelma 1969. Ks. Tästä lisää Borg 1970, 252–253.

¹¹⁶ Rantala 1982, 56–66. Puolueohjelmien painopisteet siirtyivät entistä enemmän käytännön politiikkaan ja puolueisiin alettiin perustaa pysyviä ohjelmatoimikuntia, joiden tehtävänä oli valmistella ehdotuksia puolueohjelmiin. Yhteensä vuosien 1960–74 aikana julkaistiin 13 yleisohjelmaa ja kaksi puoluetta, LKP ja RKP, uudistivat ohjelmansa ajanjaksolla kahteen kertaan ja Keskustapuolue jopa kolmesti.

maailmankommunismien destalinisoinnin kausi, jonka myötä monien kommunististen puolueiden ohjelmiin oli alkanut ilmaantua enemmän kansallisia variaatioita ja niissä oli lievennetty väkivaltaisen kumouksen vaatimuksia.¹¹⁷ 1960-luvun ideologinen virittyminen ja erityisesti puolueen nuoresta jäsenistöstä kummunnut paine vaativat SKP:tä tunnustamaan tosiasiat ja luopumaan vuosikymmeniä vanhoista dogmeista.

Tampereen piirijärjestössä SKP:n uuden puolueohjelmaluonnoksen käsittely alkoi vuoden 1967 syksyllä, jolloin se jaettiin kaikille jäsenille ja sitä alettiin käsitellä puoluejärjestöissä.¹¹⁸ Piirin uudistajat katsoivat, että puolueen oli kannatusta kerätäkseen pakko saada joukkoja taaksensa ja Kauko Kivisen mielestä uuden ohjelman avulla oli mahdollista saada kasvavista yhteiskuntaluokista, kuten teknillisestä sivistyneistöstä ja palvelualoilla työskentelevistä ”uusproletariaateista”, työväenluokan uusia liittolaisia.¹¹⁹ Puolestaan säilyttäjästä Taavi Lintunen oli sitä mieltä, että puolueen periaatteita ei ollut syytä muuttaa uusien kansanryhmien mukaan saamiseksi, koska sitä kautta SKP menettäisi ”varsinaisen työväenjoukon” kannatusta.¹²⁰ Uno Kuutti mielestä ohjelmaluonnos kielsi luokkataistelun ja Väinö Lindforsin mielestä se oli lähempänä sosialidemokraattien ja kokoomuspuolueen kuin kommunistien ohjelmaa.¹²¹ Säilyttäjille puolueohjelmaudistus merkitsi omalta ideologiselta uralta pois hyppäämistä, kun taas uudistajille puolueohjelmaudistus edusti välttämätöntä muutosta työväenvalan uusien muotojen etsittäessä. Ohjelmaudistuksessa oli kyse syvistä ja periaatteellisista päätöksistä, jotka sitä kautta myös jyrkensivät piirin sisäisiä jakolinjoja.

SKP:n vähemmistö voimisti toimintaansa vuoden 1967 kuluessa ja elokuussa SKP:n Kymen, Etelä-Karjalan, Kuopion ja Joensuun piirikomiteat kokoontuivat Imatralla puolueen oppositiion ensimmäiseen laajaan erillisistuntoon. Kokouksessa vähemmistöläiset laativat ”Imatran teesit”, joissa arvosteltiin kommunistien hallitustyön riittämättömiä tuloksia ja samalla SKP:n ristiriidat ja puolueoppositiion olemassaolo nousivat yleiseen tietoisuuteen.¹²² Tampereen piirijärjestön säilyttäjät eivät osallistuneet Imatran kokoukseen, mutta syksyllä Tampereen piiri-

¹¹⁷ Borg 1970 251–252. SKP:ssä ohjelmallisen linjan uudelleen määrittely aloitettiin vuonna 1957, jolloin uusi ohjelma hyväksyttiin SKP:n XI edustajakokouksessa Helsingissä 2.6.1957. SKP:n ohjelma 1957.

¹¹⁸ ”Kertomus SKP:n Tampereen piirijärjestön toiminnasta ajalla huhtikuu 1967–helmikuu 1968”, ptk. T:reen piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, liite n:o 7, kansio 4C, TPA, KansA.

¹¹⁹ Kauko Kivinen, ptk. 5/66 piirikomitean kokouksesta 30.12.1967, kansio 10C, TPA, KansA.

¹²⁰ Taavi Lintunen, ptk. 5/66 piirikomitean kokouksesta 30.12.1966, kansio 10C, TPA, KansA.

¹²¹ Uno Kuutti, Väinö Lindfors, ptk. piirijärjestön piirikonferenssista 29.10.1967, kansio 3C, TPA, KansA.

¹²² Leppänen 1999, 119–123.

järjestössä nousi esiin jo vuoden 1965 lehdistökeskustelussa erimielisyyksiä aiheuttanut kysymys SKP:n ja SKDL:n välisistä suhteista.

SKDL:n piirisihteerin Erkki Koskisen kuoltua kesäkuussa 1967, vapautunutta paikkaa haki kuusi hakijaa, mutta piiritoimikunnan säilyttäjäenemmistö päätti asettaa vain yhden ehdokkaan piirisihteerin vaalia varten. Piiritoimikunnan säilyttäjät kannattivat piirisihteeriehdokkaaksi SKDL:n valistussihteerin Heikki Sireniä, kun taas uudistajat kannattivat toimitsija Matti Salmista. Lopulta säilyttäjien ehdokas Heikki Siren valittiin piiritoimikunnan ehdokkaaksi äänin 22–9. SKDL:n sääntöjen mukaan liittotoimikunta valitsi piirisihteerin piiritoimikunnan asettamista ehdokkaista, joten kun ehdokkaita oli asetettu vain yksi, niin säilyttäjät luulivat liittotoimikunnan valitsevan Heikki Sirenin. Liittotoimikunta kuitenkin valitsi elokuussa SKDL:n piirisihteeriksi uudistajien ehdokkaan Matti Salmisen ja jätti valitsematta yli kahden kolmasosan kannatuksen piiritoimikunnan jäsenten keskuudessa saaneen Heikki Sirenin.¹²³ Säilyttäjät olivat pyrkineet varmistamaan Sirenin valinnan päättämällä enemmistönsä turvin vain yhden vaaliehdokkaan valinnasta. Kuitenkin SKDL:n uudistajaenemmistöinen liittotoimikunta valitsi piirisihteerivaalin hävinneen uudistajien ehdokkaan piirisihteeriksi.

Säilyttäjät pitivät tapahtunutta piirisihteerin valintaa sääntöjen ja järjestödemokratian vastaisena, joten he päättivät olla toteuttamatta Salmisen valintaa piirisihteeriksi. Säilyttäjien oma ehdokas Heikki Siren nimitettiin toistaiseksi piirin asioiden hoitajaksi ja toiminnanohjaajaksi. Tilanne SKDL:n piirissä olikin sellainen, että SKDL:n liittotoimikunnan piirisihteeriksi nimeämä Matti Salminen ei työskennellyt ollenkaan piirisihteerin toimipaikalla Järjestötalossa eikä ollut saatavissa puhelimeen SKDL:n numerosta, vaan puhelimeen vastasi Heikki Siren ja Matti Salminen työskenteli kotonaan. Marraskuussa piirisihteeriasiaa käsiteltiin SKDL:n piirin edustajakokouksessa ja lopulta Heikki Sirenistä tuli SKDL:n piirisihteerin.¹²⁴ Piirin säilyttäjät siis saivat enemmistöasemansa turvin lopulta tahtonsa läpi. Mikä sitten erotti Salmista ja Sireniä? Säilyttäjien SKDL:n piirisihteeriksi ajama Heikki Siren ja uudistajien ehdokas Matti Salminen olivat lähes samanikäisiä ja molemmat olivat ammatiltaan kirvesmiehiä. Siren oli liittynyt SKDL:ään vuonna 1948 ja Salminen oli liittynyt SKP:hen vuonna 1945, joten mo-

¹²³ "SKP:n Tampellan osaston kokous", Ilm. n:o 1499 / 7.10.1967, etsivä Martti Railo, hm 4999, Supo; "Esko Malmbergin selostus piirijärjestön tilasta ja edessä olevista tehtävistä", ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹²⁴ "Erimielisyydet SKP:ssa ja SKDL:ssa lisääntyvät", Ilm. n:o 1404 / 5.10.1967, etsivä Martti Railo, hm 5793, Supo; "Esko Malmbergin selostus piirijärjestön tilasta ja edessä olevista tehtävistä", ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

lemmat olivat toimineet pitkään kansandemokraattisessa liikkeessä, mutta Aitolahdella asunut Siren edusti ehkä enemmän maaseutua, kun taas Pispalassa asunut Salminen puolestaan enemmän kaupunkia. Lisäksi Salminen toimi Suomen Rakennusliiton toimitsijana, joka liitti hänet vahvasti SKP:n enemmistöön ja piirin uudistajiin, joten vaikuttaisi siltä, että Salmista ja Sireniä erotti ennen kaikkea näkemykset SKP:n ja SKDL:n välisistä suhteista sekä suhtautuminen SKP:n tulevaisuuteen. Sitä kautta heidän välisessä nimitysriidassa konkretisoitui SKP:n ja SKDL:n välinen kamppailu vallasta, kun säilyttäjät katsoivat Sirenin säilyttävän SKP:n johtavan roolin SKDL:n sisällä, kun taas uudistajien johtomiehen Matti Salmisen valinta olisi merkinnyt muutosta ja SKDL:n roolin korostumista piirijärjestössä. (Liitteet 1 ja 2)

SKDL:n sääntöjen toimivuus edellytti yhteistoimintaa sekä piiritoimikunnan ja liittotoimikunnan kompromissikykyä. SKDL:n piirisihteerin valinta kuitenkin osoitti, ettei Tampereen piirijärjestössä vuoden 1967 syksyllä yhteistoimintaa löytynyt, vaan piirissä oli käynnistynyt valtataistelu, jossa oli kyse SKP:n ja SKDL:n välisistä suhteista ja yhteistoiminnan muodoista. Vuoden 1966 tapahtumat SKP:ssä olivat saaneet säilyttäjät varpailleen ja heille puolueessa tapahtuneet muutokset merkitsivät uhkaa. Säilyttäjät pyrkivät puolustamaan SKP:n, ja sitä kautta myös omaa, vahvaa asemaa SKDL:ssä ja säilyttäjien mielestä SKDL:n tuli olla enemmänkin SKP:n eteinen ja peitejärjestö. Uudistajien näkökulmasta SKP oli nimenomaan osa SKDL:ää eikä toisinpäin ja uudistajien mielestä SKDL:n tuli olla liitto, joka keräsi sisäänsä paljon erilaisia ihmisiä. Kyse oli siis pohjimmiltaan SKP:n ja SKDL:n välisistä merkityksistä, suhteista ja vallasta kansandemokraattisessa liikkeessä.

SKDL:n piirisihteerikamppailun seurauksena piirin uudistajat järjestivät syyskuun lopulla kokouksen Tampereella hotelli Emmauksessa, johon oli kutsuttu vain Matti Salmisen kannalla piirisihteerikysymyksessä olleita uudistajia. Kokoukseen osallistui noin 40 henkilöä, joista kahta lukuun ottamatta kaikki olivat SKP:n jäseniä ja kokouksessa olivat paikalla myös ministeri Ele Alenius ja Jyväskylän piirin valistussihteerin Jalo Lepola. Emmauksen kokouksessa uudistajat laativat kirjeen SKP:n poliittiselle toimikunnalle, jonka kokoukseen osallistuneiden lähetystö, edustajinaan kansanedustaja Väinö Virtanen, toimitsijat Matti Salminen ja Väinö Saarinen sekä toimittaja Viljo Leinonen, veivät vajaan kuukausi kokouksen jälkeen Helsinkiin. Kirjelmän keskeinen viesti oli, että Tampereen piirijärjestössä oli syrjäytetty kokeneita järjestöaktiiveja puoluetehävistä. Kirjelmän oli allekirjoittanut yhteensä 34 henkilöä, jotka kaikki

olivat toimineet piirijärjestössä luottamustehtävissä ja joista useimmat olivat toimitsijoita ja toimittajia.¹²⁵

Emmauksen kokouksessa, jonka todennäköinen keskeinen organisaattori oli säilyttäjien piirisihteerin paikalta sivuun pakottama Matti Salminen, uudistajat kokoontuivat ensimmäistä kertaa omaan, erilliseen kokoukseensa. Siihen asti piirijärjestön uudistajat olivat hieman ajellehtineet vailla kiinteätä tukiryhmää, mutta syksyn 1967 Emmauksen kokous oli ensimmäinen toiminnallinen osoitus piirin jakaantumisen ja siitä käynnistyi piirijärjestön jakaantumiskehityksen aktiivinen vaihe. Tapahtuma lujitti selvästi piirin sisäisiä jakolinjoja ja siten Tampereen piirijärjestön sisäisen hajaantumisen voimistuminen ajoittui samanaikaiseksi SKP:n valtakunnallisen opposition Imatran kokouksen kanssa. Toisaalta ei kuitenkaan voida tietää, olisiko piirissä tapahtunut tällaista konfliktia, ellei SKDL:n piirisihteerin paikka olisi vapautunut Erkki Koskisen kuoleman kautta. Joka tapauksessa Emmauksen kokouksesta muodostui uudistajien ydinryhmää yhdistänyt tapahtuma, sillä selvästi suurin osa uudistajien ydinjoukosta osallistui kokoukseen ja allekirjoitti SKP:n poliittiselle toimikunnalle toimitetun kirjelmän. (Ks. liite 2)

4. Piirijärjestön sisäiset linjat esiin – kevään 1968 julkilausumasta Tšekkoslovakian miehitykseen

4.1 Hallituspolitiikka, työväen yhteistoiminta ja tulopolitiikka osapuolten erottajina

SKP:n hajaannuksen laajentuessa ja syventyessä julkaisi puolueen keskuskomitea vuoden 1968 huhtikuussa päätöslauselman puolueen yhtenäisyyden lujittamisesta, jolla se halusi herättää laajaa puoluekeskustelua nostamalla esiin ristiriitoja herättäneitä poliittisia kysymyksiä. Päätöslauselmassa SKP:n puoluejohto puolusti hallituspolitiikkaa sekä työväen yhteisrintamaa ja moitti puolueen vähemmistöä asenteellisesta suhtautumisesta sivistyneistöä ja muita kasvavia ryhmiä kohtaan. Lisäksi päätöslauselmassa torjuttiin säilyttäjien esittämä kritiikki ideologisesta poispäin Neuvostoliitosta valumisesta ja siinä vaadittiin puolueen vanhalla linjalla pysyneitä säilyttäjiä toimimaan puoluetta yhdistävästi ja välttämään asioiden selvittämistä vai-

¹²⁵ ”Erimielisyydet SKP:ssa ja SKDL:ssa lisääntyvät”, Ilm. n:o 1404 / 5.10.1967, etsivä Martti Railo, hm 5793, Supo; Aamulehti 12.5.1968; ”Esko Malmbergin selostus piirijärjestön tilasta ja edessä olevista tehtävistä”, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA. Suojelupoliisin saaman ilmoituksen mukaan kokoustalon ulkopuolella oli ollut auto, josta oli tarkkailtu kiikarein kokoukseen menijöitä ja tehty heistä muistiinpanoja. Todennäköisesti tätä valvontaa suorittivat piirin säilyttäjät, joiden kautta tiedot kokouksesta ja siihen osallistuneista myös mahdollisesti kulkeutuivat myöhemmin 12.5.1968 Aamulehteen.

keuttaneita henkilöristiriitoja.¹²⁶ Tampereen piirijärjestössä alkoi päätöslauselman käsittelyn myötä keväällä 1968 ensimmäistä kertaa avoin piirin sisäisen tilan käsittely. Piirin osapuolien ydinjoukot olivat muotoutuneet vuoden 1965 lehdistökeskustelun ja vuoden 1967 Emmauksen kokouksen välisenä aikana, mutta piirin sisälle muodostuneista kahdesta eri linjasta puhuttiin julkisesti vasta keväällä 1968. Uudistajien Frans Jalosen mukaan piirijärjestön kiistakysymyksiä olikin ”johtavien tovereiden taholta” pyritty salailemaan jäseniltä¹²⁷.

Keväällä 1968 piirijärjestön säilyttäjät kritisoivat voimakkaasti hallituspolitiikkaa ja Olli Kerosen mielestä oli ollut väärin mennä mukaan hallitukseen, koska tiedettiin maan talouden olevan huonossa kunnossa ja sitä kautta myös työttömyyden kasvavan.¹²⁸ Viljo Solanderin mielestä jo hallitusohjelma oli ollut hyvin epämääräinen ja lisäksi puolueen hallituspolitiikka oli väärin johdettua.¹²⁹ Puolestaan Uno Kuutti korosti, että lähes kaksi vuotta kestäneen ”ministerisocialismin kaudella” oli työkansan elintaso selvästi laskenut, hinnat nousseet ja verot sekä työttömyys lisääntyneet. Lisäksi Kuutin mielestä vuonna 1967 tehty devalvointi oli ollut ”röyhkeä tulonsiirto kansan kukkarosta rikkaille”.¹³⁰ Piirijärjestön säilyttäjistä harva vastusti hallitukseen menoa vuonna 1966, mutta kahden hallitusvuoden jälkeen yhä useampi säilyttäjä alkoi olla avoimesti tuskastunut kommunistien aikaansaamattomuuteen hallituksessa.

Säilyttäjien mielipiteet hallituspolitiikasta liittyivät kiinteästi suhtautumiseen työväen yhteistoimintaan. Eivo Koivusen mukaan puolueen jäsenille oli annettu kuva, että juuri yhteistoiminnan avulla saavutetaan myönteisiä tuloksia ja hänen mukaansa pettymys olikin sitä kautta ollut monella erittäin suuri, kun hallituksen politiikka, teot ja ansiot eivät olleet odotetun mukaisia.¹³¹ Säilyttäjien Taisto Harra suhtautui työväen yhteistoimintaan varauksellisen myönteisesti ja hän muistutti, että yhteistoiminnassa tuli, ”olosuhteitten pakosta”, sopia tehtävien suorittamisesta siten, että kommunistit eivät itse luopuneet omasta aatteestaan, mutta kommunistit eivät voineet toisaalta edellyttää yhteistyökumppanienkaan luopuvan omasta ideologiansa.¹³² Monet säilyttäjät näkivät SDP:n kanssa tehtävässä yhteistyössä uhkakuvia, joissa oma

¹²⁶ SKP:n tiedotusosaston julkaisema Suomen kommunistisen puolueen keskuskomitean päätös puolueen yhtenäisyydestä 8.4.1968, ptk. 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, liite 5, kansio 12C, TPA, KansA.

¹²⁷ Frans Jalonen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Onni Lindforsin mukaan piirissä oli vielä vuoden 1967 keväällä vain sanottu, että kyseessä oli ”toimitsijain väliset erimielisyydet”, Onni Lindfors ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹²⁸ Olli Keronen, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹²⁹ Viljo Solander, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹³⁰ Uno Kuutti, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹³¹ Eivo Koivunen, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹³² Taisto Harra, ptk. 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

ideologia oli vaarassa. Siten monet heistä eivät olleet toimineet aktiivisesti sen parantamiseksi, vaan olivat ottaneet lähtökohdaksi sen, että myönnytysten oli tapahduttava nimenomaan yhteistyön toisen osapuolen puolelta.

Uudistajien Olavi Auvisen mielestä piirissä oltiin pettyneitä lähinnä siihen, ettei kommunistien menolla hallitukseen ”elintaso noussutkaan mukavasti eivätkä ongelmat ratkenneet kertaheitolla”. Auvisen mielestä ilman muuta jo hallitukseen mukaan mentäessä oli tiedetty sen olevan puolueelle suuri haaste, johon syyt löytyivät todellisuudessa kapitalistisesta järjestelmästä eivätkä kommunistien hallituspolitiikan virheistä.¹³³ Samoin Toivo Marinin mielestä hallituksen virheitä ei ollut pyritty irrottamaan yleisistä kapitalistisen järjestelmän ongelmista, eikä myöskään piirin johdon taholta ollut torjuttu puolueen hallituspolitiikasta esitettyjä virheellisiä käsityksiä.¹³⁴ Uudistajien mielestä säilyttäjillä oli selviä asennoitumisongelmia hallituksessa mukana oloon ja heidän suhtautuminen hallituspolitiikkaan ei ollut realistista, koska he pyrkivät yhdistämään hallitus- ja oppositiopolitiikan hyvät puolet ja vaikutuskeinot samanaikaisesti. Uudistajat pyrkivät kohti laajempia väestöjoukkoja ja tässä tavoitteessa hallituspolitiikka oli tärkeä väline ja heidän näkökulmastaan esimerkiksi samanlaiset kielteiset talouspoliittiset ratkaisut olisivat tapahtuneet joka tapauksessa ilman kommunistien mukana oloa hallituksessakin.

Tavoitellessaan laajempia väestöjoukkoja uudistajat suhtautuivat myös työväen yhteistoimintaan ja sen lähtökohtiin säilyttäjiä myönteisemmin. Toivo Marin katsoi työväen yhteistoiminnan olevan erittäin tärkeä kysymys työväelle, puolueelle ja sen politiikalle, jotta siitä ”kehittyisi laaja, nykyaikainen marxilainen puolue”.¹³⁵ Uudistajat eivät nähneet yhteistyötä ongelmana, koska he katsoivat että jonkinlaisiin kompromisseihin oli pakko lähteä mukaan, jos haluttiin kehittää yhteistoimintaa ja sitä kautta parantaa SKP:n asemia ja valtaa. He näkivät yhteistoiminnan olevan mahdollisuus ja normaali osa päivittäistä elämää niin työpaikoilla, hallituksessa kuin piiritasollakin. Siten he näkivät säilyttäjien jyrkemmät lähtökohdat yhteistoiminnalle vanhoihin käsitteisiin nojaamisena ja pinttyneinä ennakkoluuloina. Piirin sisällä jakautunut suhtautuminen työväen yhteistoimintaan tuli esiin myös tulopolitiikan yhteydessä.

¹³³ Olavi Auvinen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹³⁴ Toivo Marin, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹³⁵ Toivo Marin, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

Tulopolitiikkaan liittyvä julkinen keskustelu oli alkanut Suomessa 1960-luvun yhteiskuntarakenteen nopean ja rajun muutoksen oloissa. Toisen maailmansodan jälkeiset maailmantalouden ja kansainvälisen työnjaon muutokset, koulutusaikojen pidentyminen, sosiaaliturvan kehitys ja väestön vanheneminen lisäsivät työelämästä poissaolevan väestön osuutta monissa maissa. Tällaiset kehityspiirteet edistivät tulopolitiikan käyttöönottoa erityisesti pienissä kansantalouksissa, kuten Suomessa, joissa riippuvuus viennistä oli suuri. 1960-luvulla keskitetyt sopimusratkaisut, joissa eri alojen työehtosopimukset solmitaan keskusjärjestöjen välisen sopimuksen tai suosituksen mukaisina, alkoivatkin yleistyä Suomessa ja vuoden 1968 Liinamaa-sopimuksen myötä Suomessa alkoi tulopolitiikan kausi.¹³⁶

Tampereen piirijärjestön uudistajat suhtautuivat Liinamaa-sopimukseen toiveikkaasti ja pitivät sitä ainutlaatuisena mahdollisuutena erityisesti työttömyystilanteen parantamiseksi. Frans Jalonen korosti Liinamaan paperin takana olevan poikkeuksellisen suuret ja laajat voimat ja siten hän näki sopimuksen olevan avainasemassa erityisesti työttömyysongelmaa ratkaistaessa. Jalosen mukaan sopimus oli myös periaatteiltaan oikea, solidaarinen ratkaisu, koska se suosi nimenomaan heikommin palkattujen ja järjestäytyneitten alojen palkkakysymysten hoitoa.¹³⁷ Kaisu Weckman puolestaan korosti, että sopimus ei itsekseen tuonut mitään ihmeellisiä muutoksia, mutta se oli ”kamppailusopimus” ja sitä kautta joukkotoiminnan avulla mahdollisuus, johon aina sisältyi myös kamppailuun liittyvä riski.¹³⁸ Uudistajien mielestä Liinamaa-paperi oli hyvä sopimus työväenluokalle, joka ei kuitenkaan itsestään tuonut työväenluokalle mitään parannuksia. Uudistajat näkivät tulopolitiikan mahdollisuutena ja he sitoivat Liinamaa-sopimuksen kiinteästi joukkotoimintaan ja yhteistyöhön SDP:n kanssa.

Suurin osa piirijärjestön säilyttäjästä puolestaan suhtautui Liinamaa -sopimukseen kielteisesti juuri sen takia, koska sen hyödyntäminen vaati työväen yhteistoimintaa. Olavi Hellevaara ei uskonut yhteistoiminnan onnistumiseen, koska oli olemassa niin suuria ristiriitoja, että monilla paikkakunnilla eri työväen ryhmien edustajat ”ei edes morjesta tänä päivänä”. Hellevaara katsoikin Liinamaa -sopimuksen tarkoittavan työväenluokalle elintason laskua ja ennusti so-

¹³⁶ Kyntäjä 1993, 19–28, 65–71, 116. Keskitetyt tulopoliittiset sopimukset erosivat työmarkkinoiden keskusjärjestöjen välisistä keskitetyistä sopimuksista siten, että niissä oli yleensä muitakin sopijapuolia kuin keskusjärjestöt, kuten valtiovaltaa edustanut hallitus. Keskitettyihin tulopoliittisiin sopimuksiin sisältyi myös palkkojen ja työehtojen ohella muitakin talous- ja sosiaalipoliittisia kysymyksiä, kuten hinta-, vero-, ja sosiaalipoliittisia ratkaisuja. Nimitys Liinamaa-sopimus viittaa valtakunnansovittelija Keijo Liinamaahan, joka oli keskeisessä roolissa työmarkkinaosapuolien välisissä neuvotteluissa vuonna 1967 ja siinä kehityksessä, jonka myötä vuonna 1968 solmittiin ensimmäinen tulopoliittinen kokonaisratkaisu.

¹³⁷ Frans Jalonen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹³⁸ Kaisu Weckman, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

pimuksesta seuraavan vaikeita aikoja.¹³⁹ Myös Reino Ahlstedtin mielestä Liinamaan paperin seurauksena ”metallimiehen palkkatilanne jäädytettiin tähän”.¹⁴⁰ Säilyttäjien joukossa oli kuitenkin myös muutamia henkilöitä, jotka näkivät Liinamaa-sopimuksen mahdollisuutena. Taimi Jokinen suhtautui toiveikkaasti siihen, että sopimuksen avulla pystyttäisiin parantamaan työllisyystilannetta ja hänen mielestään joukkotoiminnan avulla piti pyrkiä vaikuttamaan siihen, että sopimus ”jotakin hyvää edes toisi”.¹⁴¹ Myös Pentti Koivisto katsoi, että Liinamaa-sopimuksesta oli myös työläisten mahdollista hyötyä ja hänen mukaansa sopimuksesta piti ”ottaa kaikki irti”.¹⁴² Säilyttäjien suhtautuminen Liinamaa-paperiin ei siis ollut täysin tiiviin ehdotonta, mutta kuitenkin pääosa säilyttäjistä suhtautui Liinamaa-sopimukseen kielteisesti. He eivät olleet halukkaita työväen yhteistoimintaan, koska he eivät uskoneet Liinamaa-sopimuksen hyödyttävän heitä. Tulopolitiikka edusti heille enemmänkin alistavaa vallan siirtymistä pois työläisiltä ja ammattiyhdistysliikkeeltä.

Liinamaa-sopimus jakoi piirin jäsenet kahteen ryhmään ja sopimukseen asennoitumisessa merkittävänä jakajana toimi suhtautuminen työväen yhteistoimintaan. Uudistajat näkivät sen mahdollisuudeksi, kun taas säilyttäjät enemmänkin uhaksi. Kokonaisuutena yleinen tietämys Liinamaa-sopimuksen käytännön merkityksestä näyttäisi olleen piirijärjestyksessä heikkoa ja Liinamaa-paperi jäikin sivuosaan piirin sisäisissä keskusteluissa keväällä 1968, jolloin yleispoliittisten asioiden edelle yhä enemmän nousivat piirin sisäiset jaot ja henkilökysymykset.

¹³⁹ Olavi Hellevaara, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁴⁰ Reino Ahlstedt, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁴¹ Taimi Jokinen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁴² Pentti Koivisto, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

4.2 Kommunistin perusominaisuus on kyky olla uuden tuntumassa¹⁴³ – suhtautuminen muutokseen

Tampereen elinkeinorakenne oli muutoksessa vuosien 1950–75 välillä. Teollisuus pysyi suurimpana elinkeinohaarana Tampereella, mutta teollisuuden osuus oli laskussa, kun puolestaan kaupan ja erityisesti palveluiden osuudet olivat kasvussa.

Taulukko 4. Ammatissa toimiva väestö (%) toimialan mukaan 1950–75 Tampereella

Vuosi	Maa- ja metsätalous	Teollisuus	Rakennus-toiminta	Kauppa	Liikenne	Palvelut
1950	1,7	55,1	8,2	13,3	6,2	14,2
1960	1.2	51.0	9.6	15.5	5.7	16.8
1970	0.6	45.2	7.4	18.0	6.3	22.0
1975	1.2	40.7	7.5	18.9	7.4	23.5

Lähde: Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1978–1979, 31.

Teollisuuden työpaikkojen lukumäärä oli Tampereella kääntynyt, ensimmäistä kertaa sitten 1930-luvun lamavuosien, 1950-luvun lopulla laskuun. Teollisuustyöntekijöiden määrä laski tasaisesti 1960-luvulla ja, 1960- ja 1970-lukujen taitteen väliaikaisen kasvun jälkeen, se jatkoi vuodesta 1972 laskuaan. Samanaikaisesti tehtaissa työskennelleitten omistajien ja toimihenkilöiden määrä oli vuodesta 1954 lähtien alkanut kasvaa tasaisesti, joten teollisuuden työpaikkojen tilanne muuttui Tampereella selvästi.¹⁴⁴ Työntekijöiden määrän suhteellisesti vähentyessä ja toimihenkilöiden lisääntyessä, kasvoi keskiluokan osuus, ja tällainen muutoskehitys ja siihen reagointi hämmensi erityisesti piirijärjestön säilyttäjiä.

Uudistajien Olavi Auvisen mielestä säilyttäjät eivät olleet osanneet orientoitua uuteen muutuneeseen tilanteeseen, josta oli seurauksena ollut piirijärjestön ihmisten jakautuminen eri mielipideryhmiin. Säilyttäjät olivat Auvisen mukaan edelleen ”vaistonvaraisesti” tuijottaneet sekä vuoden 1917 lokakuun vallankumoukseen että vuoteen 1918 tunnustamatta muuttuneita olosuhteita Suomessa. Auvisen muistutti, ettei tilanne Suomessa eikä maailmalla ollut enää samanlainen kuin vuonna 1918 ja katsoi säilyttäjien kangistuneen vanhoihin käsityksiin ja jarruttavan kaikkia ajankohtaisia muutoksia, jota hän piti ”tahallisenä sisäisen levottomuuden,

¹⁴³ Piirin uudistajiin kuuluneen Olavi Auvisen mielestä tällainen, Stalinin mainitsema kommunistin perusominaisuus, oli piirissä kokonaan kadoksissa. Ptk. 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁴⁴ Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1978–1979, 92.

hajaannuksen ja epäluottamuksen kylvönä”. Auvisen mielestä kommunistien olisi pitänyt oppia keskustelemaan ja väittelemään asioista, eikä vanha kommunistien ”yksimielisyshymitys”, jossa edes huonolta linjalta ei saanut poiketa, ollut enää oikea toimintatapa.¹⁴⁵ Uudistajien mielestä siis juuri muutosvastarintaisuus oli käynnistänyt Tampereen piirijärjestön sisäisen jakautumisen ja uudistajat rinnastivat säilyttäjien keskuudessa esiintyneet ennakkoluulot vuoden 1918 kansalaissodan rajalinjoihin. Vuoden 1918 kokemukset näyttäisivät siten vaikuttaneen piirin sisäiseen elämään ja yhteiskunnalliseen murrokseen suhtautumiseen 1960-luvun lopulla.

Uudistajien mukaan piirin vanhalle linjalle jääminen oli näkynyt myös henkilövalinnoissa. Eeti Niemisen ja Yrjö Salmisen mukaan piirikomiteat oli vuoden 1966 puoluekokouksen jälkeen valittu siten, että niissä oli enemmistönä vanhan linjan kannalla olleet säilyttäjät.¹⁴⁶ Uudistajat vaativatkin vuoden 1968 keväällä henkilövaihdoksia ja Onni Lindforsin mielestä erityisesti piirisihteeri Malmberg ja hänen toimintatapansa olivat keskeinen syy piirijärjestön sisäiseen tilanteeseen.¹⁴⁷ Matti Salmisen mielestä muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tarvittiin ”avarakatseisuutta, uskallusta ja mielipidevapautta”, mutta Salmisen mukaan piirissä oli jo pitkään piirisihteeri Malmbergin kannoista poikenneita käsityksiä esittäneitä ”pystyviä” työntekijöitä eristetty puolueyöstä.¹⁴⁸ Samoin Toivo Marinin mukaan piirissä ei ollut haluttu tunnustaa vuoden 1966 SKP:n puoluekokouksen vapaamielisyyttä korostaneita ratkaisuja, vaan päätöksistä huolimatta piirissä oli jatkettu SKP:n vanhalla linjalla. Niitä, jotka olivat olleet tyytymättömiä piirisihteerin toimintaan ja asenteisiin, Malmberg oli syyttänyt ryhmäkuntaisuudesta.¹⁴⁹ Uudistajille henkilövaihdokset olivat edistyksen ehto ja heidän säilyttäjiin kohdistamat syytökset syrjinnästä piirijärjestön henkilövalinnoissa näyttäisivät pitävän paikkansa. Vielä vuonna 1966 piirikomitean 20 varsinaisesta jäsenestä tasan puolet sijoittui uudistajien puolelle, mutta vuodesta 1967 eteenpäin piirin uudistajien määrä piirikomiteassa näyttäisi vaihdelleen viiden ja seitsemän välillä.¹⁵⁰ Hajaannus oli siis alkanut näkyä vuoden 1966 puo-

¹⁴⁵ Olavi Auvinen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968 ja 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Olavi Auvinen toi myös sitä esiin, että ”bolshevikkipuolueessakin väiteltiin tavottomasti ja tulisesti ja juuri niissä tilanteissa haettiin sitä oikeata linjaa”.

¹⁴⁶ Eeti Nieminen, Yrjö Salminen, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁴⁷ Onni Lindfors, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA. Lindfors kysyi kokouksessa, että ”onko meidän jatkuvasti eletävä yhden miehen määräysvallassa?”.

¹⁴⁸ Matti Salminen, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA. Uudistajien mielestä piirisihteeri oli selvästi syrjinyt niitä, jotka olivat hänen toimintaansa arvostelleet, vaikka se olikin peitetty johtuvan heidän monista tehtävistään.

¹⁴⁹ Toivo Marin, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁵⁰ SKP:n Tampereen piirijärjestön piirikomiteoiden kokoonpanot vuosina 1952–74, kansio 34 D, TPA, KansA.

luekokouksen jälkeen myös piirijärjestön henkilövalinnoissa ja aatteellisista kysymyksistä oli siirrytty valtataisteluun, jossa henkilövalinnoin pyrittiin lisäämään oman ryhmän valtaa.

Uudistajien Eeti Niemisen mukaan säilyttäjät olivat myös yrittäneet herättää piirissä sellaista henkeä esiin, että puolueohjelmaa ei pitäisi uudistaa. Tässä tarkoituksessa valitut luentosarjojen esittäjät olivat Niemisen mukaan kuuluneet piirisihteeri Malmbergin ”lähimpään esikuntaan”.¹⁵¹ Frans Jalosen mukaan Malmberg oli edellyttänyt, että ensin piti hyväksyä ”7–8 määritelmää” ja säilyttää ne, joiden hyväksymisen jälkeen oli piirissä vasta voitu aloittaa varsinaisen keskustelu puolueohjelmasta.¹⁵² Toivo Marinin mukaan Malmberg oli myös leimannut ”sosialidemokraattiseksi” niiden mielipiteet, joiden mielestä uudessa ohjelmassa oli selvennettävä puolueen kantaa rauhanomaisesta sosialismiin siirtymisestä.¹⁵³ Uudistajien mielestä nämä olivat selviä osoituksia piirisihteeri Malmbergin puolueen poliittisen linjan ja edustajakokouksen päätösten vastaisesta toiminnasta ja siten todisteita piirisihteerin vaihtamisen tarpeellisuudesta. Uudistajien mielestä piirijärjestössä oli liian pitkään eletty vanhoissa kaavoissa, jotka olivat kieltäneet erilaiset mielipiteet ja tällaiset toimintatavat sekä SKDL:n heikko järjestöllinen tila aiheuttivat uudistajien keskuudessa pelkoa, että tulevaisuudessa SKDL oli piirissä muuttumassa SKP:n peitejärjestöksi ja menettämässä itsenäisyyttään.

Piirijärjestön säilyttäjien ja uudistajien erilainen suhtautumistapa suomalaisen yhteiskunnan murrosvaiheeseen heijastui myös erilaisena suhtautumisena eri yhteiskuntaluokkiin ja erilaisten töiden tekijöihin. Säilyttäjistä Elli Stenberg katsoi, että monet järjestön toimitsijat ja toimittajat olivat liiaksi irtaantuneet työläisistä ja työläisjoukkojen etujen ajaminen oli jäänyt heillä sivuosaan. Stenbergin mielestä myös johtoelimet olivat tulleet liian toimitsijavaltaisiksi ja sitä kautta työväen osuus niissä oli pienentynyt.¹⁵⁴ Säilyttäjien mielestä siis valta SKP:ssä oli lipumassa pois työläisten käsistä, mutta puolestaan uudistajien Olavi Auvinen toi esiin sitä, että 1960-luvun lopulla elettiin uudenlaista aikakautta, ”teknillistä vallankumousta”. Auvisen mukaan työn ja tuotantoprosessin luonne oli muuttunut eikä hänen mielestä sellaiset vanhat käsitykset enää toimineet, joiden mukaan vain ”haalarimiehet olivat sopivia todellisen työväenluokan asioiden hoitajia”. Työn laadun ei tullut Auvisen mielestä jakaa ihmisiä eri luokkiin, vaan heidän ”suhteensa tuotantokoneistoon”. Hän muistutti, että yhteiskunnallisen muutoksen

¹⁵¹ Eeti Nieminen, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁵² Frans Jalonen, ptk. 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁵³ Toivo Marin, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁵⁴ Elli Stenberg, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, liite 16, kansio 4C, TPA, KansA.

myötä palvelualoilla työskentelevien osuus oli kasvussa, josta ei kuitenkaan pitänyt vetää johtopäätöstä, että työväenluokka olisi muutoksessa jäämässä syrjään tai katoamassa. Auvisen mielestä piti ymmärtää, että työväenluokan asema säilyi ja sen merkitys voimistui, koska sivistyneistön ongelmat olivat aikaisempaa enemmän samansuuntaisia työväenluokan ongelmien kanssa. Hänen mielestä tätä asiaa ei aina riittävästi tuotu esille ja tiedon puute olikin Auvisen mielestä suuri ongelma piirijärjestössä, koska ihmiset asennoituivat tietämättömyytensä pohjalta moniin kysymyksiin virheellisesti ja ”vaistonvaraisesti”.¹⁵⁵

Myös uudistajien Arvo Ikosen mukaan enää eivät samat vanhat pinttynneet jaot työn eri muotojen ja ihmisten välillä toimineet:

Uusilla ammattialoilla ns. valkokaulusköyhälistö on lisääntynyt nyt vuosi vuodelta hyvin nopeasti, siis pankeissa ja toimistoissa, ja täällä on siis satoihin tuhansiin nouseva joukko työläisiä, jotka hankkivat paljon huonommin kuin jotkut tehdastyöläiset. Meidän jäsenistömme ei ulotu näihin tämmöisiin palvelutehtävissä oleviin työtätekeviin. Minun mielestäni nämä ryhmät ratkaisee hyvin paljon mm. vaalien tuloksia.¹⁵⁶

Samoin Kaisu Weckmanin mielestä osa säilyttäjäistä asennoitui ”valkokaulustyöläisiin” epäilevästi ajatellen, etteivät tällaisen uuden tyyppisen työmuodon suorittajat olleet ”puhtaita tekemään puhdasta työtä puolueen eteen”.¹⁵⁷ Uudistajat näkivät suurena kompastuskivenä piirissä sen, että asioita katseltiin hyvin kapeasti ja eriteltiin ihmisiä voimakkaasti ja vanhanikäisesti ”haalarimiehiin ja puhtaan kauluksen miehiin”.

Säilyttäjien ja uudistajien välillä esiintyi siis erilaista suhtautumista yhteiskunnan muutokseen ja eri yhteiskuntaluokkiin sekä eri alojen ihmisiin, joka aiheutti piirijärjestössä selvän jaon uudistajien ja säilyttäjien välille. Säilyttäjät puolustivat nimenomaan perinteisen työväenluokan edustajien, ”haalarimiehien” etuja, kun taas uudistajat katsoivat perinteisten työväenluokan rajojen sekä kommunistien perinteisen liittolaisen maatalousväestön tilanteen muuttuneen, josta syystä tukea piti hakea uusista väestöryhmistä. Uudistajien mielestä olisi pitänyt nähdä, että toimihenkilöiden ja esimerkiksi kasvaneella palvelualalla toimineiden työläisten elämäntilanne ei välttämättä ollut yhtään sen erilaisempi kuin peruskommunistinkaan. Uudistajien mielestä ”valkokaulustyöläisten” yhteiskunnallinen asema ei erilaisen ja puhtaan työn

¹⁵⁵ Olavi Auvinen, ptk. 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Auvista tällainen suhtautuminen ”hivitti” ja hän sanoi, että jos kommunistit saisivat vallan käsiinsä, niin ”sittenhän me vasta oltaisiin vaikeuksissa juuri näitten aineiden kanssa. Mitenkä pystyttäisiin säilyttämään valta ja rakentamaan sitä niin, ettei tarvitsisi pakottamalla ja pistimien avulla sitä valtaa pitää yllä.”

¹⁵⁶ Arvo Ikonen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁵⁷ Kaisu Weckman, ptk. 2/68 piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

myötä tarvinnut olla muuttunut yhtään suhteessa perinteistä, likaista työtä tehneisiin työläisiin. Heidän mielestä myöskään sivistyneistö ei ollut yksi, täysin yhtenäinen kokonaisuus, vaan yhteiskunnan keskiluokkaistuminen muutti sekä perinteisen sivistyneistön että työväestön asemia lähentäen sitä kautta myös molempien ryhmien ongelmia toisiinsa.

Nuorison merkitys puolueelle oli kevään 1968 päätöslauselmakeskustelussa asiakohta, jonka suhteen piirin osapuolet olivat lähtökohtaisesti samoilla linjoilla. Sodan jälkeiset suuret ikäluokat olivat aikuistumassa ja sekä säilyttäjät että uudistajat näkivät nuorison merkityksen puolueen tulevaisuudelle tärkeänä. Säilyttäjistä Pellervo Takatalo ja Olavi Hellevaara korostivat nuorison merkitystä puolueelle ja katsoivat, ettei nuorisotyötä oltu nostettu tarpeeksi toiminnassa esiin. Hellevaara korosti erityisesti varhaisnuorisotyön merkitystä, sillä hänen mukaansa ”osittain kypsyyttä nuorisoa” oli vaikea saada mukaan ja hän katsoi sen olevan tulevaisuudessa vielä vaikeampaa.¹⁵⁸ Uudistajista Kaisu Weckman ja Arvo Ikonen olivat myös huolissaan nuorison vähydestä puolueessa, mutta Ikosen mielestä piirissä esiintyi myös kielteistä suhtautumista nuorisoa ja heidän ajatuksiaan kohtaan.¹⁵⁹ Huolimatta säilyttäjien lähtökohtaisesti myönteisestä suhtautumisesta nuorison merkitykseen puolueelle, niin silti heidän keskuudessa nuorisoon suhtautuminen vaikuttaisi olleen paikoitellen uudistajia varauksellisempaa. Tällaista ennakkoluuloista suhtautumista nuorisoa kohtaan kuvastaa Reino Ahlstedtin lausuma nuorisosta:

Nuoriso ei oikein luota meihin vanhoihin partoihin. Ne pitää meitä niin kuin vähän vanhoillisina ja kangistuneina [...] Nykyajan nuorisolla on erilainen elämänmentaliteetti kun meillä nuorena. Meille oli hyvin, jos me saimme vanhan polkupyörän risan irti ja sitä kunnostamalla pääsimme ajelemaan. Nämä nykyajan nuoret, ne on motorisoituneita, niillä on ne harrastukset. Tätä tietä, näitten harrastusten tietä, heitä tietysti mukaan saadaan myöskin toimintaan, mutta se tietää sitä, että me vanha parrat myöskin suhtaudumme myötämielisesti heidän motorisoituihin harrastuksiin.¹⁶⁰

Ahlstedtin ajattelussa vastakkain olivat siis erilaisen kokemusmaailman omanneet ”polkupyörä- ja moottoripyöräsukupolvet”, joiden mentaliteettieroihin suhtautuminen oli käytännön este onnistuneelle nuorisotyölle. Tällainen varauksellinen sukupolvijajattelu ei koskenut kaikkia piirin säilyttäjiä, mutta vaikka molemmat osapuolet pitivät nuorisoa tärkeänä asiana puolueen tulevaisuudelle, niin silti asteittaista suhtautumis- ja toimintatapaeroa esiintyi piirin uudistajien ja säilyttäjien välillä myös nuorison suhteen.

¹⁵⁸ Pellervo Takatalo, Olavi Hellevaara, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁵⁹ Kaisu Weckman, Arvo Ikonen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁶⁰ Reino Ahlstedt, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

4.3 Erehdys vai pelastus? – Tampereen piirijärjestö ja Tšekkoslovakian miehitys

4.3.1 SKP ja kansainvälisen kommunismin kriisi vuonna 1968

Kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä oli 1960-luvun lopulla paljon sisäisiä ristiriitoja. Monissa eri sosialistisissa maissa ja kommunistisissa veljespuolueissa kyseenalaistettiin yhtenäisen, kommunistinen maailmanliike sekä Neuvostoliiton asema liikkeen johtajana ja opettajana.¹⁶¹ Tšekkoslovakian kommunistisessa puolueessa TKP:ssä pääsihteeriksi tuli vuoden 1968 alussa Aleksander Dubček. Tämän vaihdoksen myötä Tšekkoslovakiassa alkoi demokratisointi ja kansalaisyhteiskunnan kehitys, jossa kommunistipuolue ryhtyi julistamaan ja toteuttamaan sananvapautta ja kehittämään avoimempaa yhteiskuntaa. NKP:ssä tällaista veljespuolueen kehitystä katsottiin erittäin huolestuneesti ja sen pelättiin leviävän muihin kansandemokratioihin tai Neuvostoliittoon.¹⁶² Kesän 1968 kuluessa NKP:n epäluulo Tšekkoslovakiassa käynnissä ollutta kehitystä kohtaan entisestään lisääntyi ja elokuun 20. päivänä Varsovan liiton joukot miehittivät Tšekkoslovakian ”vastavallankumouksen torjumisen” nimissä tavoitteenaan maan revisionistisen kehityksen pysäyttäminen.¹⁶³

Miehittäjien aikomuksena oli perustaa Tšekkoslovakiaan ”Työläisten ja talonpoikien vallankumoushallitus”, jonka johtoon oli tarkoitus tulla Dubčekia mieluisampi TKP:n sihteeristön Alois Indra. Kuitenkin tämä Kremlin ja sen tšekkoslovakialaisten avustajien laatima suunnitelma, jolla yritettiin laillistaa tapahtunut miehitys, epäonnistui. NKP siis pyrki perustelemaan tekoaan TKP:n ”valveutuneimman” ryhmän omana avunpyyntönä vastavallankumouksen vaaran nimissä, mutta samanaikaisesti Prahan johto kielsi pyytäneensä sotilaita maahan. Tämä ristiriitainen tilanne jakoi myös suomalaisten kommunistien kantoja tapahtuneeseen miehitykseen ja osa heistä katsoi, ettei tapahtunut toiminta ollut kommunistisen liikkeen periaatteiden mukaista, kun taas toinen ryhmä nojasi NKP:ltä saatuun ”luotettavaan” tietoon. SKP:n puoluejohto ja sitä kannattanut puolueen enemmistö ottivat Tšekkoslovakian miehitykseen kielteisen kannan,¹⁶⁴ kun taas puolueen vähemmistö tuki asiassa Neuvostoliiton kommunistista puoluetta NKP:tä.¹⁶⁵

¹⁶¹ Lindström, 1969, 11.

¹⁶² Leppänen 1999, 223–224.

¹⁶³ Rentola 2005, 23.

¹⁶⁴ SKP:n Keskuskomitea teki päätöksensä kahdessa äänestyksessä äänin 24–11 ja 24–9. Väinö Virtanen, ptk. 3/68 piirikomitean kokouksesta 28.8.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁶⁵ Leppänen 1999, 239–244. Ks. myös Rentola 2005, 24–28. SDP:lle, joka oli juuri solminut puoluesuhteet itään päin ja lähentynyt kommunisteja, Tšekkoslovakian tapahtumat olivat aatteellisen kehityksen tasolla paha takais-

Tšekkoslovakian miehitys oli kova isku koko kansainväliselle kommunistiselle liikkeelle. Italian ja Ranskan kommunistipuolueet tuomitsivat Tšekkoslovakian miehityksen ottaen siten miehitykseen saman kannan kuin SKP:n puoluejohto. Siten SKP:n puoluejohto ja sen kannattajat saivat ratkaisunsa osittain myös tukea kansainvälisen kommunismin hajaannuksesta. Tšekkoslovakian myötä suomalaisen työväenliikkeen murroskehitys jatkuikin, kun SDP ja SKP:n puoluejohto olivat molemmat ottaneet kielteisen kannan Tšekkoslovakian miehitykseen, jonka myötä molemmissa ryhmissä oli etäännytty hieman Neuvostoliitosta. Tapahtuma vei SKP:n johto ja SDP:tä samaan suuntaan, kun taas SKP:n miehityksen hyväksyntä puolueen vähemmistöä virta vei eri suuntaan.¹⁶⁶ Tšekkoslovakian miehityksessä monen suomalaisen kommunistin usko NKP:tä ja sen toimintaa kohtaan koki kovan kolauksen ja tapahtuma ja siihen suhtautuminen vei puolueen säilyttäjiä ja uudistajia henkisesti kauemmaksi toisistaan.

SKP:n puoluejohdolle asettuminen Neuvostoliittoa vastaan ei ollut helppoa, mutta se oli vasemmiston yhteistyön ja puolueen sisäpoliittisen aseman näkökulmasta käytännössä välttämätöntä. SKP:n johto piti SKDL:n jyrkkää, jopa SDP:tä ja Kokoomusta vahvempaa, miehityksen tuomitsemista liian kovana tulkintana, mutta silti puoluejohto katsoi miehityksen ”vahingoittavan koko kansainvälistä työväenliikettä”. Puolestaan SKP:n vähemmistölle miehityksen kannalle asettuminen ja ”socialismin puolustaminen” oli tässä tilanteessa selvempää ja se tarjosi aikaisemmin hieman syrjitylle oppositioryhmälle mahdollisuuden esiintyä NKP:n uskollisena tukijana.¹⁶⁷ Tšekkoslovakian miehityksen myötä NKP muuttikin kantaansa SKP:n osapuolien suhteen. Ennen Tšekkoslovakian miehitystä NKP oli ajanut SKP:n uudistumista ja tukenut puolueen enemmistöä. Miehityksen myötä NKP:n katse kääntyi enemmän SKP:n vähemmistön puoleen ja siten Tšekkoslovakian miehitys muodostui SKP:n sisäisen valtataistelun vedenjakajaksi.

ku. Kuvaavaa tilanteen hankaluudelle on myös se, että virallisesti Kokoomus otti miehitykseen lievemmän kannan kuin SKP:n puoluejohto.

¹⁶⁶ Rentola 2005, 51, 58–59.

¹⁶⁷ Rentola 2005, 34–36. SKP:n vähemmistö alkoi saada entistä enemmän myös taloudellista tukea Neuvostoliitosta ja puolestaan puoluejohdon hallitsemien kirjapainojen tilaukset Neuvostoliitosta ehtyivät.

4.3.2 Piirijärjestön reagointi miehitykseen

Tampereen piirijärjestön työvaliokunta kokoontui ”vaikean kansainvälisen tilanteen” vuoksi nopeasti heti miehitystä seuranneena aamuna käsittelemään Tšekkoslovakian tapahtumia. Yllättävän tilanteen takia kokous kutsuttiin koolle poikkeuksellisesti puhelimitse ja paikalla oli yhteensä kuusi työvaliokunnan jäsentä. Kokouksessa piirisihteeri Esko Malmberg piti selvänä, etteivät Varsovan liiton maat olleet vieneet joukkojaan Tšekkoslovakiaan ”ideologisten katsumuserojen vuoksi” vaan siksi, että tietoon oli tullut ”tosiseikkoja, joiden perusteella oli arvioitu tilanteen Tšekkoslovakiassa kehittyneen vastavallankumouksen partaalle”. Joukot olivat Malmbergin mielestä menneet maahan ”uhkaavan vaaran vuoksi” ja kommunistien tuli ottaa tilanteeseen ”horjumaton asenne niiden toimenpiteiden puolesta, jotka Varsovan liiton maat olivat suorittaneet, luottaen siihen, että suoritettavat toimenpiteet ovat olleet välttämättömiä”. Malmberg korosti myös, että Neuvostoliiton ulkopoliittikka oli ollut ”erittäin viisasta”, eikä hän tästä syystä ”mitenkään jaksanut ymmärtää, että nyt olisi tehty virhearviointi”. Malmberg esittikin luonnoksen piirikomitean miehitystä tukevasta kannanotosta Tšekkoslovakian asiaan, joka hyväksyttiin äänestyksessä lopulta 4–2 äänin.¹⁶⁸ Tampereen piirijärjestö otti siten tapahtumaan NKP:tä tukeneen kannan. Tampereen piirin kanssa miehitystoimenpiteet hyväksyivät Etelä-Karjalan, Turun, Uudenmaan, Kymen ja Lahden piirijärjestöt.¹⁶⁹

Piirijärjestön julkilausumaa työvaliokunnassa vastustivat uudistajat Frans Jalonen ja Väinö Virtanen, jotka korostivat tapahtuneesta saatuja ristiriitaisia tietoja. Vastalauseena työvaliokunnan enemmistön kannalle Jalonen ihmetteli, että ”kuinka sosialismi voi olla tykkien varassa”. Väinö Virtanen katsoi SKP:n poliittisen toimikunnan määrittelevän puolueen kannan ja katsoi piirijärjestön työvaliokunnan oikeaksi kannaksi pahoittelun siitä, että ”sosialistiset maat eivät pysty suhteitaan hoitamaan neuvottelutietä”.¹⁷⁰ Viikko työvaliokunnan kokouksen jälkeen Tšekkoslovakian miehityksen kannanottoa käsiteltiin piirijärjestön piirikomiteassa. Ensin äänestettiin siitä, tuliko piirin ollenkaan esittää omaa julkilausumaa tapahtumasta. Kokonaan

¹⁶⁸ Ptk. 8 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 21.8.1968, kansio 13,01C, TPA, KansA. Piirisihteeri Malmberg totesi työvaliokunnan kokouksessa myös, että ”kantamme voi olla vain myönteinen”.

¹⁶⁹ Leppänen 1999, 262.

¹⁷⁰ Frans Jalonen, Väinö Virtanen, ptk. 8 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 21.8.1968, kansio 13,01C, TPA, KansA.

julkilausuman vastaista kantaa piirikomiteassa edustivat Yrjö Salminen ja Toivo Saloranta. Salorannan mielestä piirijärjestössä liian usein ajateltiin tunteella eikä järjellä ja hän sanoi:

En minä tiedä, mikä on oikein ja mikä väärin tässä tilanteessa [...] sen vuoksi en hyväksy sitä, että me tässä kokouksessa annamme tunnustuksen piirin työvaliokunnan päätökselle sen paremmin kuin keskuskomiteallekaan, koska minusta tuntuu [...] että asioista emme tiedä tarkkaan. Tässä tilanteessa meidän puolueemme sisäisen eheyden takia minä toivoisin, että tästä asiasta ei enää julkilausumia annettaisi [...] Toivon, että emme ottaisi tätä kysymystä sellaiseksi, mikä tulevaisuudessa rikkoo meidän järjestömme [...] Tämä on sellainen koetinkivi.¹⁷¹

Salorannan mukaan piirin ei olisi pitänyt antaa julkista julkilausumaa asiasta ja hänen kanssaan julkilausumaa vastustanut Yrjö Salminen katsoi myös, että julkilausumalla vain pahennettaisiin tilannetta puolueessa.¹⁷² Kuitenkin Toivo Saloranta ja Yrjö Salminen jäivät asiasta äänestettäessä äänin 2–19 altavastaaajiksi, jonka jälkeen piirikomitea vahvisti äänin 13–8 työvaliokunnan miehitystä tukeneen kannanoton.¹⁷³ Piirijärjestön kannanotosta muodostui piirin sisällä todellinen rajanveto, sillä se jakoi tarkasti piirikomitean säilyttäjät miehitystä tukeneelle puolelle ja uudistajat sitä vastustaneelle puolelle.

Säilyttäjät paheksuivat sitä, että kansandemokraattinen lehdistö oli Tšekkoslovakian yhteydessä julkaissut selvästi Neuvostoliiton vastaisia kirjoituksia. Säilyttäjät vaativat lehdistöä järjestykseen ja Väinö Selin korosti ”Neuvostoliiton tiedustelupalvelun erehtymätöntä toimintaa”. Syytöksille siitä, että Tšekkoslovakiassa ei olisi ollut mitään vaaraa ja syytä tapahtumaan, vastasi Selin, että ”lapsille satuja kerrotaan”. Selinin mielestä Tšekkoslovakian ja Suomen tilanteilla oli myös yhtäläisyyksiä, sillä hänen mielestään molempiin puolueisiin oli ”solutettu sivistyneistökultin varjolla ainesta, joka huononsi jäsenistön laadun”.¹⁷⁴

Uudistajat eivät hyväksyneet tapahtuneen perusteluksi vain sitä, että Neuvostoliitto oli aina oikeassa. Olavi Auvisen mielestä tapahtuma oli masentava erehdys ja ”shokki”, jossa sosialismille tehtiin ”maailmanhistorian suurin karhunpalvelus”. Auvisen mielestä mikään puolue, ei edes NKP, voinut olla pyhä, erehtymätön ja kaiken arvostelun ulkopuolella.¹⁷⁵ Uudistajat

¹⁷¹ Toivo Saloranta, ptk. 3/68 piirikomitean kokouksesta 28.8.1969, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁷² Yrjö Salminen, ptk. 3/68 piirikomitean kokouksesta 28.8.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁷³ Ptk. 3/68 piirikomitean kokouksesta 28.8.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Piirikomitean kokouksessa esitettiin myös SKDL:n tamperelaisten kunnallisvaaliehdokkaiden, Mauri Sirmön, Seppo Hurstin, Meeri Rovannerän, Arvo Ikosen, Ritva Rantasen ja Pertti Mäkisen kannanotto työvaliokunnan enemmistön julkilausumaan, jossa he vastustivat miehitykselle myönteistä julkilausumaa.

¹⁷⁴ Ptk. 3/68 piirikomitean kokouksesta 28.8.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Väinö Selin sanoi myös, että kun puolueen johtavat toverit olivat ”natsi-Saksan kanssa samaa mieltä, niin olisi paikallaan saada vähän panssareita tännekin Savolaisen klikkiä rauhoittamaan”.

¹⁷⁵ Olavi Auvinen, ptk. 3/68 piirikomitean kokouksesta 28.8.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

näköivät todennäköisesti Tšekkoslovakian miehityksessä yhteyksiä vuoden 1956 Unkarin tapahtumiin. Unkarin kansannousu ja sen veriset ratkaisut olivat olleet uudistajille osoitus Neuvostoliiton erehtyvyydestä, joten heille Tšekkoslovakia oli vuoden 1956 toisinto.

Tšekkoslovakian miehityksestä muodostui Tampereen piirijärjestön ”koetinkivi” ja sen jälkeen piirin säilyttäjät ja uudistajat olivat erityisesti ihanteiden ja uskomusten osalta kulkeutuneet aikaisempaa kauemmaksi toisistaan. Uudistajat olivat hyvin pettyneitä tapahtumaan ja heidän mielestään Tšekkoslovakian miehityksessä rikottiin sosialismin periaatteita ja yleistä itsemääräämisoikeutta. Uudistajien mielestä asioita oli katsottava asioina eivätkä he tästä syystä voineet missään tapauksessa hyväksyä miehitystä. Säilyttäjien usko Neuvostoliittoon ei horjunut ja heidän mielestään Neuvostoliiton politiikka oli aina ollut niin viisasta, että suoritetun miehityksenkin täytyi olla oikea ratkaisu. Säilyttäjien ajattelussa miehityksen tuominneet Neuvostoliiton vastaiset kannanotot tulkittiin taantumukseksi, kun taas miehityksen hyväksyminen edusti heille oikeanlaista luokkakantaisuutta.

Tšekkoslovakian miehityksen jälkeinen ”NKP:n takinkääntö” ja sen linjan muuttuminen lähemmäksi SKP:n vähemmistöä tarjosi Tampereen piirijärjestön säilyttäjille mahdollisuuden. Piirijärjestö oli horjunut SKP:n osapuolien välimaastossa ja hakenut linjaansa, mutta miehityksen myötä NKP tuli lähemmäksi SKP:n vähemmistöä ja samalla Tampereen piirijärjestön säilyttäjää. Siten piirijärjestön säilyttäjien ei tarvinnut mennä lähemmäksi SKP:n enemmistöä eikä muuttaa suhtautumistaan puolueen uudistajiin, vaan säilyttäjien oli mahdollista kulkea heille mieluisampaa reittiä ja toimia avoimemmin SKP:n vähemmistön rinnalla.

Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeisissä syksyn 1968 kunnallisvaaleissa koko vasemmiston kannatus laski ja Tampereella puolueista SKDL menetti eniten kannatustaan. Heikointa SKDL:n kannatus oli keskustassa ja voimakkainta Pispalassa, Tahmelassa, Hyhkyssä, Lammipäässä, Ikurissa, Tohlopissa sekä osalla Amurin alueesta. Nämä samat alueet olivat pysyneet SKDL:n ydinalueina jo useiden vaalien ajan. Sen sijaan Kalkku ja Koivistonkylä, jotka olivat vuoden 1958 eduskuntavaaleissa olleet SKDL:n runsaan kannatuksen alueita, olivat vuonna 1968 siirtyneet SDP:n valta-alueeksi.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta 3–4: 1968, 72–73.

Taulukko 5. Puolueiden äänimääräosuudet (%) kunnallis- ja eduskuntavaaleissa Tampereella 1964–68

Vuosi	SKDL	TPSL	SDP	SMP	Kesk.	LKP	Kok.	RKP	T. porv.
1964	29.6	1.9	36.9	—	0.3	4.7	16.3	0.8	7.5
1966	28.3	2.5	37.1	0.1	1.7	4.8	25.4	—	—
1968	22.7	1.2	33.7	3.8	1.6	4.9	24.2	0.6	7.1

Lähde: Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta 3–4: 1968, 67.

Piirijärjestön säilyttäjät katsoivat Tšekkoslovakian tapahtumien vaikuttaneen vähän vaalituloksiin ja näkivät suurimpien vaalitappion syiden löytyvän Suomen talouselämän lamasta, työttömyydestä sekä kansandemokraattien hampaattomasta toiminnasta hallituksessa ja eduskunnassa. Säilyttäjien näkemyksen mukaan kansandemokraattien politiikka oli ihmisten mielessä samaistettu hallituksen politiikan kanssa ja ihmiset olivat menettäneet luottamuksensa SKDL:ään. Heidän mielestä syytä vaalitappioon löytyi myös piirilehti Hämeen Yhteistyössä esiintyneestä voimakkaasta tamperelaisiin ehdokkaihin keskittyneestä henkilömainonnasta ja säilyttäjien mielestä Hämeen Yhteistyön toimitus suhtautui asioihin ja ihmisiin järjestelmällisesti sen mukaan, kuinka he miellyttivät toimittajia. Lisäksi Tšekkoslovakian kysymyksessä säilyttäjät katsoivat Hämeen Yhteistyön ja koko kansandemokraattisten sanomalehtien tehneen virheitä, koska lehdistön olisi pitänyt keskittyä enemmän vaalityöhön eikä niin aktiivisesti julkaista läntisten tietotoimistojen uutisia Tšekkoslovakian tapahtumista. Tšekkoslovakian tapahtumien ja kunnallisvaalien jälkeisessä tilanteessa piirikomitea katsoikin, että kansandemokraattien tuli luopua päivänpolitiikasta ”sosiaalidemokraattien vanavedessä kulkemisesta”.¹⁷⁷ Vaalikannatuksen lasku yhdessä Tšekkoslovakian terävien kannanmäärittelyjen kanssa jyrkensi piirin sisäisten ryhmien välille syntyneitä kuilua entisestään. Samalla myös jyrkkeni piirin säilyttäjien suhtautuminen hallituspolitiikkaan, sosialidemokraatteihin, SKDL:ään ja Hämeen Yhteistyön toimittajiin.

Säilyttäjien vuoden 1968 lopulla voimistunut kritiikki uudistajia kohtaan tuli vahvasti esiin SKDL:n piirijärjestön vuosikokouksessa. Siellä maolaismielinen Uno Kuutti vaati kokouksessa paikalla ollutta ministeriä ja SKDL:n puheenjohtaja Ele Aleniusta sekä muuta SKDL:n johtoa erotettavaksi. Kuutin mielestä SKDL:n ministerit olivat hallituksessa ajamassa vain porvarien etuja, kasvattamassa omia pankkitilejään ja laittamassa vain kapitalistien asioita kuntoon. Kuutin näkemyksen mukaan ”sivistyneistöstä oli tehty sotahuuto”, joten SKDL:n si-

¹⁷⁷ ”Alustava arvio kunnallisvaalien tuloksista”, ptk. 4/68 piirikomitean kokouksesta 21.10.1968, liite n:o 3, kansio 12C, TPA, KansA.

sällä olleet ”porvarit” oli erotettava ja liiton johto puhdistettava. Myös Väinö Lindforsin mielestä SKDL:n ministerit olivat niin huonoja, että heiltä ”puuttuivat enää hakaristinauhat” ja lisäksi Hämeen Yhteistyö oli Lindforsin mielestä niin ”törkeä”, ettei sitä ollut voinut ”katsella-kaan kahteen vuoteen”. Lindforsin mielestä SKDL:n johdon suhteen ei ollut olemassa kuin kaksi vaihtoehtoa; sen piti joko vaihtua tai sitten johtohenkilöiden piti muuttua.¹⁷⁸

Tampereen piirijärjestön kiristynyt sisäinen tilanne alkoi vuoden 1968 lopulla näkyä myös työpaikoilla. Esimerkiksi säilyttäjien hallitsemassa Tampellassa pääluottamusmiehenä toimintaa uudistajien Olavi Auvista vastaan laadittiin Tampellan säilyttäjämielisten työntekijöiden toimesta kantelukirjelmä. Siinä Auvista vaadittiin siirtymään syrjään pääluottamusmiehen paikalta ja häntä syytettiin ”tekemättömistä töistä Tampellan työläisten etujen puolustamisessa”. Auvisen mielestä säilyttäjät syyttivät häntä täysin turhasta, mutta Pentti Koivisto vakuutti aiheutta olevan ja vastasi Messukylän Konepajan osaston puheenjohtajana koko osaston puolesta sanoen Auvisen sairastavan ”jonkinlaista diktaattorin tautia”. Tästä huolimatta Auvinen pysyi Tampellan pääluottamusmiehenä, koska säilyttäjät ja uudistajat eivät päässeet yksimielisyyteen uuden, sopivan pääluottamusmiehen valinnassa.¹⁷⁹ Piirin uudistajien näkyvimpiin toimijoihin kuulunut Olavi Auvinen, jolla oli myös hyvät suhteet SKP:n Helsingin puoluejohdon kannattajiin,¹⁸⁰ oli säilyttäjienemmistöisellä työpaikalla pääluottamusmiehenä toimiesaan ärsyke ja uhka säilyttäjille.

Hruštševin erottamisesta ja kansandemokraattisesta lehdistökeskustelusta käynnistynyt piirin jakaantumiskehitys vaikuttaisi vuoteen 1968 mennessä edenneen niin, että SKP:n valtakunnallisen tason erimielisyydet olivat ensin valuneet piirijärjestön ylätasolle, jonka jälkeen puolueen sisäiset riitakysymykset olivat pikku hiljaa levittäytyneet piirin sisällä aktiivijäsenten keskuuteen. Kun puolestaan kitkaa aiheuttaneista asioista ei ollut piirin sisällä keskusteltu avoimesti, niin alkuperäisten kiistakysymysten rinnalle oli syntynyt henkilötason erimielisyyksiä. Kuitenkin piirin sisäinen jakautuminen näyttäisi vuonna 1968 rajautuneen vielä melko pienen ydinjoukon väliseksi tapahtumaksi, koska piiristä löytyi myös sellaisia osastoja, jotka eivät olleet ollenkaan tietoisia piirin sisäisestä jakautumisesta. Esimerkiksi Tauno Kuu-

¹⁷⁸ Uno Kuutti, Väinö Lindfors, ”SKDL:n Pohjois-Hämeen piirijärjestön vuosikokous 1968”, vs. ylietsivä Martti Railo: Ilm. n:o 2147 / 25.11.1968, hm 5685, Supo.

¹⁷⁹ ”SKP:n Tampellan Konepajan, SKP:n Lokomon, SKP:n Lentokonetahtaan ja SKP:n Messukylän Konepajan osastojen johtokuntien yhteinen kokous 17.12.1968”, vs. ylietsivä Martti Railo: Ilm. n:o 2357 / 20.12.1968, hm 5512, Supo. Uudistajista Metalliliiton piiriasiamies Väinö Saarinen ehdotti uudeksi pääluottamusmieheksi Mikko Salmista, mutta Pentti Koivisto sanoi, ettei Messukylän Konepajan osasto hyväksy Salmisen valintaa.

¹⁸⁰ Toivo Autiosaaren henkilökohtainen tiedonanto.

sisto sanoi piirijärjestön keväisessä vuosikokouksessa, että ”me emme Nokian paperitehtaan osastossa ole tunteneet näitä riitakysymyksiä lainkaan”. Myös Emmauksen kokous oli Kuusistolle ”aivan uutta” ja hän epäili, ettei osastossakaan ”varmaan tiedetty tästä asiasta yhtään mitään”¹⁸¹. Samoin Kalle Kuusinen Toijalan osastosta sanoi keväällä piirikomiteassa, että

minä en kuulu kumpaankaan kuppikuntaan, minä puhun ihan puolueen jäsenenä ja Toijalassa meillä ei näitä ristiriitoja minkäänlaisia ole, emmekä me ole niitä tunteneet ja tietäneet [...] Tämä on minulle melkoinen yllätys, että tällaisesta hajanaisuudesta näinkin paljon on.¹⁸²

Piirijärjestö oli riitelyn ja hajaannuksen käsittelyn suhteen jakautunut melko vahvasti eri kerroksiin, sillä jos piirin tilanne olisi ollut syvästi tulehtunut, niin asioista olisi varmasti tiedetty ja puhuttu myös Nokian Paperitehtaan ja Toijalan osastoissa. Silti Tampereen piirijärjestön sisäisen kehityksen näkökulmasta vuosi 1968 toimi todellisena vedenjakajana ja Tšekkoslovakian miehityksen myötä piirijärjestön jakaantumisessa siirryttiin seuraavalle tasolle. Vielä kevään julkilausumakeskustelussa asioista oli piirissä, kiivaastakin keskustelusta huolimatta, päästy yksimielisyyteen ilman äänestyksiä, mutta Tšekkoslovakian miehityksen myötä tunteet piirissä voimistuivat ja piirijärjestön kannanotosta miehitykseen jouduttiin äänestämään.

Piirijärjestön säilyttäjät puolustivat puolueen vahvaa aatteellista pohjaa eivätkä olleet halukkaita muutoksiin tai uudistuksiin, vaan näkivät ne lähinnä uhkana puolueen ideologialle ja tavoitteille. Uudistukset, joita perusteltiin esimerkiksi muuttuneella yleisellä tilanteella, heijastuivat säilyttäjille revisionismina ja marxilaisuuden uhkakuvana. Puolestaan uudistajat olivat puoluejohdon tavoitteiden mukaisesti selvästi valmiimpia muutoksiin nähden ne välttämättöminä puolueen tulevaisuudelle ja siten säilyttäjien jyrkkyys sekä joustamattomuus näyttäytyivät uudistajille dogmatismina.

Vuoden 1968 kuluessa Tampereen piirijärjestössä keskityttiin jo vihollisten etsintään oman puolueen sisältä ja siten osapuoliriitely vei piirijärjestön toiminnassa päähuomion, kun taas päivänpoliittiset asiat jäivät entistä enemmän sivuosaan. Tampereen piirijärjestössä tapahtui myös selvää henkilötason jakautumista ytimeen ja periferiaan, sillä piirijärjestön sisäisen riitelyn voimistumisen myötä monet riidan ulkopuolella pysytelleet puolueen jäsenet passivoitui-

¹⁸¹ Tauno Kuusisto, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁸² Kalle Kuusinen, ptk. piirikomitean kokouksesta 11.5.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

vat.¹⁸³ Piirin jäsenmäärä oli lähtenyt laskuun vuosikymmenen kuluessa ja taloudellinen tilanne huononi piirissä 1960-luvun lopulla. Piirijärjestön talous oli heikentynyt vuosien 1966 ja 1968 välisenä ajanjaksona ja jäsenmaksut olivat pienentyneet noin 10 % vuosivauhdilla.¹⁸⁴ Vaikka piirijärjestön jäsenmäärän ja -maksujen lasku oli melko maltillisia, niin kuitenkin samanaikaisesti Tampereen, ympäristökuntien sekä koko Pirkanmaan väestön lisääntyessä,¹⁸⁵ kulki piirijärjestön jäsenkehitys vastakkaiseen suuntaan.

Taulukko 6. Piirijärjestön jäsenmäärä ja jäsenmaksukehitys vuosien 1965–70 lopussa

Vuosi	Jäseniä	Jäsenistä naisia %	Maksaneita %	Rästiläisiä %
1965	5495	21,3	—	—
1966	5335	21,1	—	—
1967	5234	20,9	66,9	33,1
1968	5207	21,2	66,5	33,5
1969	5036	21,2	60,7	39,3
1970	4987	20,1	57,8	42,2

Lähde: SKP:n Tampereen piirijärjestön toimintakertomukset 1965–1970, kansio 2D, TPA, KansA; Tampereen piirijärjestön laatimat tilastot maksaneista jäsenistä IV nelj. ajalta 1967–1970, kansio 4D, TPA, KansA.

Rästimaksujen lisääntymiseen vaikutti omalta osaltaan kasvanut työttömyys, mutta kehitys saattoi myös heijastaa piirijärjestön kommunistien henkistä etäännyttämistä puolueesta ja sitoutumisen heikkenemistä, koska se ajoittui piirijärjestön aktiiviseen jakaantumisvaiheeseen.

5. Tampereen piirijärjestö eheyttäjänä – vuoden 1969 puoluekokouksesta uusvasemmiston nousuun

5.1 SKP:n 15. edustajakokous ja avoin hajaannus – Tampereen piiri eheyttäjäksi

Vuoden 1969 alussa tunnelmat SKP:n sisällä kulkivat selvästi eri suuntiin. SKP:n enemmistössä ja heidän kannattajien keskuudessa lisääntyi pelko ja epävarmuus, kun taas puolueen vähemmistön sisällä kasvoi usko omaan toimintaan. SKP:n puoluejohdossa pelättiin avoimesti puolueen karkaavan käsistä, koska opposition toiminta oli laajentunut ja syventynyt. Luottamus puoluekokouksen pysymiseen puoluejohdon käsissä horjui pahasti, sillä SKP:n 17 piiri-

¹⁸³ Leo Suonpää, ptk. 5/68 piirikomitean kokouksesta 18.11.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Väinö Saarinen arvioi keväällä 1969, että ”60–70 % jäsenistöstä on ulkopuolella näiden rähinöiden, ei ota kantaa mihinkään suuntaan”. Ptk. 1/69 piirikomitean kokouksesta 14.4.1969, kansio 12C, TPA, KansA.

¹⁸⁴ ”Talousasioista”, Risto Toiminen, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 30.–31.3.1968, liite 8, kansio 4C, TPA, KansA. Piirijärjestön taloudellista tilannetta tiukensi vähentyneiden jäsenmaksujen lisäksi uuden keskustalon rakentaminen, joka oli piirille suuri taloudellinen panostus.

¹⁸⁵ Ajanjaksolla 1960–1970 Tampereen väestö kasvoi noin 18 %, Tampereen keskuseudun noin 16 % ja koko Pirkanmaan 3,5 %. Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1975, 159.

järjestöstä johdon kannalla näytti varmasti olevan 9 piirijärjestöä, mutta puolueen sisäinen hajaannus teki tilanteen vaikeasti ennustettavaksi.¹⁸⁶

Ennen kevään 1969 puoluekokousta Tampereen piirijärjestön vuosikokouksessa käsiteltiin puolueen ja piirin sisäistä tilannetta. Piirijärjestön julkilausuman mukaan erimielisyyksiä esiintyi puolueohjelman uudistamiseen, Tšekkoslovakian tapahtumiin sekä hallituspolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä. Piirijärjestö korosti julkilausumassaan puolueeseen syntyneen ”oikeistorevisionistisen” ryhmän, joka uskoi kapitalismin luonteen muuttuneen ja jotka olivat luopuneet marxismi-leninismien lähtökohdista. Vuoden 1969 alussa tässä puolueen sisäisessä kahden tien kulkemisessa oli kuitenkin piirijärjestön julkilausuman mukaan saavutettu lakipiste, jonka seurauksena oli tullut aika saada kaikki puolueen jäsenet mielipide-eroista huolimatta kulkemaan yhteistä tietä. Ensimmäiseksi puolueessa oli lopetettava ”utopistiset kuvittelet monoliittisestä yhtenäisyydestä” ja tämän tilalle oli hyväksyttävä erilaisia ajatuksia ja itenäisiä mielipiteitä. Tällaisen ”erilaisuuksien toimintayhteyden” kautta oli oikeat mahdollisuudet vaikuttaa asioihin ja olla oikea joukko puolue.¹⁸⁷ Tampereen piirijärjestö lähti, ottaen huomioon vuoden 1968 tapahtumat ja piirin sisäisen kehityksen, puoluekokoukseen yllättävän sovinnollisin ja puolueen osapuolien välistä yhteistyötä korostavin lähtökohdin.

SKP:n puoluekokouksesta muodostui valtataistelu, jossa puolueen enemmistö ja vähemmistö yrittivät molemmat työntää toisensa pois yhteisestä veneestä eivätkä olleet valmiita perääntymään askeltakaan. Vähemmistön todettua, ettei sen tavoite opposition ja osapuolijaon laillistamisesta toteudu, poistuivat kolmantena kokouspäivänä Turun, Uudenmaan, Kymen ja Etelä-Karjalan edustajat kokoussalista, joita täydensi enemmistö Tampereen, Lahden, Kuopion ja Joensuun ryhmistä.¹⁸⁸ Oppositio lähti Koitontalon saliin, jossa se aloitti oman suljetun neuvottelukokouksensa, mutta Tampereen piirijärjestö päätti kokoussalin ulkopuolella suoritettujen nopeiden neuvottelujen jälkeen jäädä Kulttuuritalolle. Tampereen kokousedustajien palaverissa Leo Suonpää ilmoitti, ettei Koittoon missään tapauksessa mennä ja hän ilmoitti jäävänsä puoluekokoukseen Kulttuuritalolle, vaikka kaikki muut piirin edustajista lähtisivät Koittoon. Suonpää sai heti taaksensa 20 kokousedustajaa ja lopulta neuvottelujen jälkeen piirin kannaksi

¹⁸⁶ Leppänen 1999, 278. Oppositio hallitsi Turku, Uuttamaata, Kymeä, Etelä-Karjalaa, Tamperetta, Lahtea ja Kuopiota. Puoluejohdon kannalla olivat Helsinki, Satakunta, Etelä-Savo, Jyväskylä, Vaasa, Pietarsaari, Kainuu, Oulu ja Lappi. Joensuu oli epävarma ns. tasapainopiiri, joka 1970-luvun puolella painui opposition puolelle.

¹⁸⁷ ”SKP:n Tampereen piirijärjestön vuosikokouksen päätöslauselma 22.–23.3.1969”, ptk. piirijärjestön vuosikokouksesta 22.–23.3.1969, liite 19, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁸⁸ Leppänen 1999, 291–296.

muodostui jääminen puoluekokoukseen.¹⁸⁹ Tapahtuman jälkeen Tampereen kokousedustaja Vilho Hassinen selosti kokoukselle piirin kantaa todeten sen olevan samansuuntainen kuin Koittoon lähteneillä ryhmillä. Hassisen mukaan erilaisuutta muun oppositioryhmän kanssa ilmeni vain taktiikassa, sillä Tampereen edustajat pitivät kiinni yhteisistä päätöksistä, minkä johdosta Tampereen edustajat olivat katsoneet parhaimmaksi jäädä Kulttuuritalolle.¹⁹⁰

Suojelupoliisin ylietsivän Martti Railon mukaan Kulttuuritalolla paikalla olleet neuvostoliittolaiset tarkkailijat olivat istuneet muuten kuin ”kirveellä veistetyt”, mutta Tampereen piirin edustajien ulosmarssia katsellessaan Aleksei Beljakov oli ”reagoinut välittömästi” ja aloittanut keskustelun Arvid Pelšen ja Surganovin kanssa.¹⁹¹ Todennäköisesti neuvostoliittolaisten tarkkailijoiden reagointi johtui siitä, että he yllättyivät Tampereen piirijärjestön ratkaisusta poistua kokoussalista, sillä NKP:n Vladimir Feodorov oli kieltänyt piirisihteeri Esko Malmbergia ehdottomasti viemästä Tampereen piiriä Koittoon ja painottanut, että piirijärjestön piti jäädä Kulttuuritalon puoluekokoukseen. Tämä johtui siitä, että NKP:llä oli vakaa käsitys, että Uudenmaan piirisihteerin ja SKP:n vähemmistöjohtajan Markus Kainulaisen tarkoituksena oli perustaa uusi puolue Koiton talolla ja Tampereen piirijärjestön piti jäädä SKP:n opposition ulkopuolelle estääkseen SKP:n hajoaminen. Piirin piti jäädä myös SKP:n keskuskomitean ulkopuolelle, jotta Koiton talolle lähteneelle puolueen oppositiolle jäi jotain tavoiteltavaa yhteisessä SKP:ssä.¹⁹² NKP:n edustajat olivat siis hämmästyneitä Tampereen piirijärjestön lopulta väliaikaiseksi jääneestä ratkaisusta poistua Kulttuuritalolta. Kuitenkin Leo Suonpää sai piirin kokousedustajat, mahdollisesti NKP:n ”ohjetta” piirin jäsenille raottamalla, vakuuttuneeksi siitä, että Tampereen piirijärjestö jäi neuvottelujen jälkeen lopulta puoluekokoukseen.

Vladimir Feodorov oli antanut samanlaisen kiellon myös Kymen piirijärjestön johtajalle Tais-to Sinisalolle, mutta piirijärjestön rivit repesivät ja Kymen piirijärjestö lähti Koiton talon kokoukseen. Tässä tilanteessa Feodorov määräsi Sinisalon menemään ryhmänsä mukana Koittoon ja Sinisalon tehtävänä oli estää uuden puolueen perustamista suunnitelleen Markus Kai-

¹⁸⁹ ”SKP:n XV-edustajakokous”, vs. ylietsivä Martti Railo, Ilm. n:o 759 / 12.4.1969, amp, Supo.

¹⁹⁰ ”SKP:n oppositioryhmän poistuminen SKP:n edustajakokouksesta ja sen pitämä oma kokous Koiton talossa” Ylietsivä V. Bärqvist, Ilm. n:o 812 / 18.4.1969, amp, Supo. Piirin edustajista Uno Kuutti ja Pentti Koivisto kävivät muiden piirin edustajien valtuuttamina Kulttuuritalon kokouksen päätyttyä myös Koiton talolla kertomassa, että Tampereen piiri seiso opposition takana, mutta piiri oli päättänyt taistelemaan liikkeen sisässä. Ptk. piirijärjestön piirikonferenssista 20.4.1969, kansio 4C, TPA, KansA.

¹⁹¹ ”SKP:n XV-edustajakokous”, vs. ylietsivä Martti Railo, Ilm. n:o 759 / 12.4.1969, amp, Supo.

¹⁹² Toivo Autiosaaren haastattelu. Autiosaari on saanut vahvistuksen asialle sekä Tampereen piirijärjestön piirisihteeri Esko Malmbergilta että NKP:n kansainvälisen osaston Suomen edustajalta Vladimir Feodorovilta.

nulaisen pääsy vähemmistön neuvottelukunnan puheenjohtajaksi.¹⁹³ NKP siis jakoi Esko Malmbergin ja Taisto Sinisalon kahteen tärkeään tehtävään SKP:n molemmille puolille puolueen hajoamisen estämiseksi, joten he olivat NKP:n sisäisellä arvoasteikolla ilmeisen luotettavia toimijoita. Esko Malmberg ja Taisto Sinisalo olivat suunnilleen saman ikäisiä ja toimivat välit toisiinsa omanneita tarmokkaita kommunisteja, joilla molemmilla vaikutti perhepiiristä ja lapsuudesta kummunnut vahva ja pysyvä aatteellis-poliittinen tausta. He olivat myös molemmat olleet Sirola-opiston ensimmäisellä vuosikurssilla vuosina 1946–47 ja opiskelleet Moskovassa.¹⁹⁴ Malmberg ja Sinisalo olivat omien voimiensa rajojakin koetelleen aktiivisia ja kovatahtoisia, mutta samalla neuvottelutaitoisia ja idänsuhteissaan tarvittavan taipuisia henkilöitä toimimaan NKP:n ”valittuina”.

SKP:n oppositio ja Koiton talo vetivät Tampereen piirijärjestön kokousedustajien säilyttäjiä selvästi enemmän puoleensa, mutta NKP:llä oli SKP:n hajoamisen estämisen nimissä muita suunnitelmia Tampereen piirijärjestölle. Tampereen piirijärjestön toiminnassa oli pitkään ollut mukana useita sellaisia henkilöitä, jotka olivat olleet rakentamassa suhteita NKP:hen jo ennen sotavuosia. Myös sodan aikana Tampereen alueella oli toiminut useita metsäkaartilaisryhmiä sekä nuorten vastarintaryhmiä,¹⁹⁵ joten Tampereen piirijärjestössä monet ihmiset olivat pitkäjänteisellä kommunismin maanalaisen kauden toiminnallaan luoneet luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon. Tampereen piirijärjestössä vielä 1960-luvulla toimineista esimerkiksi Taisto Kanerva, Paavo Rosman, Elli Stenberg, Leo Suonpää ja Pellervo Takatalo olivat toimineet näkyvästi kommunistien riveissä maanalaisella kaudella ja lisäksi monen heidän lähiperhepiirissä oli ollut tällaisia aktiivisia ja ajatusmaailmaa muokanneita toimijoita. (Ks. liite 1.) Tällaisista taustoista ja piirin historiasta olivat ilmeisesti syntyneet hyvät suhteet NKP:n ja Tampereen piirijärjestön välille ja tätä toimintalinjaa piirijärjestö, ja erityisesti Leo Suonpää ja piirisihteeriksi Esko Malmberg, olivat myös jatkaneet suhteiden kannalta tärkeällä Tampereen piirin ”oikealinjaisella” Tšekkoslovakian päätöksellä syksyllä 1968.

SKP:n puoluekokous vietiin dramaattisista tapahtumista huolimatta loppuun asti ja päätöspäivänä valittiin uusi keskuskomitea ja hyväksyttiin SKP:n uudistettu puolueohjelma. Puolueen puheenjohtajana jatkoi Arne Saarinen ja hänen varamiehenään Erkki Salomaa. Sen sijaan

¹⁹³ Toivo Autiosaaren haastattelu.

¹⁹⁴ Leppänen 1999, 204, 210–216; Sirola-opiston vuosikirja 1945–61. Malmberg oli opiskellut Moskovassa 1961–62 ja Sinisalo 1955–56.

¹⁹⁵ Rislakki 1985, 82.

pääsihteeriksi 67-vuotiaan Ville Pessin paikalle valittiin 36-vuotias Arvo Aalto. Pessi jäi kuitenkin edelleen vastuulliseen rooliin keskuskomiteaan ja politbyrooseen hoitamaan puolueen tärkeitä idänsuhteita.¹⁹⁶ SKP:n 15. puoluekokouksen jälkeen puolueen hajaannus ja epäyhtenäisyys oli entistä avoimempaa ja voimakkaampaa.

5.2 Kolmaslinjalaisuus piirijärjestön sisäisen hajaannuksen lisääjänä

NKP ei vaiherikkaan puoluekokouksen jälkeen loistanut tyytyväisyyttään suomalaisiin kommunisteihin ja se painotti Beljakovin välityksellä SKP:n enemmistölle ja vähemmistölle pidättyymistä järjestöhajotuksesta ja ”äärimmäistoimenpiteistä”. NKP uhkasi mahdollisesta kah-tiajaosta koituvan vakavia seurauksia SKP:lle, työväenliikkeelle, Suomen ja Neuvostoliiton suhteille ja myös kansainvälisen kommunistisen liikkeen asialle. SKP:n puoluejohto aloittikin nopeasti neuvottelut puolueen vähemmistön kanssa tavoitteenaan puolueen yhtenäisyyden palauttaminen ja keväällä keskuskomitea muotoili päätöksen, jossa ”periaatteessa” hyväksyttiin ajatus uudesta puoluekokouksesta ja luvattiin ottaa tulevassa kokouksessa puolueen vähemmistön vaatimukset huomioon sekä kiellettiin virallisesti kaikenlaiset kurinpito- ja erottamistoimet. Tällä päätöksellä ja sitä seuraavina päivinä seuranneilla jatkoneuvotteluilla SKP:n puoluejohto hyväksyi ensimmäisen kerran siihen asti kielletyn ajatuksen kahdesta SKP:n osapuolesta ja aloitti virallisesti toiminnan kohti sopimusta.¹⁹⁷

NKP oli laittanut ennennäkemättömän epäyhtenäisen puoluekokouksen jälkeen SKP:n puoluejohdon seinää vasten laittamalla vastuun puoluehajaannuksesta puoluejohdon piikkiin eikä siten jättänyt SKP:n enemmistölle muita vaihtoehtoja kuin neuvotteluiden aloittamisen vähemmistöpiirien kanssa. NKP:lle suomalaisten kommunistien jakaantuminen kahdeksi eri puolueeksi ei ollut todellinen vaihtoehto, vaan se halusi pitää SKP:n riitelevät osapuolet yhden ja saman katon alla. Yhdessä puolueessa toimiessaan kommunistit olivat NKP:n näkökulmasta huomattavasti vakaampia ja ennalta arvattavampia, kun taas erillään toimiessaan olisi myös ideologisten harha-askelten todennäköisyys kasvanut. SKP:n eheys oli myös suorassa yhteydessä kommunistien asemaan Suomen sisäpolitiikassa, joka puolestaan vaikutti Suomen

¹⁹⁶ Leppänen 1999, 305. Suojelupoliisin etsivän Alpo Neuvosen mielestä Arvo Aallon tulo puolueen pääsihteeriksi johtui siitä, että häntä pidettiin ”kovaotteisempänä ja kansallismielisempänä kuin toista ehdokasta Erkki Kivimäkeä”. Puolestaan Ville Pessi ja Erkki Tuominen tulivat uuden keskuskomitean jäseniksi ”nimenomaan neuvostoliittolaisten toivomuksesta”. ”Erikoishavaintoja SKP:n XV edustajakokouksesta 3.–6.4.1969”, etsivä Alpo Neuvonen Ilm. n:o 872 / 25.4.1969, an, Supo.

¹⁹⁷ Leppänen 1999, 305–307, 312–316.

politiikkaan Neuvostoliittoa kohtaan.¹⁹⁸ NKP:n tarjoaman ”selustan” myötä SKP:n vähemmistö tiivistikin kevään kuluessa järjestäytymistään ja kehitti omaa organisaatiotaan. Se myös järjesti huhtikuun lopulla Koitontalolla oman ”maankäsittävän kommunistien kokouksensa”, jossa se katsoi hajaannuksen perussyiksi sen, että puolueen enemmistö oli 1960-luvun puolivälissä vienyt SKP:tä kohti luokkasovintoa.¹⁹⁹

Kevään kuluessa Tampereen piirijärjestön säilyttäjien joukossa lisääntyivät paikoitellen vaatimukset jyrkemmistä toimintalinjoista ja ainakin Vilho Hassinen, Paavo Helen, Uno Kuutti, Väinö Lehtonen, Väinö Selin, Viljo Solander, Elli Stenberg, Anna Suosalo ja Pellervo Takatalo olivat puoluekokouksen jälkeen pettyneitä ja vihaisia piirijärjestön ratkaisusta olla menemättä Koiton kokoukseen. Uno Kuutti epäili Malmbergia alkaneen ”pelottamaan”, kun hän ei ollut ”uskaltanut lähteä Koittoon” ja Kuutin mielestä Malmberg oli kuin ”entinen tukkijätkä, joka taiteili kahden tukin päällä ja kokeili kumpi paremmin kantaa”. Tällaisen puolueen eri linjojen välisen tasapainoilun seurauksena Kuutti ennusti Malmbergin lopulta jäävän tyhjän päälle. Säilyttäjien kovemman toimintalinjan kannattajat vaativat myös Tampereen piirijärjestöä osallistumaan SKP:n vähemmistön maankäsittävän kommunistien kokoukseen.²⁰⁰ Piirin jyrkempää toimintalinjaa kannattaneet henkilöt halusivat piirijärjestön ottavan selvän askeleen kohti SKP:n vähemmistöä ja samalla irti piirin uudistajista. Irtiottoa vaatineet säilyttäjät edustivat selvästi teollisuustyöpaikkoja ja maaseutua eli juuri työpaikkojen ja maakunnan ihmiset olivat tyytymättömiä piirille muodostuneeseen SKP:n välittäjän rooliin. (Ks. henkilöistä liite 1.)

Piirijärjestö päätyi kuitenkin virallisesti jättäytymään SKP:n vähemmistön kokouksen ulkopuolelle, jonka sijaan piirijärjestössä päätettiin piirisihteeri Malmbergin ehdotuksesta lähettää SKP:n keskuskomitealle eheytysesitys. Eheytysesityksellä piirijärjestö pyrki saamaan käyntiin neuvottelut puoluejohdon ja puoluekokouksesta poistuneiden piirijärjestöjen välillä ja sitä kautta vauhdittamaan SKP:n puolueyhtenäisyyden palauttamista.²⁰¹ Tampereen piirijärjestölle oli muodostunut Koiton kokouksen ulkopuolelle jättäytymisen ja piirisihteeri Malmbergin,

¹⁹⁸ Rentola 2005, 84–85.

¹⁹⁹ Leppänen 1999, 319–322.

²⁰⁰ ”SKP:n Tampereen piirijärjestön piirikonferenssi”, vs. ylietsivä Martti Railo, ilm. n:o 847 / 24.4.1969, hm 5793, Supo. Tunnelmat piirijärjestön säilyttäjien joukoissa olivat selvästi kiihtyneet ja piirikonferenssissa etsivä Railon mukaan mm. uudistajien Viljo Kauranen ”naurettiin puhujapöytästä ulos”.

²⁰¹ ”Kertomus SKP:n Tampereen piirijärjestön toiminnasta 1.4.1969–16.2.1970”, liite 7, kansio 2D, TPA, KansA. SKP:n vähemmistön Maankäsittävän kommunistien kokouksessa oli paikalla Tampereen piirijärjestön edustajia, jotka kuitenkin jättäytyivät kokouksessa valitun neuvottelukunnan ulkopuolelle. Leppänen 1999, 322.

entisen ministerin Leo Suonpään sekä NKP:n edustajien yhteistyön myötä puolueen eheyttäjän osa, joka muuttui kevään 1969 kuluessa ”viralliseksi” SKP:n eheyttäjän rooliksi. Tämä Tampereen piirijärjestölle muodostunut toimintalinja ei miellyttäneet kaikkia piirin säilyttäjiä, jonka myötä osa teollisuustyöpaikkojen ja maakunnan säilyttäjistä siirtyi sekä ajatuksissa että toimintatavoissa aikaisempaa kauemmaksi piirin uudistajista. Tämän säilyttäjien suorittaman siirtymän myötä piirin maltilliset, NKP:n kanssa yhteistyötä tehneet Leo Suonpään, Esko Malmberg ja heidän kannattajansa jäivät kovempaa linjaa vaatineiden säilyttäjien sekä piirin uudistajien väliin ja he muodostivat siten piirin sisälle oman ”kolmannen linjansa”.

Uudistajia vieroksuneiden ja piirijärjestön kolmaslinjalaiseen toimintaan pettyneiden piirin säilyttäjien toiminta voimistui kevään kuluessa ja tämä ryhmä alkoi pitää suoraa yhteyttä SKP:n vähemmistön johtoon Helsinkiin ohi piirijärjestön johtotason. Toukokuussa ryhmä järjesti kokouksen Ylöjärvellä, jossa oli paikalla noin 50 piirijärjestön kovemman linjan kannalla ollutta säilyttäjää. Kokoukseen oli saapunut myös SKP:n vähemmistön johtohahmo Markus Kainulainen, jonka mielestä neuvottelujen kautta ei ollut mahdollista saada sovintoa SKP:hen, vaan ainoana mahdollisuutena oli uuden puolueen perustaminen. Kainulaisen mukaan uuteen puolueeseen oli pyrittävä saamaan mukaan mahdollisimman paljon jäseniä ja järjestöjä, mukaan lukien myös SKDL:n osastot, jotka oli Kainulaisen mukaan yritettävä saada uuteen puolueeseen mukaan ”varoineen”. Kokouksessa Erkki Peri syytti Tampereen piirijärjestön toimitsijoita pettureiksi, koska piiri ei ollut lähettänyt virallista edustusta SKP:n vähemmistön kokoukseen. Samoin Väinö Lindfors nimesi piirin virkailijat ”luopioiksi” ja katsoi piirisihteri Esko Malmbergin heittäneen aivan ”häränpyllyä” eikä Malmbergille ollut Lindforsin mielestä sijaa uudessa tulevassa organisaatiossa.²⁰² Piirijärjestön kovempaa toimintalinjaa kannattaneiden säilyttäjien keskuudessa kritiikki kohdistui piirijärjestön toimitsijoihin ja erityisesti vastustusta herätti piirisihteri Esko Malmbergin toiminta.

SKP:n vähemmistön kanssa suorassa yhteydessä olleet piirin kovan linjan säilyttäjät järjestivät Pirkkalan osaston Erkki Perin johdolla pian myös toisen kokouksen, jossa paikalla oli yhteensä 10 henkilöä ja heistä kuusi kuului SKP:n Pirkkalan osastoon. Kokouksessa Tampereen piirijärjestöä moitittiin sen ”välimaastossa” olon vuoksi, mutta silti uskottiin piirisihteri Esko Malmbergin haluavan ja pystyvän vetämään suuren osan piiristä mukaan uuteen, mahdollisesti perustettavaan järjestöön. Kuitenkaan Malmbergin ei katsottu olevan sovelias uuden puolue-

²⁰² ”SKP:n Tampereen piirin oppositioyhmän kokous”, ilm. n:o 1096 / 20.5.1969, vs. ylietsivä Martti Railo, hm 4999, Supo.

een piirisihteeriksi, vaan hänet tuli ”ajan oloon syrjäyttää”. Malmbergin lisäksi myös säilyttäjien Taisto Harraa arvosteltiin kahdenlaisten kannanottojen vuoksi ja hänen katsottiin saaneen vaikutteita ”revisionistiselta vaimoltaan ja isältään”. Näillä perusteilla myös Taisto Harran syrjäyttäminen tulevasta piirikomiteasta sai kokouksessa kannatusta.²⁰³ Pirkkalan osaston ohjauksessa ollut Tampereen piirijärjestön säilyttäjien SKP:n vähemmistöä ja Markus Kainulaisista lähentyneiden joukko katsoi puolueen kulkeneen niin pahasti porvariensa talutusnuorassa, että ainoana ratkaisuna oli uuden puolueen perustaminen. Puolestaan maltillisemmat kolmaslinjalaiset Esko Malmberg, Leo Suonpää ja Taisto Harra sekä heitä piirissä kannattaneet säilyttäjät, katsoivat SKP:n vähemmistön olevan pakotettuja suostumaan kompromisseihin ja tekemään myönnytyksiä uudistajia kohtaan puolueen yhtenäisyyden säilyttämiseksi.

SKP:n osapuolet neuvottelivat paljon kesällä ja syksyllä 1969, mutta varsinaisia tuloksia neuvotteluissa saatiin aikaiseksi vähän. Yhtenä keskeisenä ongelmana neuvotteluissa olivat SKP:n johdon henkilökysymykset, kunnes elokuussa Aleksei Beljakov ilmaisi osapuolille kannattavansa SKP:n vähemmistön kantaa siitä, että SKP:n johdon uudelleenjärjestelyissä piireille tuli hyväksyä oikeus nimetä ja asettaa ehdokkaansa oman mielensä mukaan. SKP:n osapuoleneuvottelujen venyessä oli SKDL:n 25 vuotta kestänyt yhtenäinen vaalihistoria sekä tulevan eduskunnan vasemmistoenemmistö uhattuna ja Beljakov painotti SKP:n molemmille osapuolille, että tuleviin eduskuntavaaleihin kommunistien oli osallistuttava yhteisin listoin. Lokakuussa SKP:n osapuolet pääsivät NKP:n Aleksei Beljakovin ja Stefan Smirnovin avulla vaalisopimukseen, jossa sovittiin koko SKP:n menosta vaaleihin samoissa vaaliliitoissa SKDL:n kanssa ja lisäksi siinä käytännössä virallistettiin NKP:n vaatimukset SKP:n yhtenäisestä toiminnasta sekä ehdokkaiden tasapuolisesta kohtelusta.²⁰⁴ NKP oli käytännössä pakottanut SKP:n osapuolet vaalisopimukseen, joka toimi samalla NKP:n hahmotelmissa SKP:n tulevaisuuden pohjana.

²⁰³ ”SKP:n Tampereen piirijärjestön oppositiolla neuvottelutilaisuus 26.5.1969”, vs. ylietsivä Martti Railo, Ilm. n:o 1158 / 28.5.1969, hm 5607, Supo. Kaikki kokouksessa paikalla olleet kannattivat Uno Kuuttia piirin ehdokkaaksi tuleviin eduskuntavaaleihin.

²⁰⁴ Leppänen 1999, 332–342.

5.3 Hajaannuksesta pakkosopuun – piirijärjestön marraskuun julkilausuma ja SKP:n osapuolisopimus

Tampereen piirikomitea ja sen puoluekokousedustajat kokoontuivat 9. marraskuuta käsittelemään SKP:n eheyttämistilannetta. Kokouksessa oltiin tyytyväisiä siitä, että eheytysneuvotteluihin oli vihdoin lokakuun aikana otettu mukaan sellaisia asioita, joita Tampereen piiri oli jo keväällä asettanut eheytyksen ennakkoperusteiksi. Tätä kautta oli päästy ”irti kuolleesta tilanteesta” ja sopuun vaaliyhteistyöstä, mutta silti piirijärjestössä nähtiin puolueen tilanne epävarmaksi, koska esimerkiksi Oulussa ja Turussa ei ollut vaalisopimuksesta huolimatta päästy vaalityön alkuun. Tampereen piirijärjestö pelkäsi enemmistön ”oikeistovoimien” yrittävän pitkittää ongelmien ratkaisua ja kariuttavan tätä kautta eheyttämisen.²⁰⁵ Tampereen piirissä katsottiinkin välttämättömäksi ottaa virallisesti kantaa SKP:n tilanteeseen.

Tampereen piirijärjestö antoi marraskuussa 1969 julkilausuman, jossa tavoitteeksi kerrottiin osittaisratkaisu, ”tydyttävä toimintayhtenäisyys”. Julkilausuman mukaan eri mielipidesuunnille tuli varmistaa mahdollisuudet omien käsityksien ilmaisemiseen puolueen lehdistössä ja kaikissa puolue-elimissä. Puolueelle tuli myös laatia lähiajan toimintaohjelma keskeisimmistä poliittisista, taloudellisista ja aatteelliseen työhön liittyvistä tehtävistä. Samoin rinnakkaisorganisaatioista tuli luopua ja piirijärjestöille oli turvattava sääntöjen edellyttämät toiminta-alueet. Näiden lisäksi puolueen keskuskomitean ja sen jaostojen, poliittisen toimikunnan sekä sihteeristöjen kokoonpanot tuli uudistaa kevään 1969 edustajakokouksen voimasuhteiden mukaiseksi. Piirijärjestö edellytti julkilausumassaan myös, että puolueen johdon tuli välittömästi ryhtyä toimenpiteisiin, jotta myös Oulussa ja Turussa solmittaisiin yhteiset vaaliliitot ja vaalityö saataisiin järjestettyä vaaliyhteistyösopimuksen mukaisesti. Tampereen piiri esitti SKP:n eheyttämistoimikunnalle myös, että sen tuli nopeuttaa eheyttämisen tiellä olevien ongelmien ratkaisemista niin, että puolueen ylimääräinen edustajakokous oli mahdollista pitää vielä vuoden 1969 aikana. Julkilausuma päättyi ilmoitukseen, että jos näistä asioista ei päästäisi vuoden loppuun mennessä molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun, liittyisi Tampereen piirijärjestö vuoden 1970 alussa SKP:n vähemmistön neuvottelukunnan jäseneksi.²⁰⁶

²⁰⁵ ”Tilanne ja tehtävät SKP:n eheyttämiseksi 9.11.1969”, ptk. 6/69 piirikomitean ja SKP:n XV edustajakokoukseen osallistuneen Tampereen piirin edustajaryhmän yhteisestä kokouksesta 9.11.1969, liite 3, kansio 12C, TPA, KansA.

²⁰⁶ ”Puolueyhtenäisyydestä ja kommunistien eräistä ajankohtaisista tehtävistä 9.11.1969”, ptk. 6/69 piirikomitean ja SKP:n XV edustajakokoukseen osallistuneen Tampereen piirin edustajaryhmän yhteisestä kokouksesta, liite 4, kansio 12C, TPA, KansA. Julkilausuma julkaistiin Hämeen Yhteistyössä 11.11.1969.

Piirijärjestön sisällä ratkaisu jakoi mielipiteitä. Frans Jalonen vastusti asiaa ja näki sen sääntöjen ja periaatteiden vastaisena, eikä piirillä ollut hänen mielestään SKP:n sääntöjen mukaan mahdollisuutta siirtyä ”johonkin vastapuolen leiriin”. Lopulta äänestysten jälkeen työvaliokunnan ehdotus voitti äänin 13–3, viiden äänestäessä tyhjää, ja siten piirijärjestö päätti liittyä maankäsittävän kommunistien neuvottelukunnan jäseneksi, jos vuodenvaihteeseen mennessä ei puolueen eheyttämisessä olisi päästy ratkaisuun.²⁰⁷

Veli-Pekka Leppänen on katsonut Tampereen piirijärjestön lausuman johtuneen joko vähemmistön kasvaneesta painostuksesta Suonpäättä ja Malmbergia kohtaan tai siitä, että piirin johto oli asetellut tavoitteensa vähemmistön kanssa yhteneviksi.²⁰⁸ Nyt näyttikin siltä, että Tampereen piirijärjestö olisi päätyntä aikaisempaa vahvemmin SKP:n vähemmistön kannalle ja piirin ratkaisu sekä siitä annettu julkilausuma hämmensi monia piirin kommunisteja. Ilman, että piirijärjestö pyysi mitään kannanottoja, otti yhteensä 57 osastoa tai puolueyhymää Hämeen Yhteistyön sivuilla julkilausumaan kantaa, joista 32 hyväksyi julkilausuman ja 25 vastusti sitä.²⁰⁹ Yksi piirijärjestön julkilausumasta huolestunut ja sitä vastustanut ryhmä oli SKP:n Nokian aluekomitea, jolle piirisihteeri Esko Malmberg vakuutti, että Tampereen piirijärjestöllä ei ollut tarvetta liittyä vähemmistön neuvottelukuntaan, jos neuvottelut saatiin myönteiseen ratkaisuun vuoden 1969 kuluessa.²¹⁰ Malmberg korosti piirin lausuman hengen olevan ”ehdotomasti se, että puolue eheäksi” ja hänen mukaansa piirin lähtökohtana oli puolueessa pysyminen, luokkakantainen linja ja puolueen eheyttäminen. Tavoitteena oli auttaa eheyttämisneuvotteluja nopeaan ratkaisuun ja vaikuttaa puoluejohdon asenteeseen neuvotteluissa.²¹¹

Tampereen piirijärjestön julkilausuman takana ei siis kuitenkaan vaikuttaisi olleen päätös siirtymisestä puolueen vähemmistön linjoille, vaan tavoitteena oli puolueen yhdistäminen ja siten NKP:llä oli mitä todennäköisimmin julkilausumaan oma vaikutuksensa. Ilmeisesti NKP viestitti Tampereen piirijärjestön julkilausuman kautta SKP:n osapuolille, että yskineet osapuoleneuvottelut oli saatettava päätökseen. Julkilausumassa kerrotut tavoitteet ja perustelut olivat

²⁰⁷ Ptk. 7/69 piirikomitean kokouksesta 9.11.1969, kansio 12C, TPA, KansA.

²⁰⁸ Leppänen 1999, 344–345.

²⁰⁹ HY 12.11.1969–6.1.1970. Piirijärjestössä oli vuoden 1969 lopussa yhteensä 130 puolueosastoa ja 12 itsenäistä ryhmää. SKP:n Tampereen piirijärjestön org. tila IV-nelj. 1969, kansio 4D, TPA, KansA.

²¹⁰ ”Piirisihteerin vastaus SKP:n Nokian aluekomitealle”, HY 20.11.1969, 6. Nokian aluekomitea ilmoitti 18.11.1969 Hämeen Yhteistyössä, ettei se tue piirin julkilausumaa ja katsoi julkilausuman hajottavan puoluetta. Esko Malmberg vastasi tähän kirjoitukseen Hämeen Yhteistyössä 20.11.1969.

²¹¹ Esko Malmberg, ptk. 6/69 piirikomitean ja SKP:n XV edustajakokoukseen osallistuneen Tampereen piirin edustajaryhmän yhteisestä kokouksesta 9.11.1969, kansio 12C, TPA, KansA.

hyvin yhtenevät NKP:n SKP:n yhtenäisyyttä korostaneiden tavoitteiden kanssa ja samoin julkilausumassa käytetyt sanamuodot ”toimintayhtenäisyydestä” olivat lähes samoja, joita oli käytetty julkilausumassa ennen Tampereen piirijärjestölle eheyttäjän roolin tuonutta SKP:n puoluekokousta.

NKP:llä oli, kuten jo SKP:n vuoden 1969 puoluekokouksen tapahtumat olivat osoittaneet, läheiset suhteet Tampereen piirijärjestöön ja erityisesti Leo Suonpähän ja Esko Malmbergiin.²¹² Käytännössä marraskuun julkilausumana toteutettu NKP:n ”avunpyyntö” Tampereen piirijärjestölle saatettiin esittää piirin johdolle 28.–31. lokakuuta. Silloin NKP:n valtuuskunta, johon kuuluivat NKP:n keskuskomitean sihteeri Kapitonov, NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston Stefan Smirnov, NKP:n Karjalan aluekomitean 1. sihteeri Senkin sekä kaksi henkilöä Neuvostoliiton lähetystöstä, vieraili SKP:n julkisen toiminnan 25-vuotisjuhlien yhteydessä Tampereen piirin vieraana.²¹³ Leo Suonpään aloittama ja Esko Malmbergin jatkama Tampereen piirijärjestön toimintalinja edusti NKP:n suunnitelmissa juuri sellaisia SKP:n vähemmistön teräviä, mutta maltillisia voimia, joiden varaan SKP:n tulevaisuus ja puolueen politiikka rakennettiin. Tampereen piirijärjestöllä oli siten merkittävä eheyttäjän ja NKP:n välikäden osa SKP:n osapuolineuvotteluissa, joissa päästinkin vuoden 1969 lopulla sopimukseen.

NKP oli vuoden 1968 Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen käynnistänyt aatteellisen kurinpalautuksen maailman kommunistipuolueissa, jonka myötä vuoden 1970 kuluessa monissa läntisen Euroopan suurissa kommunistipuolueissa uudistajamieliset kommunistit eristettiin. Suomi, Ranska ja Italia olivat 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa niitä harvoja länsieurooppalaisia maita, joissa kommunistisella puolueella oli merkittävä vaikutusvaltainen asema ja siten ne edustivat Neuvostoliitolle myös yhtä kokonaisuutta. Ranskassa, jossa oli Euroopan vuoden 1968 mullistusten ja yleisen ideologisen kehityksen jälkeen käynnistynyt vasemmiston rakennemuutos, kommunistisen puolueen PCF:n entinen pääideologi Roger Garaudy syrjäytettiin. Garaudy oli arvostellut Neuvostoliittoa miehityksen johdosta ja ajanut voimakkaasti sekä Ranskassa että kansainvälisesti stalinismin vastaista linjaa. Puolestaan Italiassa, jossa sosialistit olivat jakautuneet vuonna 1969 kahdeksi eri puolueeksi ja vetäytyneet hallituksesta, joutui

²¹² Toivo Autiosaaren haastattelu. Ks. Myös Rentola 2005, 249: Lokakuussa 1969 Aleksei Beljakov mainitsi, että SKP:n politiikan terävöittämisen kannalla olivat olleet Saarinen, Aalto, Kivimäki ja Hänninen sekä Esko Malmberg, ”eräs harvoja aivoja, joita SKP:llä on”. Beljakovin ja Malmbergin välit olivat siis ilmeisen kunnioittavat.

²¹³ Ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 3.11.1969, kansio 13,01C, TPA, KansA; ”NKP:n valtuuskunta vieraili Tampereella”, HY 29.10.1969, 1–2; ”NKP:n valtuuskunta palasi kotimaahansa”, HY 1.11.1969, 6. Toivo Autiosaaren mukaan tällaisia asioita ei yleensä hoidettu puhelimitse, vaan tultiin tapaamaan kasvotusten, Toivo Autiosaaren haastattelu.

Tšekkoslovakian miehityksen tuominut kriittinen il manifeston -ryhmä eristyi ja lopulta kommunistipuolue PCI:n ulkopuolelle. Ryhmä oli vaatinut Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen välikokousta Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan hallitseviin ryhmiin.²¹⁴ Sitten SKP:n hajaannuksen virallinen päätyminen ja puolueen osapuolten taipuminen NKP:n vaatimaan pakkosopuun oli osa ”väistämätöntä” länsieurooppalaista kommunismikehitystä.

SKP:n osapuoleneuvotteluissa onnistuttiin vuoden 1969 lopussa muotoilemaan osapuolisopimus noudattamalla ”beljakovilaista mallia”, jossa liian vaikeat asiat siirrettiin kokonaan pois ongelmien listalta. SKP:n enemmistön Aarne Saarinen ja vähemmistön Taisto Sinisalo olivat Moskovan neuvotteluissa sitoutuneet ratkaisuun, jossa sekä enemmistö että vähemmistö saivat itse valita haluamansa henkilöt johtoelimiin. Saarinen oli joutunut taipumaan tähän vähemmistön päävaatimukseen, kun Kreml oli ryhmittynyt asiassa vähemmistön linjan taakse. Neuvotteluissa oli todennäköisesti otettu, yhdessä muiden poliittisten kauhukuvien kanssa, kirstyskeinoksi SKP:n Neuvostoliitosta saama taloudellinen tuki, jonka seurauksena SKP:n keskuskomitea hyväksyi osapuolisopimuksen. Lopullisesti osapuolisopimus vahvistettiin SKP:n ylimääräisessä puoluekokouksessa vuoden 1970 helmikuussa, jossa myös suoritettiin uusi keskuskomitean jäsenten vaali. Keskuskomitea valitsi puheenjohtajaksi Aarne Saarisen ja varapuheenjohtajiksi Erkki Salomaan sekä Taisto Sinisaloon ja kokouksen jälkeen SKP oli virallisesti eheytetty, vaikka todellisesta yhtenäisyydestä ei käytännössä näkynyt merkkiäkään.²¹⁵ NKP oli alistanut SKP:n muodolliseen yhtenäisyyteen.

SKP:n hajaannuksen aikana rakennetut rinnakkaiset piirit oli sovittu purettavan kuukauden kuluessa, mutta niin ei tapahtunut, vaan vähemmistö jatkoi omana ryhmittymänään. Vähemmistölle kevään 1970 kokonaistilanne olikin lupaava ja sen oli helpompaa vastaanottaa NKP:n ohjailema pakkosopu, sillä ylimääräisen edustajakokouksen sovun ehdot olivat sille suotuisat. Vähemmistön Taisto Sinisalo nousi puolueen varapuheenjohtajaksi ja keskuskomitean voimasuhteet olivat jaolla 20–15 melko tasaiset. Vähemmistö oli päässyt NKP:n suosioon ja sen asema oli vahva, kun myös vähemmistön Tiedonantaja-lehti jatkoi ilmestymistään enemmistön Kansan Uutisten kilpailijana. Kuitenkaan irtiottoon enemmistöstä SKP:n vähemmistöllä ei ollut käytännön mahdollisuutta eikä laajasti haluakaan, jonka NKP varmisti sekä selvillä mie-

²¹⁴ Rentola 2005, 91–94 . Ks. Italian ja Ranskan kommunistisista puolueista lisää esim. Blackmer, Donald L. M. & Tarrow, Sidney G., (eds.) *Communism in Italy and France*. Princeton University Press, New Jersey 1975.

²¹⁵ Leppänen 1999, 351–352, 356–360. Beljakovilaista ratkaisumallia kuvaa se, että esimerkiksi joulukuun 29. päivän neuvotteluissa jätettiin kysymys vähemmistön Tiedonantaja-lehden kohtalosta kokonaan pois sopimuksesta ja samalla koko kansandemokraattisten lehtien ”normalisointiprosessi” jäädytettiin.

lipiteiden ilmaisuillaan että rahavirroilla. Lisäksi sosialidemokraateista irronneen TPSL:n kohtalo pisti vähemmistöläisiä miettimään omaksi puolueeksi irrottautumisen menestyksellisyyttä ja järkevyyttä.²¹⁶

SKP:n enemmistölle pakkosopuratkaisu oli vaikea ja tilanne oli sen näkökulmasta paljon huonompi. Puolue oli edelleen enemmistön hallussa, mutta enemmistö oli kokenut kannatuksen laskua omissa joukoissaan ja myös puolueena SKP oli menettänyt painoarvoaan.²¹⁷ SKP:n enemmistöä pakkosopuun ja paluuseen takaisin NKP:n helmoihin vauhditti kuitenkin se, että välirikko Moskovon kanssa uhkasi eristää kommunistit Suomen politiikassa, kuten oli käynyt SDP:lle sen puoluehajaannuksen aikana. NKP käänsi enemmän selkäänsä enemmistölle, mutta se ei kuitenkaan hylännyt sitä kokonaan, sillä NKP:n päätavoitteena oli suomalaisten kommunistien yhtenäisyys. Tätä tavoitellessaan NKP:n oli syytä huomioida, että Suomessa kommunisteilla oli alistumisen lisäksi myös mahdollista siirtyä SKDL:n riveihin, eikä NKP halunnut nähdä tällaista uhkakuvaa vaihtoehtona. Suomalaisten kommunistien yhtenäisyyden varmistamiseksi NKP lisäsi taloudellista tukeaan SKP:n molemmille osapuolille ja pyrki sitä kautta mahdollistamaan sovun edellyttämän kaksoismiehityksen monissa eri tehtävissä.²¹⁸

Tampereen piirijärjestön piirikomitea ja puoluejärjestöt hyväksyivät osapuolisopimuksen julkilausumassaan ”suurella ilolla” ja katsoivat sopimuksen tarjoavan hyvät edellytykset puolue-rivien yhtenäisyyden lujittumiselle, vaikka muistuttivat samalla sovintoasiakirjojen olevan kompromissi.²¹⁹ Tampereen piirijärjestöön muodostettiin kahdeksan hengen sovintotoimikunta, johon sekä säilyttäjät että uudistajat valitsivat molemmat neljä henkilöä. Säilyttäjien edustajiksi eheyttämistoimikuntaan nimettiin Vilho Hassinen, Taisto Harra, Pentti Koivisto ja Esko Malmberg ja puolestaan uudistajien edustajiksi Toivo Marin, Matti Salminen, Frans Jalonen ja Väinö Saarinen. Eheyttämistoimikunnan kokoontumisissa sovittiin piirikomitean voimasuhteista, joissa piirin säilyttäjille tuli 13 paikkaa ja uudistajille 7 paikkaa. Lisäksi varajä-

²¹⁶ Rentola 2005, 85–86; Leppänen 1999, 360–362.

²¹⁷ Leppänen 1999, 362.

²¹⁸ Rentola 2005, 86–88, 97. Tanskan puolueriidassa ”stalinistit” olivat säilyttäneet kommunistipuolueen nimen ja organisaation, mutta suurin osa puolueen jäsenistä ja kannattajista oli siirtynyt uuteen puolueeseen. Osapuolisopu oli kova paikka mm. SKDL:n puheenjohtajalle Ele Aleniukselle sekä monille ammattiyhdistysvaikuttajille, jotka joutuivat NKP:n silmätikuiksi osapuolisopimuksen jälkeen.

²¹⁹ ”Luonnos kokouksen julkilausumaksi”, ptk. 8/69 SKP:n XV edustajakokouksessa olleiden Tampereen Piirijärjestön edustajien ja SKP:n T:reen piirikomitean yhteisestä kokouksesta 18.1.1970, liite 3, kansio 12C, TPA, KansA.

seneksi molemmilta osapuolilta valittiin yksi edustaja. Piirikomitean työvaliokuntaan säilyttäjät saivat sovintotoimikunnan neuvotteluissa kuusi ja uudistajat kolme jäsentä.²²⁰

Piirijärjestön säilyttäjät pohtivat alkuvuodesta sitä, tuliko piiriltä valita edustaja SKP:n vähemmistön maankäsittävään kommunistien neuvottelukuntaan. Leo Suonpää oli joulukuussa ehdottanut, että kun puolueen yhtenäisyysneuvottelut kulkivat myönteiseen suuntaan, niin ”ei ryhdyttäisi minkäänlaisiin toimenpiteisiin kommunistien maankäsittävän neuvottelukunnan suhteen”²²¹. Kuitenkin säilyttäjät valitsivat lopulta edustajikseen neuvottelukuntaan Esko Malmbergin, Taisto Harran, Paavo Helenin, Vilho Hassisen ja Taimi Jokisen.²²² NKP:lle, jonka tavoitteena oli yhtenäistää SKP sulauttamalla suurin osa puolueen enemmistöstä vähemmistöön ”kolmannen linjan” lipun alla,²²³ Tampereen piirijärjestön ratkaisu ei ollut todennäköisesti yllätys. Tampereen piirijärjestön vähemmistön neuvottelukuntaan valitsemat edustajat varmistivat luotettavan tiedonkulun NKP:n ja SKP:n vähemmistön välillä ja ilmeisesti he edustivat piirijärjestössä juuri sellaisia luotettavia kolmaslinjalaisia voimia, jotka asennoituivat SKP:n tulevaisuuteen NKP:n suunnitelmien mukaisesti. Samalla se oli yksi osoitus vuoden 1969 eheytyyneuvotteluissa Tampereen piirijärjestölle muodostuneen roolin merkityksestä SKP:n kehitykselle ja tulevaisuuden suunnalle.

5.4 Kohti vallankumousta! – uusvasemmiston nousu piirijärjestön jakajana

Vuoden 1970 eduskuntavaaleissa tapahtui valtakunnallisesti suuri muutos, kun vasemmisto menetti enemmistönsä eduskunnassa. SKDL menetti vuoden 1966 vaaleihin nähden viisi paikkaa, mutta äänikato oli todellisuudessa suurempi, sillä edellisissä vaaleissa vaaliliitosta suuresti hyötynyt TPSL putosi tällä kertaa kokonaan eduskunnasta. SKDL:n vuoden 1970 vaaliliiton tappio olikin samaa suuruusluokkaa mitä oli ollut SKDL:n romahdus vuoden 1948 eduskuntavaaleissa, jolloin se putosi pois hallituksesta²²⁴. Vaalien suurimpia voittajia olivat Suomen maaseudun puolue, joka voitti 17 paikkaa edellisiin eduskuntavaaleihin verrattuna, sekä 11 lisäpaikkaa kerännyt Kokoomus. Vaaleissa oikeisto kasvoi suurimmilleen sitten 1930-luvun ja mm. kristillinen liitto sai ensimmäistä kertaa edustajan eduskuntaan. SKDL:n ja Keskustan kannatuksen laskun taustalla vaikutti suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut

²²⁰ Ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksista 12.1.1970, 26.1.1970, 9.2.1970, kansio 13,01C, TPA, KansA.

²²¹ Leo Suonpää, ptk. 19 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 29.12.1969, kansio 13,01C, TPA, KansA.

²²² Ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 12.1.1970, kansio 13,01C, TPA, KansA.

²²³ Rentola 2005, 97.

²²⁴ Vuoden 1948 eduskuntavaaleissa SKDL sai 38 paikkaa, kun se oli saanut edellisissä vuoden 1945 eduskuntavaaleissa 49 paikkaa. STV 1948, 291.

elinkeinorakenteen muutos sekä muuttoliike ja kaupungistuminen. Tässä myllerryksessä SMP ja Veikko Vennamo olivat, erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen maaseuduilla, syrjäyttäneet kansandemokraatit heille ”perinteisesti kuuluneelta” köyhien ja syrjäseutujen asioiden ajajien paikalta.²²⁵

Taulukko 7. Puolueiden edustajapaikat eduskunnassa ja äänestysprosentit vuosien 1962–70 eduskuntavaaleissa

Vuosi	SKDL	SDP	SMP ²²⁶	Kesk. ²²⁷	LKP ²²⁸	Kok.	RKP	Muut ²²⁹	Ään. %
1962	47	38	—	53	13	32	14	3	85.1
1966	41	55	1	49	9	26	12	7	84.9
1970	36	52	18	36	8	37	12	1	82.2

Lähde: Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta 1–2: 1972, 3.

Neuvostoliitto ei ilahtunut Suomen vaalituloksesta. Suomen hallituksen olikin syytä lepytellä Moskovaa ja varoa sen suurempaa ärsyttämistä. Tällaista lepyttelyä esiintyikin jo muutama viikko vaalien jälkeen, kun hallitus jätti Nordek -sopimuksen allekirjoittamatta. Lisäksi Suomi päätti vielä tilata uudet sähköveturit Neuvostoliitosta, josta niiden hankkimista oli ennen vaaleja kannattaneet vain kansandemokraatit sekä TPSL. Vaalien jälkeen SDP olikin Neuvostoliiton Suomen-politiikan avainasemassa ja ydinkysymykseksi muodostui SDP:n pitäminen tiukasti vasemmiston ja keskustan koalitiossa. Neuvostoliitolla oli Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen esiintynyt tarvetta Suomen hyvittelyyn, mutta vuoden 1970 vaalien jälkeen tilanne oli kääntynyt psykologisesti toisin päin.²³⁰

Vaalien jälkeen SKP:n enemmistö muutti linjaansa enemmän vasemmalle. Tähän vaikuttivat puolueen vähemmistön suhteellisen painon lisääntyminen SKDL:n eduskuntaryhmässä, ammattiyhdistysliikkeen eheytyminen sekä lakkoliikehdinnän voimakas lisääntyminen. Lisäksi SDP:n vasemmistosiiven voimistuminen sekä nuoris- ja ylioppilasliikehdinnän voimakas hakeutuminen kohti kommunismia vaikuttivat SKP:n enemmistön vaalien jälkeiseen hakeutumiseen lähemmäksi SKP:n vähemmistöä. SKP:n vähemmistö oli SKDL:n sisällä onnistunut

²²⁵ Rentola 2005, 101–104, 114.

²²⁶ Vuoteen 1966 Suomen pientalopoikien puolue.

²²⁷ Vuoteen 1965 Maalaisliitto.

²²⁸ Vuoteen 1965 Suomen kansanpuolue.

²²⁹ Vuonna 1962 Vapaamielisten liiton 1 edustaja, joka sulautui vuonna 1965 perustettuun LKP:hen, ja 2 TPSL:n edustajaa. Vuonna 1966 TPSL:n 7 edustajaa. Vuonna 1970 SKL:n edustaja.

²³⁰ Rentola 2005, 105–106, 110.

käyttämään vaalijärjestelmää hyväkseen ja sen tehokkaan äänten keskittämisen takia kommunistien vaalitappio jäi paikoissa mitattuna enemmistön kannettavaksi.²³¹

Tampereen piirijärjestön osapuolet ottivat vuoden 1970 ylimääräisen puoluekokouksen ja eduskuntavaalien jälkeen, valtakunnallisen SKP:n kehityslinjan tavoin, pieniä yhteisiä askelia enemmän vasemmalle. Esimerkiksi vuoden 1970 työehtosopimuskamppailussa piirin säilyttäjät ja uudistajat toimivat yhtenäisin rivein ja SKP:n osapuolisopimuksen jälkeen Tampereen piirijärjestössä oli havaittavissa lievää liennytyä ja tulevaisuuden uskoa. Kuitenkin vuoden 1970 alun orastava eheytymiskehitys jäi piirijärjestössä lyhytaikaiseksi välivaiheeksi ja piirijärjestön sisäiset ongelmat tulivat vuoden edetessä esiin niin kunnallis-, nuoriso- kuin paikallispolitiikankin tasoilla.²³² Osapuolisopimuksen jälkeen monet kommunistit olivat odottaneet ”jotain parempaa” ja uskoneet, että Aarne Saarilla oli puolueessa arvovaltaa niin paljon, että hän olisi kyennyt kokoamaan rivit jälleen yhteen. Piirissä oli herännyt toive siitä, että Saarinen olisi ottanut puolueen kokoamisen päätehtäväkseen, mutta Olavi Hellevaara pettyi monen muun säilyttäjän mukana Saarisen asennoitumisiin ”oikeistopuolelle”.²³³ Tampereen piirijärjestön säilyttäjien keskuudessa oltiin väliaikaisen toiveikkouden jälkeen pettyneitä uudistusmielisen Saarisen ratkaisuihin ja puolenalintoihin ja tämä aiheutti osaltaan uutta ilmapiirin kiristymistä.

SKP:n sisäisen jakaantumisen voimistumiseen vuoden 1970 osapuolisopimuksen jälkeen vaikutti merkittävästi myös 1960-luvun kuluessa Suomeen syntynyt suurten joukkojen radikaali opiskelijaliike. Nuorison aktivoitumisen taustalla vaikutti suomalaisen yhteiskunnan 1960-luvun voimakas murros, jolloin kansainväliset vaikutteet Suomessa lisääntyivät maailmanlaajuisen poliittisen, kulttuurisen ja teknologisen murroksen vaikutuksista. Murrosvaiheessa eri sukupolvien edustamat erilaiset kansalliset identiteetit, kulttuurit, instituutiot ja kokemusmaa-

²³¹ Rentola 2005, 114–116. Vaalien seurauksena SKP:n vähemmistöläisistä tuli myös hallitusryhmä Erkki Tuominen siirtyessä oikeusministeriksi.

²³² Esko Malmberg, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA. Tampereen kaupunginhallituksen SKDL:n valtuustoryhmässä piirin uudistajajäsenillä oli ollut vuodesta 1968 lähtien enemmistö ja sekä vuoden 1969 lopulla että vuonna 1970 valtuustoryhmä sivuutti säilyttäjien SKDL:n Tampereen kunnallisjärjestössä tekemiä päätöksiä. Vuonna 1970 uudistajajäsenet eivät noudattaneet säilyttäjien enemmistönsä turvin SKDL:n Tampereen kunnallisjärjestössä tekemää päätöstä, vaan valtuustoryhmän uudistajat nimesivät Matti Salmisen ja Pentti Äimälän kaupunginhallituksen jäseniksi. Samoin Osuusliike Voiman vaalien ehdokasasettelussa piirin säilyttäjien ja uudistajien välillä esiintyi ongelmia ja näiden erimielisyyksien seurauksena piirin sisälle muodostettiin osuuskauppavaaleihin kaksi eri vaaliliittoa. Vaalien ehdokasasettelussa ongelmia esiintyi myös TOS:n ja Nuorisoliiton vaaleissa. Ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 29.12.1969, kansio 13,01C, TPA, KansA; Esko Malmberg, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²³³ Olavi Hellevaara, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA; Leo Suonpään haastattelu.

ilmat eriytyivät. Sodan jälkeiset suuret ikäluokat myös kouluttautuivat aikaisempia sukupolvia pidemmälle, jolla oli suuri merkitys nuorison radikalisoitumiseen ja perinteisen, yhtenäisyyteen pyrkineen kulttuurin pirstaloitumiseen.²³⁴

Vuoden 1969 kuluessa korkeakoulujen hallintouudistus aktivoi opiskelijoita ja vuoden 1970 alussa asian eduskuntakäsittely aikaansai suuria mielenosoituksia ja luentolakkoja. Kansandemokraattisiin opiskelija- ja nuorisjärjestöihin liittyi paljon ihmisiä ja Suomeen syntyi uusvasemmistolainen opiskelijaliike, joka laajeni nopeasti, mutta se pysyi aluksi SKP:n ulkopuolella. Tämä siitä syystä, että molemmat SKP:n sisäiset ryhmät edustivat eri tavoin hyvin erilaisia lähtökohtia kuin mitä uusvasemmistolaiset edustivat. SKP:n vähemmistön konservatiivinen ajattelutapa edusti uusvasemmistolle erilaisen sukupolvikokemuksen omanneiden ihmisten kapeakatseista maailmankatsomusta, joten säilyttäjien ja uusvasemmiston henkiset lähtökohdat olivat hyvin erilaisia. Puolestaan SKP:n enemmistöläiset olivat perusluonteeltaan liberaalimpia, mutta he suhtautuivat radikaaliin nuorisoon epäillen.²³⁵

Suomen vuoden 1970 laaja lakkoliikehdintä oli osoitus nuorisolle siitä, ettei työväenluokka ollut kokonaan jumiutunut yhteiskunnan koneiston sisälle. Tämä lähensi aatteellisesti jyrkempää SKP:n vähemmistöä ja uusvasemmistolaisia nuoria toisiinsa. Uusvasemmisto päätyikin toimintaan elämäntavaltaan ja kulttuuriltaan hyvin erilaisen SKP:n vähemmistön rinnalla. Kesällä 1970 vahvistuneen liiton kautta nuoret saivat mahdollisuuden toimia valmiiden järjestöjen sisällä ja löysivät valmiin kanavan toiminnalleen. SKP:n vähemmistöläiset puolestaan saivat toimintaansa mukaan uusia aktiiveja, jotka otettiin, ennakkoluuloista huolimatta, mukaan hajaantuneen puolueen sisäiseen taisteluun.²³⁶

SKP:n vähemmistöä edustaneilla säilyttäjillä oli puolueen enemmistöläisiä uudistajia radikaalimpia ja jyrkempiä tavoitteita ja he olivat valmiimpia voimakkaampaan toimintaan. Vähemmistön edustajat olivat vastustaneet SKP:n ohjelmaa lieventäneitä muutoksia ja he halusivat muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessakin säilyttää selvät rajat porvariston ja työväen välillä. Myös uusvasemmisto lähti siitä, että yhteiskunnassa oli oltava olemassa jyrkkä vastakkainasettelu ja selvästi polarisoituneet yhteiskunnalliset ryhmät. Uusvasemmisto oli myös

²³⁴ Tuominen 1991, 76–78, 126–127.

²³⁵ Rentola 2005, 146–161; Toivo Autiosaaren haastattelu.

²³⁶ Rentola 2005, 146–153, 279. NKP näki nuorison yhtenä avaintekijänä SKP:n yhtenäisyydelle ja kun SKP:n enemmistö oli havitellut nuorisoa puolelleen, niin vähemmistö otti nuorison vastaan osittain pakonkin edessä.

valmis merkittäviin valtiota, poliittista valtaa ja yhteiskuntaa koskeviin muutoksiin ja oli valmis käyttämään tarvittaessa myös pakotteita toiminnassaan. Puolestaan SKP:n enemmistö oli 1960-luvun kuluessa päätyntä siihen, että Stalinin aikana Neuvostoliitossa oli tapahtunut suuria virheitä ja he olivat valinneet pitkän oppositiokauden jälkeen yhteiskunnallisen vaikuttamisen tien sekä lähentyneet sosialidemokraatteja. Tällaisilla toimintamalleilla he työnsivät radikaalia toimintaa korostaneen uusvasemmiston SKP:n vähemmistön syliin, koska he edustivat nuorisolle liian kevyttä ja turhan pitkäjänteisesti yhteiskuntaa katsonutta toimintamallia.²³⁷ Siten iältään, ulkoisilta olemuksiltaan ja käytännön toimintatavoiltaan kaksi hyvin erilaista ryhmää, SKP:n vähemmistö ja nuoret uusvasemmistolaiset, löysivät toisensa heitä yhdistäneen henkisen toimintavalmiuden kautta.

Tampereella ja Tampereen yliopistossa kansandemokraattisen liikkeen osapuolitaistelu alkoi vahvasti näkyä vuoden 1970 syksyllä Tampereen opiskelevien socialistien yhdistyksen TOS:n sisällä.²³⁸ TOS:n toiminnassa oli ennestään mukana paljon sellaisia aikuisia työläisiä, jotka olivat aloittaneet opiskelut esimerkiksi Sirola-opiston ja Työväen akatemian kautta²³⁹. Nämä TOS:n varttuneemmat opiskelijat olivat selvästi sitoutuneet SKP:n enemmistöön ja he pitivät Tampereen demokraattisen nuorisoyhdistyksen TDNY:n kautta TOS:n toimintaan mukaan tulleiden nuorten radikaalien uusvasemmistolaisten toimintaa enemmänkin ”haihatteluna” eivätkä käyneet aktiivisesti TOS:n kokouksissa. Siten Tampereen demokraattisten nuorten jäsenille muodostui vuoden 1970 kuluessa nopeasti enemmistöasema TOS:ssa.²⁴⁰

Kevään 1971 TOS:n vuosikokouksessa SKP:n enemmistöläiset kuitenkin onnistuivat saamaan järjestön virallisesti haltuunsa.²⁴¹ Vuosikokouksessa voimistuneessa valtataistelussa SKP:n enemmistö, etunenässä pääsihteeri Arvo Aalto, tuki voimakkaasti TOS:n enemmistömielisiä jäseniä tavoitteenaan saada sitä kautta SKDL:n jäsenjärjestö SOL puolueen enemmistön haltuun. Puolestaan vähemmistöläiset, ja erityisesti Tampereen piirijärjestön piirisihteeri Esko Malmberg, tukivat operaatiossa radikaaleja uusvasemmistolaisia tavoitteenaan saada TOS ja

²³⁷ Toivo Autiosaaren haastattelu. Ks. Myös Rentola 1990, 243–261.

²³⁸ Mäki-Kulmala 1988, 88. Vuonna 1960 perustettu Tampereen opiskelevat socialistit TOS oli Sosialistisen opiskelijaliiton SOL:n tamperelainen jäsenjärjestö, joka toimi kansandemokraattisena kerhona Tampereen yliopistossa. Hyvärinen 1994, 386.

²³⁹ Tampereen yliopiston opetusjaostoihin pääsi opiskelemaan mm. Sirola-opiston kautta ilman ylioppilastutkintoa. Rentola 2005, 143.

²⁴⁰ Toivo Autiosaaren haastattelu. Tampereen demokraattinen nuorisoyhdistys TDNY oli Nuorisoliiton jäsenjärjestö ja Tampereen ”nuortaistolaisten” toiminnan keskus vuosina 1970–71. Hyvärinen 1994, 385.

²⁴¹ Mäki-Kulmala 1988, 87–88.

SOL säilyttäjien linjalle.²⁴² Siten taistelu TOS:sta liittyi SKP:n osapuolien väliseen valtataisteluun ja se toimi yhtenä myötävaikuttajana nuorten taistolaisien ajautumiselle selvästi Tampereen piirin säilyttäjien riveihin.

Tampereen yliopiston opiskelijajärjestöt ja niihin liittyvä valtataistelu olivat siis suuressa osassa siinä kehityksessä, jonka myötä Tampereen piirijärjestön säilyttäjät ja uusvasemmistolaiset nuoret löysivät toisensa. Kuitenkaan ne eivät olleet ainoita tekijöitä lähentymisessä, sillä uusvasemmistolaisien nuorten ja säilyttäjien yhteistoimintakehitys perustui vahvasti henkilösuhteisiin. Tampereen piirijärjestön säilyttäjien joukossa oli mukana muutamia sellaisia ihmisiä, etunenässä piirisihteeri Esko Malmberg, jotka edustivat avointa ja ennakkoluulotonta toimintamallia. He halusivat nuoria mukaansa ja olivat myös valmiita jakamaan heille vastuuta, jonka myötä radikaaleista uusvasemmistolaisista nuorista muodostui tärkeä piirin aktiivisen toiminnan moottori. Keskeisiä piirin säilyttäjien riveissä toimineita aktiivisia taistolaisia vuonna 1971 olivat ainakin Toivo Autiosaari, Matti Hyvärinen, Heikki Mäki-Kulmala ja Heikki Ollikainen, jotka edustivat Autiosaaren mukaan ”vallankumouksellista ydinjoukkoa”.²⁴³ Heidän lisäksi Tampereen yliopistossa opiskelleista piirijärjestön toiminnassa esiin nousivat Hämeen Yhteistyön toimittajiksi tulleet Jouko Raivio ja Rauno Setälä sekä esimerkiksi Ilmari Rostila, Marja-Leena Kanerva ja SDP:stä siirtyneet Esko-Juhani Tennilä, Seppo Toiviainen ja Jorma Hirvonen.²⁴⁴

Tampereen piirijärjestön keskeisillä paikoilla oli 1970-luvun alussa melko vähän nuoria akateemisia opiskelijoita. Kuitenkin uusvasemmistolaisen nuorison vaikutuksen kasvu ja sen merkitys piirin ideologiseen kamppailuun alkoi vuonna 1971 näkyä myös piirikomiteassa. Tampereen piirijärjestön piirikomiteassa Esko-Juhani Tennilä ja Jorma Hirvonen painottivat voimakkaampaa ideologian ja aatteen korostamista. Toimittaja Tennilän mukaan ”ideologiset kompromissit eivät tulleet kysymykseen” ja hänen mukaansa ”keskustalaisuus oli pahinta” puolueen tilanteessa, koska se ei johtanut pysyvään yhtenäisyyteen.²⁴⁵ Puolestaan opiskelija Jorma Hirvosen mielestä sellaisten henkilöiden kanssa, jotka olivat ”tietoisesti hylänneet pe-

²⁴² Toivo Autiosaaren haastattelu. Sosialistinen Opiskelijaliitto SOL päättyi lopulta vuoden 1971 maaliskuun Virtsain liittokokouksen jälkeen SKP:n nuorten vähemmistöläisten haltuun ja enemmistöläiset jäivät pois järjestön toiminnasta. Näiden kevään 1971 ratkaisujen jälkeen SKP:n vähemmistöön kuuluneesta nuorisosta alettiin käyttää nimeä ”taistolaiset”. Kastari 2001, 381.

²⁴³ Toivo Autiosaaren haastattelu. Autiosaaren mukaan ”vallankumouksellisella ydinjoukolla” opiskelu oli siivosassa ja pääosassa oli ”kokopäivätoiminen vallankumouksellinen toiminta”.

²⁴⁴ Toivo Autiosaaren haastattelu; Heikki Mäki-Kulmalan henkilökohtainen tiedonanto 23.1.2006.

²⁴⁵ Esko-Juhani Tennilä, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

rusperiaatteet”, ei voinut pyrkiä sovintoon, vaan he kuuluivat ”lähinnä sosialidemokraatteihin”. Hirvosen mukaan tällaiset ihmiset tulikin ”karkottaa vallankumouksellisen puolueen riveistä”.²⁴⁶ Sekä Tennilä että Hirvonen olivat hieman yli 20-vuotiaita, vasta muutaman vuoden puolueen jäsenenä olleita piirikomitean varajäseniä, jotka toivat säilyttäjien joukkoon aatteellisesti jyrkempää suhtautumistapaa ja voimakkaampaa toimintamallia suhteessa piirin uudistajiin. Vuosien 1970 ja 1971 kuluessa Tampereen piirijärjestön uudistajien ja säilyttäjien välillä tapahtuikin selvää asteittaista siirtymää kauemmaksi toisistaan ja uudistajat lähenivät aatteellisesti ja tavoitteiltaan entistä enemmän ”väljempää” SKP:n enemmistöä ja SKDL:ää.

6. Hämeen Yhteistyö Tampereen piirijärjestön kriisin ilmentäjänä

6.1 Kulttuurisivu ja lehden linja säilyttäjien kritiikin kohteena

Kansandemokraattisen liikkeen uudistus- ja hajaannusprosessi oli alkanut ensimmäisenä näkyä sille tärkeässä lehdistössä ja erityisesti lehtien kulttuurisivuilla. Työväenliike ja työväenlehdistö olivat perinteisesti olleet kiinteässä yhteydessä toisiinsa ja lehdistöllä oli selvä tehtävä, jonka mukaan sen tuli toimia organisaattorina sekä välineenä vanhojen ja uusien jäsenten välillä.²⁴⁷ Tampereen piirijärjestön kansandemokraattinen sanomalehti Hämeen Yhteistyö ja lehden linja oli 1960-luvun puolivälin lehdistökeskustelusta lähtien aiheuttanut kiistelyä piirin säilyttäjien ja kulttuuriradikaalien toimittajien välillä. Hämeen Yhteistyö, joka oli levikiltään yksi suurimmista kansandemokraattisista sanomalehdistä,²⁴⁸ edusti monelle järjestöaktiiville ideologista näyteikkunaa. Siten lehden oikeanlainen aatteellisuus oli tärkeä asia erityisesti pitkään toiminnassa mukana olleille ja vahvaa ideologiaa puolustaneille kommunisteille.

SKP:n maanalainen lehdistö oli ollut kohdistettu käytännössä kokonaan ”vallankumouksellisille työläisille”, mutta 1930-luvun kuluessa puoluelehdistö oli alkanut kääntyä kaikkien työläisten puoleen pyrkien siten saamaan kosketusta laajempiin ihmisjoukkoihin. Osittain tämän kehityksen jatkumona ja SKP:ssä lisääntyneiden uudistusvaatimusten sekä kansainvälisen kulttuuriradikalismin myötä olivat Hämeen Yhteistyön toimittajien keskuudessa lisääntyneet pyrkimykset kehittää lehteä journalistisempaan suuntaan tavoitteena levikin nostaminen ja sen sisällön monipuolistaminen.²⁴⁹ Kuitenkin Tampereen piirin säilyttäjien mielestä lehteä tuli

²⁴⁶ Jorma Hirvonen, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁴⁷ Peltola 1987, 19, 84.

²⁴⁸ Hämeen Yhteistyön levikki oli 1960-luvun lopulla kansandemokraattisen lehdistön kolmanneksi suurin. Edellä olivat myös pitkät perinteet omanneet Kansan Uutiset ja Kansan Tahto. Peltola 1987, 142–144.

²⁴⁹ Peltola 1987, 13, 103, 127.

tehdä nimenomaan ”luokkakantaisista” lähtökohdista ja heitä oli 1960-luvun kuluessa alkanut ärsyttää Hämeen Yhteistyön linja, jossa maakunnallisuus sekä työläisten ja piirijärjestöjen mielipiteet olivat jääneet aikaisempaa pienempään osaan. Kaikista vähiten työläiskulttuuriin kuuluvia asioita Hämeen Yhteistyössä oli säilyttäjien mielestä käsitelleet lehden kulttuurisivut ja helmikuussa 1967 säilyttäjien johtama Hämeen Yhteistyön johtokunta päättikin pienentää kulttuurisivujen määrää lehdessä.²⁵⁰

Kulttuurisivun rajoittamispäätöksen yhteydessä kulttuuritoimittaja Mauri Sirnö oli päätetty siirtää muihin tehtäviin, mutta Sirnö ryhtyikin passiiviseen vastarintaan, jossa hän tuli työpäikälle, mutta ei kuitenkaan tehnyt töitä. Lopulta Sirnö palasi pikku hiljaa entisiin tehtäviinsä ja käytännössä toteuttamatta jääneen kulttuurisivun rajoittamispäätöksen jälkeen kritiikkikeskustelu lehden sivuilla jatkui ja laajeni käsittelemään kaikkia SKP:tä jakaneita ristiriitoja. Samalla se myös syveni aatteellisen tason kritiikkikeskustelusta enemmän henkilötason riitelyksi.²⁵¹ Säilyttäjät tulkitsivat Sirnön kirjoittelun hyökkäykseksi heidän edustamia mielipiteitä ja piirin linjaa vastaan, sillä säilyttäjien mielestä lehden toimittajien tuli olla kuuliaisia lehteä kustantaneille piirijärjestöille ja sitä kautta myös piirissä enemmistöä edustaneille säilyttäjille. Tampereen piirijärjestössä käynnistyi syksyllä 1967 SKDL:n piirisihteerikysymyksen ja Emmauksen kokouksen myötä ”dynaaminen hajaantumisvaihe” ja ongelmat Hämeen Yhteistyössä olivat keskeinen osa säilyttäjien ja uudistajien välistä taistelua.

Kevään 1968 SKP:n keskuskomitean puolueyhtenäisyysjulkilausuman käsittelyn myötä piirijärjestön sisäinen hajaannus oli tullut yhä useampien ihmisten tietoisuuteen ja samalla Hämeen Yhteistyön linjaan tyytymättömien säilyttäjien arvostelu lehteä ja sen toimituksellista linjaa kohtaan lisääntyi. Esko Malmberg moitti Hämeen Yhteistyötä liiasta hallitusmyönteisyydestä ja korosti Hämeen Yhteistyön merkitystä omaleimaisen politiikan esiintuomisessa.²⁵² Myös Väinö Selinin mielestä Hämeen Yhteistyö oli kirjoittelussaan ajautunut liian kauaksi työläisistä ja maaseudun pienviljelijöistä ja hän katsoi, että tällaisen asennoitumisen seurauk-

²⁵⁰ Ptk. SKP:n T:reen piirikomitean, SKDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SNDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SKP:n T:reen kaupunkikomitean ja SKDL:n T:reen kunnallistoimikunnan kokouksesta 23.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA; Säilyttäjien Väinö Humalamäen mielestä Hämeen Yhteistyö oli tullut vieraaksi jäsenille ja lehden kulttuurisivut olivat kasvaneet uutistietojen kustannuksella, vaikka lehti oli monelle työläiselle jokapäiväisten uutistapahtumien lähde, Väinö Humalamäki, ptk. vuosikokouksesta 16.–17.4.1966, liite 13, kansio 3C, TPA, KansA.

²⁵¹ Arjanne 1971, 21.

²⁵² Esko Malmberg, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Malmberg korosti, että tärkeintä oli, että ”vaikuttajajaksilöt” toimivat samojen asioiden pohjalta, jotta niiden teho oli mahdollisimman suuri. Kuitenkin lehdistön piti antaa näille vaikuttajajaksiloille aseita tähän taisteluun.

sena hänen asuinseudullaan Kyröskoskella lehden levikki oli jatkuvasti pienentynyt, järjestötoiminta hiipunut ja kansandemokraattien äänimäärä alueella pudonnut reilusti.²⁵³ Piirin uudistajat puolestaan puolustivat lehden linjaa ja Kaisu Weckman muistutti, että kun SKDL oli mukana hallituksessa, niin myös Hämeen Yhteistyö saattoi olla hallitusmyönteinen.²⁵⁴ Suomessa kaupunkiasuminen lisääntyi ja perinteiset yhteiskunnalliset ryhmäjaot sekoittuivat ja uudistusmieliset toimittajat halusivat tässä kehityksessä tavoitella laajempia ihmisjoukkoja sekä muuttaa lehteä yhteiskunnallisen murroksen mukana. Kuitenkin säilyttäjien mielestä Hämeen Yhteistyö oli tässä kehityksessä unohtanut työläiset, maaseudun ihmiset ja kommunistien oman politiikan.

Tšekkoslovakian kriisin myötä erimielisyydet Hämeen Yhteistyön ympärillä syvenivät. Miehistyksen tapahtuessa lehden päätoimittaja Keijo Savolainen oli kesälomalla ja lehden vt. päätoimittajan tehtäviä hoiti Taisto Harra. Harra, joka oli Hämeen Yhteistyön ainoa säilyttäjämieslinen toimittaja, ilmoitti ensimmäisessä miehistyksen jälkeisessä pääkirjoituksessaan Hämeen Yhteistyön Neuvostoliiton ja sen liittolaisten toimenpiteiden täydelliseksi tukijaksi. Näin Hämeen Yhteistyö yhtyi Taisto Harran kirjoituksen välityksellä SKP:n vähemmistöpiirien kantoihin. Kuitenkin päätoimittaja Savolaisen palattua lomaltaan Hämeen Yhteistyö muutti kantansa ja yhtyi SKP:n viralliseen puoluejohtoon suututtaen siten pahasti piirin säilyttäjät.²⁵⁵ Keijo Savolainen, joka oli toiminut näkyvästi piirin uudistajien joukossa ja ollut Hämeen Yhteistyön päätoimittajana vahvasti mukana myös vuoden 1965 lehdistökeskustelussa, siis muutti Hämeen Yhteistyön Tšekkoslovakia-kannan piirijärjestössä enemmistöä edustaneiden säilyttäjien vastaiseksi. Tšekkoslovakian miehistyksen puolentalinta jakoi ihmisiä muutenkin piirissä vahvasti eri leireihin, joten Hämeen Yhteistyön lopullinen kannanotto lisäsi säilyttäjien silmissä Hämeen Yhteistyön toimittajien ”porvarillisuutta”.

Keijo Savolainen siirtyi marraskuussa 1968 Yleisradion palvelukseen ja Hämeen Yhteistyössä oli edessä uuden päätoimittajan etsintä. Tässä tilanteessa ei löytynyt sekä piirin säilyttäjille että uudistajamielisille toimittajille kelpavaa ehdokasta ja joulukuussa 1968 neuvotteluissa päädyttiin ratkaisuun, jonka mukaan päätoimittajan tehtävät otti toistaiseksi hoitaakseen uu-

²⁵³ Väinö Selin, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA. Selinin mukaan kansandemokraattien äänit Kyröskosken alueella oli parempaan talteen korjannut SMP, sillä ”noin puolet Vennamon äänestäjistä oli entisiä kansandemokraattien kannattajia”.

²⁵⁴ Kaisu Weckman, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

²⁵⁵ Arjanne 1971, 21–22.

distajamielinen toimittaja Väinö Hakala.²⁵⁶ Samanaikaisesti vuoden 1969 SKP:n puoluekokouksen lähestyessä, lisääntyi SKP:n ohjelmaluonnosta koskenut puoluekeskustelu lehden sivuilla, jonka myötä myös kritiikki Hämeen Yhteistyötä ja sen toimittajia kohtaan edelleen voimistui. Ohjelmakeskustelu kasvoi Hämeen Yhteistyössä lopulta niin suureksi ja sai niin värikkäitä muotoja, että SKP:n puoluejohto päätti keskeyttää keskustelun lehden sivuilla.²⁵⁷ Säilyttäjien ja uudistajien erilaiset näkemykset SKP:n puolueohjelmasta ja sen suunnasta sekä SKP:n puoluejohdon puuttuminen Hämeen Yhteistyön sisältöön tämän aatteellisesti aran asian yhteydessä kärjistiköivät piirin osapuolten välistä kiistaa. Lisäksi, kun lehden vt. päätoimittajaksi oli tullut uudistajamielinen Väinö Hakala, niin monien, erityisesti maaseudulla asuneiden säilyttäjämielisten kommunistien, reaktio tilanteeseen oli Hämeen Yhteistyön tilauksen lopettaminen.

Kansandemokraattisista lehdistä moni joutui 1960-luvun kuluessa taloudellisiin vaikeuksiin, joihin yhtenä vaikuttimena oli SKP:n sisällä tapahtunut riitely ja hajaannus.²⁵⁸ Myös Hämeen Yhteistyön tilaajamäärät olivat laskeneet ja taloudellinen tilanne oli heikentynyt voimakkaasti 1960-luvun lopulla. Vuosina 1966–1969 lehden tilaajamäärä laski noin 30 %, ja lisäksi kuluksen kasvaessa tuottoja nopeammin, tuotti lehti jatkuvaa tappiota. Tilaajamäärien laskun vuoksi Hämeen Yhteistyön ilmestymiskertoja vähennettiinkin vuoden 1969 alussa kuudesta viiteen kertaan viikossa, koska tällä tavoin säästettiin painatuskustannuksista²⁵⁹. Myös asiamiesten määrässä oli käynyt katoa ja piirin säilyttäjien pääosa näki lehden kehityksen syyksi Hämeen Yhteistyön ”revisionistisen sisällön” ja uudistajien suuren osuuden lehden toimittajakunnassa.²⁶⁰ Säilyttäjät tulkitsivat tilaajamäärien laskun lukijakunnan vastareaktiona lehden väärää aatteellista sisältöä kohtaan ja katsoivat, että lehdessä tuli korostaa voimakkaammin kommunistien ajatuksia ja oikeanlaista ideologiaa. Piirin uudistajat puolestaan näkivät Hämeen Yh-

²⁵⁶ Kanta-Oksa 1973, 40–42.

²⁵⁷ Arjanne 1971, 20.

²⁵⁸ Peltola 1987, 97–103. Esimerkiksi vuonna 1966 kaikki kansandemokraattiset sanomalehdet, Vaasan Kansan Ääntä lukuun ottamatta, tuottivat tappiota. ”Tietoja lehdistöstä”, Yhteenveitoja, muistioita, ilmoituksia, kirjeenvaihtoa, kosketellen mm. SKP:n toimintaa, osin keskuskomitean toimintaympäristöstä 1966, an, Supo.

²⁵⁹ Ptk. 6/68 piirikomitean kokouksesta 13.1.1969, kansio 12C, TPA, KansA. Vuosina 1961–1970 lehden tappio oli lisääntynyt 604 % ja vuoden 1971 alusta jatkuvaa tappiota tuottaneen lehden ilmestymiskertoja päätettiin vähentää kolmeen kertaan viikossa, mutta kuitenkin näin ei tapahtunut, vaan lehti ilmestyi vuoden 1971 alussa edelleen viidesti viikossa. Esko Malmbergin kirje SKP:n T:reen piirijärjestön nimissä Hämeen Yhteistyön johtokunnalle 22.4.1970, kansio 22F, TPA, KansA. Mahdollisesti NKP tuki taloudellisesti lehteä ja mahdollisti siten sen edelleen viidesti viikossa ilmestymisen.

²⁶⁰ Taimi Jokinen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA; Ptk. SKP:n T:reen piirikomitean, SKDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SNDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SKP:n T:reen kaupunkikomitean ja SKDL:n T:reen kunnallistoimikunnan kokouksesta 23.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

teistyön ongelmien johtuvan aivan muista tekijöistä kuin lehden linjasta tai sen toimituksen rakenteesta:

Eikö sitä voisi nyt rehellisesti tunnustaa, että on toi televisio tullut valtatekijäksi, jota ihmiset tuijottaa niin kaupungissa kuin maaseudullakin. Se on perimmäinen syy siihen, että ne ei viitsi enää tilata lehtiä [...] Turha sitä on laittaa tuon lehden sisällön rämään.²⁶¹

Yhteiskunnan muutos vaikutti kansandemokraattisen lehdistön asemaan, mutta Olavi Auvisen kommentti kuvaa myös sitä, kuinka uudistajat halusivat nähdä Hämeen Yhteistyön tilaajamäärien laskun hyvin toisin kuin säilyttäjät. Uudistajat, jotka ajoivat Hämeen Yhteistyön muutosta nykyaikaisemmaksi ja SKP:tä astetta lähempänä sosialidemokraatteja toimivaksi ”yleispuolueeksi”, halusivat tuoda esiin muuttuvan yhteiskunnan vaikutuksia ihmisiin ja politiikkaan. Siten uudistajille television esiin nostaminen ja sen vaikutuksen korostaminen lehden tilaajamäärien laskun selittäjänä oli osoitus yleisestä kehityssuunnasta, johon tuli vastata viihteellisemmällä ja laajemmille joukoille tarkoitetulla lehden toimituslinjalla. Puolestaan piirin säilyttäjät suhtautuivat muutoksiin yhteiskunnassa, puolueessa ja piirissä selvästi varauksellisemmin ja siten monet heistä eivät nähneet, tai halunneet nähdä, muutoksessa olleen yhteiskunnan ja modernin tekniikan vaikutusta lehdistön asemaan. Säilyttäjät halusivat korostaa lehden oikean linjan merkitystä ja sitä, että lehteä tuli toimittaa perinteisen lukijakunnan eli työväestön näkökulmasta katsottuna ja sen mukaisella sisällöllä.

6.2 Hämeen Yhteistyö – toimittajien vai lukijoiden lehti?

Vuonna 1971 Tampereen piirijärjestössä voimistui uusvasemmistolaisten nuorten radikaali vaikutus ja sen mukana piirin sisällä voimistunut aatteellinen jako lisäsi säilyttäjien Hämeen Yhteistyön linjaan ja toimittajiin kohdistamaa arvostelua. Piirissä keskusteluun nousivat uudelleen myös vanhat, vaivaamaan jääneet asiat, kun Arvo Salonen vaati Tšekkoslovakian kysymyksessä tapahtuneen ”erehdyksen” selvittämistä ja korosti asian olevan periaatteellinen kysymys.²⁶² Myös Martti Nurminen moitti SKP:n puoluejohtoa väärästä suhtautumisesta Neuvostoliittoa kohtaan Tšekkoslovakian kysymyksessä ja hän nosti esiin Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen ”Opetuksia -kirjasen”, jossa todettiin, että juuri toimittajat ja toimitusijat olivat synnyttäneet ”oikeistorevisionismin” Tšekkoslovakiaan.²⁶³ Säilyttäjät näkivät siis Tšekkoslovakian ja Tampereen piirijärjestön kehityksien välillä selvän yhteyden ja heidän

²⁶¹ Olavi Auvinen, ptk. 1/68 piirikomitean kokouksesta 10.4.1968, kansio 12C, TPA, KansA.

²⁶² Arvo Salonen, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁶³ Martti Nurminen, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

mielestä sekä Tšekkoslovakiassa että Tampereen piirijärjestössä juuri toimittajat ja toimitsijat olivat syyllisiä tapahtumiin. Hämeen Yhteistyön tilanne oli säilyttäjille raskas, koska heidän mielestään juuri lehdistön olisi pitänyt olla oikean ideologisen linjan esiin tuoja ja ”vääränlaisen” politiikan torjuja. Kuitenkin piirijärjestössä lehdistön toimintaa ohjasivat säilyttäjien näkökulmasta juuri tällaiset torjuttavat ”revisionistiset” voimat.

Vuoden 1971 alussa piirijärjestön säilyttäjät pyrkivätkin kustantajan ominaisuudessaan tiukentamaan otettaan Hämeen Yhteistyöstä ja he palkkasivat lehden uudeksi toimittajaksi säilyttäjämielisen Jouko Raivion.²⁶⁴ Vuoden 1971 kuluessa myös uudistajat jyrkensivät toimintaansa ja Hämeen Yhteistyön toimittajista erityisesti Mauri Sirnö ja Kauko Kivinen julkaisivat säilyttäjien näkökulmasta ”kärjistäviä kirjoituksia”²⁶⁵. Martti Nurminen katsoi, että Kivisellä oli ”antikommunistisia asenteita” ja muistutti, että Sirnö ja Kivinen olivat jo useiden vuosien ajan esiintyneet järjestöjen eli työnantajien linjaa vastaan. Nurminen korostikin, ettei lehteä ollut perustettu Sirnölle ja Kiviselle”.²⁶⁶ Säilyttäjät vaativat Sirnöä ja Kivistä ottamaan kirjoituksissaan huomioon myös piirissä enemmistöä edustaneiden säilyttäjien kannat asioihin, mutta kuitenkin näin ei tapahtunut ja vuoden 1971 keväällä säilyttäjien vaatimukset Sirnön ja Kivisen erottamisesta lehden toimituksesta voimistuivat. Säilyttäjien näkökulmaa tilanteeseen kuvaa hyvin Reijo Bomanin toteamus:

Hämeen Yhteistyössä on tilanne, jossa toimittajat tekevät mitä itse haluavat [...] on tärkeätä, että lehden isännät, järjestöjen päätösvaltaelimet kokoontuvat yhdessä selvittämään tilannetta, sillä työpaikkojen ihmiset jo kyselevät, että mikä lehti HY on.²⁶⁷

Säilyttäjät olivat huolissaan erityisesti siitä, että työpaikoilla, jossa heillä oli hyvin vahva kannatus Tampereella, alkoi ilmaantua hermostumisen merkkejä Hämeen Yhteistyön tilanteeseen. Säilyttäjillä ei ollut halua eikä varaa menettää työpaikkojen ihmisten kannatusta, sillä he muodostivat vahvan joukon,²⁶⁸ joka ratkaisullaan pystyi vaikuttamaan koko piirijärjestön tulevaisuuteen. Siten työpaikkojen ihmisten säilyttäjien suuntaan muodostama painostus laittoi piirisihteeri Malmbergin hakemaan ratkaisua Hämeen Yhteistyön sekavaan tilanteeseen.

²⁶⁴ Peltola 1987, 104.

²⁶⁵ Sirnö ja Kivinen arvostelivat 1.5.1971 Hämeen Yhteistyössä voimakkaasti Esko-Juhani Tennilän kirjoitusta ”Meidän on opiskeltava sotimistaitoa” ja säilyttäjien mielestä he aloittivat ajojahdin Tennilää vastaan. Säilyttäjät kokivat tämän piirijärjestön sisäistä tilannetta kärjistäväksi provokaatioksi. HY 1.5.1971.

²⁶⁶ Martti Nurminen, ptk. 3 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 3.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁶⁷ Reijo Boman, ptk. 3 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 3.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁶⁸ Vuoden 1970 lopussa työpaikkaosastoihin ja -ryhmiin kuului 17,7 % piirijärjestön koko jäsenistä eli he edustivat määrällisesti vain vajaata viidennestä piirissä, mutta he olivat aktiivisia jäseniä, joiden käytännön merkitys

Esko Malmberg ehdotti toukokuun alussa, että toimittajat Sirnö ja Kivinen pitäisi erottaa lehdestä, koska heille esitetyt ohjeet eivät olleet heidän kirjoitteluaan muuttaneet. Samalla Malmberg myös muistutti, etteivät erottamiset olleet oikea tie puolueen rivien kokoamiseksi, mutta koska muut keinot eivät tuntuneet Sirnöön ja Kiviseen tehoavan, niin erottamiset oli Malmbergin mielestä toteutettava.²⁶⁹ Leo Suonpään mukaan Hämeen Yhteistyössä oli ollut vappuna huonoja kirjoituksia, mutta hänen mielestään Malmbergin esitys erottamisista ei ollut hyvä, koska sen seurauksena syntyisi lakko. Suonpää oli huolissaan piirijärjestön sisäisestä, vaikeasta tilanteesta ja hän esittikin, että Tampereen piirijärjestön tulisi ryhmittyä Aarne Saarisen taakse.²⁷⁰ Neuvottelut puolueen sisällä eivät olleet johtaneet mihinkään ja tilanne oli vain entisestään kärjistynyt, joten Suonpää katsoi, että jotain tuli tehdä tilanteen laukaisemiseksi. Hän näki Saarisen aseman puolueessa niin vahvaksi, että hänen ympärille tuli yrittää rakentaa puolueen yhtenäisyyttä. Lopulta piirikomitean työvaliokunta kuitenkin päätyi ratkaisuun, jossa se ”ei ainakaan vielä” pitänyt oikeana kenenkään henkilön taakse ryhmittymistä. Myöskään Malmbergin suora toimittajien erottamisvaatimus ei saanut kannatusta työvaliokunnassa, vaan se päätyi esittämään piirikomitealle vain yhteisen kokouksen pitämistä lehtikysymyksistä ja Hämeen Yhteistyöstä.²⁷¹

Kaksi päivää myöhemmin piirikomitean kokouksessa Leo Suonpää toi jälleen esiin ehdotuksensa Aarne Saarisen taakse ryhmittymisestä ja uudistajien Matti Majala ja Pauli Nieminen kannattivat Suonpään ehdotusta.²⁷² Leo Suonpään ehdotus ryhmittymisestä Saarisen taakse kuvastaa hyvin Suonpään sovinnonhalua ja hänen hajaannuksessa noudattamaansa keskilinjaa. Todennäköisesti Leo Suonpää koki Aarne Saarisen johtaman SKP:n enemmistön itselleen ja Tampereen piirijärjestölle läheisemmäksi vaihtoehdoksi verrattuna Markus Kainulaisen, Urho Jokisen ja Taisto Sinisalon vetämään sekä nuorten taistolaisten miehittämään SKP:n vähemmistöön. Leo Suonpää oli ollut Aarne Saarisen kanssa yhtä aikaa Sirola-opiston 1951–52 vuosikurssilla²⁷³ ja lisäksi Suonpää kuului Kalevan eteläiseen osastoon, johon kuului myös moni piirin keskeisistä uudistajista, kuten Tapani Jokihaara, Väinö Hakala ja Toivo Marin

piirin toiminnassa oli määrällistä osuutta suurempi. SKP:n Tampereen piirijärjestön org. tila IV nelj. 1970, kansio 4D, TPA, KansA.

²⁶⁹ Esko Malmberg, ptk. 3 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 3.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁷⁰ Leo Suonpää, ptk. 3 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 3.5.1971, Kansio 14 C, TPA, KansA.

²⁷¹ Ptk. 3 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 3.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁷² Leo Suonpää, Matti Majala, Pauli Nieminen, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁷³ Sirola-opiston vuosikirja 1945–61.

(Ks. Liite 2). Siten Saarisen vetämä ja omasta osastosta tuttu uudistajien SKP:n enemmistö tuntui epävarmassa tilanteessa varovaisesta Suonpäästä mahdollisesti turvallisemmalta vaihtoehdolta. Käytännössä Suonpään ehdotus ei kuitenkaan enää edustanut realismia suhteessa piirijärjestön sisäiseen tilanteeseen, sillä osapuolet olivat jo ajautuneet liian kauaksi toisistaan.

Esko Malmberginkin mielestä neuvottelut piti nopeasti aloittaa, mutta hän piti Saarisen persoonaan sitoutumista puolue-ehyettämisen nimissä virheenä, koska Saarinen oli keskuskomitean äänestyksissä sitoutunut voimakkaasti puolueen ”oikeistoryhmään”. Malmbergin mielestä mitään nimiä ei tullut nostaa esiin, vaan ratkaisua oli haettava asiapohjalta. Jos jotain nimiä kuitenkin piti mainita, niin siinä tapauksessa Malmbergin mielestä tuli edetä pariteettilinjalla, jossa piirin molemmille osapuolille nimettäisiin oma edustajansa.²⁷⁴ Säilyttäjien Heimo Rekonen oli samaa mieltä Malmbergin kanssa ja katsoi, että jos henkilöitä nimettiin, niin sitten tuli nimetä sekä Saarinen että Taisto Sinisalo.²⁷⁵ Lopulta Suonpää päätti riittämättömän kannatuksen takia vetää ehdotuksensa Saarisen taakse sijoittumisesta kokonaan pois ja piirikomitea päätyi esittämään SKP:n keskuskomitealle neuvotteluiden käynnistämistä pikaisesti ”puolueessa edelleen vaikuttavien molempien mielipideryhmien edustajien kesken”.²⁷⁶ Piirikomitea päätyi kannattamaan neuvottelujen aloittamista ”asioiden pohjalta” jättäen ehdotukset henkilöiden ympärille ryhmittymisestä kokonaan pois päätöksestä.

Esko Malmberg nosti piirikomiteassa myös uudelleen esiin aiemmin työvaliokunnassa ehdottamansa Sirnön ja Kivisen erottamisasian:

Meidän lehtemme eivät voi eivätkä saa olla toimittajien lehtiä. Ei saa olla sellaista tilannetta, että lehdessä on yksi tai kaksi tai useampia toimittajia, jotka viikosta viikkoon, kuukaudesta kuukauteen, vuodesta vuoteen kirjoittavat mitä itse tykkäävät ja jättävät järjestelmällisesti huomioon ottamatta ne mielipiteet, mitä esitetään lehden toimitusneuvostosta, johtokunnasta ja demokraattisten piirijärjestöjen päätösvaltaisista elimistä. Tällainen tilanne ei voi jatkua.

Malmbergin kanta toimittajiin oli edelleen jyrkkä, mutta nyt Malmberg korosti sanomansa luonnetta nimenomaan ”henkilökohtaisena mielipiteenään”.²⁷⁷ Malmberg siis arvosteli kovin sanoin toimittajia Sirnötä ja Kivistä, mutta samalla hän aikaisempaa enemmän korosti kertovansa henkilökohtaisia mielipiteitään eikä puhuvansa virallisesti tai piirin nimissä. Mauri Sirnö ja Kauko Kivinen saivatkin edelleen jatkaa Hämeen Yhteistyössä ja Malmbergin lievä va-

²⁷⁴ Esko Malmberg, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁷⁵ Heimo Rekonen, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁷⁶ Ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁷⁷ Esko Malmberg, ptk. 2/71 piirikomitean kokouksesta 5.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

rovaisuus ja toimittajien piirikomitealta saama ”lisäaika” Hämeen Yhteistyössä näyttäisi olleen seurausta SKP:n poliittisen toimikunnan ja Yleisen Lehtimiesliiton²⁷⁸ puuttumisesta asiaan. Malmbergin esittämät erottamispuheet olivat kulkeutuneet piirin uudistajiin kuuluneen Orvo Pantin välityksellä lopulta SKP:n pääsihteeri Arvo Aallon korviin, jonka jälkeen SKP:n poliittinen toimikunta oli esittänyt Tampereen piirikomitealle, että se pidättäytyisi tekemästä erottamispäätöstä. Myös Yleinen Lehtimiesliitto oli käsitellyt asiaa ja ilmoittanut, että erottamisista seuraisi työtaistelu.²⁷⁹ Tampereen piirin uudistajat olivat siis hakeneet toimittajille tukea SKP:n johdosta, joten ongelmat laajenivat, kun siihen aikaisempaa enemmän ja avoimemmin sotkeutuivat myös piirijärjestön ulkopuoliset tahot. Säilyttäjiä varmasti ärsytti se, että vaikka piirikomitean työvaliokunta ei ollut edes asettunut kannattamaan Malmbergin erottamisesitystä, niin silti piirin asioihin puututtiin ja lehteä uhattiin työtaistelulla. Peli koveni piirin molemmin puolin.

6.3 Kuka lehden päätoimittajaksi? – Hämeen Yhteistyön lakko

Alueen kansandemokraattiset järjestöt kokoontuivat toukokuun lopulla käsittelemään Hämeen Yhteistyön tilannetta ja kokouksessa päätettiin, että lehteä ”edelleen kehitetään maakunnallisena, kansandemokraattisena työväenlehtenä”. Lehden piti myös ”ilmentää ja julkituoda niitä mielipiteitä, joita demokraattisilla järjestöillä oli aatteellisissa, poliittisissa, taloudellisissa, kulttuurillisissa ja järjestöpoliittisissa asioissa”. Lisäksi lehden tuli antaa ”aktiivinen tuki työtätekevien kamppailulle elinetsijensä puolesta” ja samoin ”lehden oli esiinnyttävä päättäväisesti ja johdonmukaisesti kaikkea neuvostovastaisuutta vastaan, Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysspolitiikan lujittamisen puolesta”. Päätöksessä painotettiin, että Hämeen Yhteistyön päätoimittajakysymys tuli ratkaista pysyvästi ja nopeasti ja tarvittaessa toimituksen sisäistä työnjakoa tuli kehittää siten, että se edisti lehden toimituksellisen päälinjan toteuttamista. Kansandemokraattisten järjestöjen yhteinen kokous myös velvoitti Hämeen Yhteistyön johtokunnan toteuttamaan vuonna 1967 tehdyn päätöksen lehden kulttuurisivun uudistamisesta.²⁸⁰ Kokouksen jälkeen piirijärjestön säilyttäjillä oli muiden alueen kansandemokraattisten järjestöjen

²⁷⁸ Yleinen Lehtimiesliitto toimi kansandemokraattisen lehdistön palveluksessa olleiden toimittajien ”yhdyssteenä”. Peltola 1987, 47.

²⁷⁹ Esko Malmberg, ptk. SKP:n T:reen piirikomitean, SKDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SNDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SKP:n T:reen kaupunkikomitean ja SKDL:n T:reen kunnallistoimikunnan yhteisestä kokouksesta 23.5.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁸⁰ ”Hämeen Yhteistyön kehittämistä koskevat päätökset”, ptk. SKP:n T:reen piirikomitean, SKDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SNDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan, SKP:n T:reen kaupunkikomitean ja SKDL:n T:reen kunnallistoimikunnan yhteisestä kokouksesta 23.5.1971, kansio 14C, liite 3, TPA, KansA.

tuki takanaan ja siten kokous oli viimeinen sinetti toimittajien Sirnön ja Kivisen työskentelylle Hämeen Yhteistyössä.

Kesäkuussa Hämeen Yhteistyön johtokunta päättikin tasapainottaa kulttuurin ylikorostunutta asemaa lehdessä ja muutti kulttuuripalstan kerran viikossa ilmestyväksi. Samoin kulttuuritoimittajan toimi lakkautettiin ja kulttuuritoimittaja Sirnö siirrettiin yleistoimittajaksi. Puolestaan toimittaja Kauko Kivinen päätettiin lehden maakunnallisen luonteen kehittämiseksi siirtää Viljakkalaan maaseututoimittajaksi.²⁸¹ Piirin säilyttäjät olivat usean vuoden yrittämisen jälkeen onnistuneet ilman erottamisia siirtämään syrjään ongelmalliset Sirnön ja Kivisen, jotka näyttäytyivät säilyttäjille oikeistorevisionisteina, joiden tavoitteena oli Hämeen Yhteistyön lopettaminen ja SKP:n sulauttaminen SKDL:ään.

Kesäkuussa SKDL:n piirijärjestön työvaliokunta käsitteli myös ensimmäisen kerran päätoimittajan henkilökysymystä esittäen päätoimittajaksi SKDL:n kulttuurisihteeriä Rauno Setälää. SKDL:n piirijärjestön valtuuskunta kävi Helsingissä keskusjärjestöjen puheilla esittelemässä päätoimittajakysymystä, mutta sekä SKP:n Arne Saarinen ja Arvo Aalto että SKDL:n Aimo Haapanen ja Antero Hautaniemi suhtautuivat Setälän valintaan kielteisesti. Tästä huolimatta piirijärjestön edustajat keskustelivat kulttuurisihteeri Setälän kanssa ja saivat häneltä suostumuksen päätoimittajan tehtävään. Elokuussa SKDL:n piiritoimikunta äänesti Setälän ja Väinö Hakalan välillä ja valitsi äänin 21–5 Setälän päätoimittajaksi siirtäen vastaehdokas Hakalan maakunnallisiin tehtäviin.²⁸²

Maakunnallisiin tehtäviin siirretyn Väinö Hakalan, joka oli tullut vt. päätoimittajaksi Keijo Savolaisen eron jälkeen vuoden 1968 lopulla, oli pitänyt hoitaa päätoimittajan tehtäviä vain siihen asti, kunnes kaikille osapuolille kelpaava päätoimittaja olisi löytynyt. Päätoimittajana toimiessaan Hakala oli tehtävän väliaikaisuuteen ja pysyvään sairauteensa vedoten pyytänyt useaan otteeseen, että hänet vapautettaisiin vastaavan päätoimittajan tehtävästä. Vuoden 1969 marraskuussa Hakala oli jättänyt eronpyyntönsä huonoon terveyteensä vedoten, jolloin hän oli esittänyt lääkärintodistuksen, jossa häntä kehoitettiin siirtymään ”vähemmän vastuuta ja huolta antavaan toimittajan tehtävään”. Tästä huolimatta Hakala kuitenkin suostui vielä jatkamaan toistaiseksi tehtävässään, mutta maaliskuussa 1971 hänen seuraajaa oli ryhdytty nopeasti et-

²⁸¹ Peltola 1987, 104–105.

²⁸² Peltola 1987, 105. Toimittajista Taisto Harra esitti tästä eriävän mielipiteensä korostaen päätoimittaja Hakalan viran tilapäistä luonnetta sekä Hakalan huonoa terveyttä ja hänen omia pyyntöjään siirrosta toisiin tehtäviin.

simään Hakalan jouduttua sairaalahoitoon. Hakala oli ollut ensin sairaalassa kahdeksan viikkoa ja sen jälkeen sairauslomalla kesäkuun loppuun saakka. Kuitenkin heinäkuussa Hakala oli neuvotellut SKP:n pääsihteerin Arvo Aallon kanssa ja todennut neuvottelujen jälkeen tervehdyneensä niin paljon, että halusi jatkaa päätoimittajana.²⁸³

Hämeen Yhteistyön toimittajat eivät hyväksyneet Hakalan syrjäyttämistä ja heidän mielestään Rauno Setälän valinta oli tapahtunut salamyhkäisesti ja työpaikkademokratian vastaisesti. Toimittajien mukaan myös Hakalan syrjäyttämisen yhteydessä esitetyt viittaukset hänen huonosta terveydestä olivat pelkkiä ”verukkeita”. Elokuussa 1971 SKDL:n liittohallitus nimesikin Väinö Hakalan Hämeen Yhteistyön päätoimittajaksi, vaikka SKDL:n piiritoimikunta oli valinnut samaan tehtävään jo Rauno Setälän. Tässä epäselvässä tilanteessa Hämeen Yhteistyön toimittajat ilmoittivat ryhtyvänsä lakkoon, jos Rauno Setälä liittohallituksen päätöksestä huolimatta astuisi tehtäväänsä. Toimittajat myös vaativat, että päätoimittaja Hakalan erottamispyrkimyksistä oli luovuttava ja toimittaja Mauri Sirnön tehtävien muutoksesta tehty päätös oli peruttava. Lisäksi toimittajat edellyttivät Hämeen Yhteistyön johtokuntaan tehtävän muutoksia, joilla uudistajien osuus lehden johtokunnassa vahvistuisi.²⁸⁴

Hämeen Yhteistyön toimittajat eivät hyväksyneet Rauno Setälää lehden päätoimittajaksi, vaikka Tampereen piirijärjestössä oli Hämeen Yhteistyön kiistan alkuvaiheissa laajemminkin nähty Setälä sekä säilyttäjäille että uudistajille sopivaksi päätoimittajaehdokkaaksi.²⁸⁵ Setälä, joka oli liittynyt SKDL:ään sen 1960-luvun avautumisen mukana ja tullut SKDL:n kulttuurisihteeriksi vuonna 1964, oli SKP:n hajaannuksen aikana kokenut SKDL:n uudistajien piirissä tapahtuvan liian suurta työväenliikkeen peruseräilyä vastaan suuntautunutta myötäilyä. Setälän sisäisen uudelleenarvion lopputuloksena hän oli liittynyt helmikuussa 1970 SKP:hen.²⁸⁶ Setälä oli siis SKP:n hajaannuksen kuluessa ”kääntynyt” uudistajista säilyttäjiin ja tällä oli, valtataistelun lisäksi, vaikutus uudistajien voimakkaaseen Setälän torjuntaan.

²⁸³ Heikki Sirenin allekirjoittama SKDL:n Pohjois-Hämeen piirijärjestön kirje kansandemokraattisille perusjärjestöille 16.8.1971, kansio 14C, TPA, KansA; Väinö Hakala: ”Eräitä huomautuksia Suonpään selostukseen”. HY 21.8.1971, 2.

²⁸⁴ Peltola 1987, 105.

²⁸⁵ Toivo Autiosaaren haastattelu.

²⁸⁶ Setälä 1970, 43, 226–227. Setälä, joka oli lähtöisin porvarillisesta perheestä, oli tullut siihen lopputulokseen, ettei kolmatta tietä ollut sittenkään ja hänen mielestään vastaus löytyi Leninistä, jonka mukaan oli valittava joko porvarillinen maailmankatsomus tai työväenluokan maailmankatsomus.

Säilyttäjien Leo Suonpään mielestä piirin uudistajat olivat lavastaneet koko Väinö Hakalan erottamisasian estääkseen Rauno Setälän toiminnan Hämeen Yhteistyön päätoimittajana. Suonpään mukaan Hakala oli SKP:n pääsihteeri Aallon kehotuksesta muuttanut kantaansa terveydentilastaan ja halustaan jatkaa vt. päätoimittajana. Suonpää myös korosti, että Hakala oli aikanaan nimetty nimenomaan väliaikaiseksi päätoimittajaksi eikä Hakalaa ollut päätetty nytkään erottaa, vaan hänen itse useaan otteeseen esittämästä toiveesta johtuen, hänet oli siirretty aikaisempaan tehtäväänsä toimittajaksi. Suonpään mielestä Setälän valintaa ei myöskään ollut hoidettu mitenkään salamyhkäisesti, koska ehdotus oli ilmoitettu sekä SKP:n ja SKDL:n johdoille että SKP:n, SKDL:n ja SNDL:n piirien perusjärjestöille jo kesäkuussa.²⁸⁷ Piirikomitean kokous hyväksyi äänin 15–4 SKDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunnan ratkaisut Hämeen Yhteistyön päätoimittajakysymyksessä hyväksyen siten Rauno Setälän nimittämisen päätoimittajaksi. Piirikomitea myös edellytti Hämeen Yhteistyön toimittajina olevia SKP:n jäseniä peruuttamaan kaikki järjestöjä vastaan kohdistuneet toimenpiteet lakon valmistelemissä ja peruuttamaan lakkouhkauksensa.²⁸⁸

Lakonuhan kasvaessa säilyttäjät laativat sovintoesityksen, jossa esitettiin Hakalan nimittämistä lehden toimituspäälliköksi ja Rauno Setälälle ehdotettiin koeaikaa hänen toimituspoliittisen linjansa selvittämiseksi. Toimittajat torjuivat esityksen ja ilmoittivat haluavansa työskennellä keskusjärjestöjen päätösten mukaisesti²⁸⁹. Elokuun lopussa SKDL:n piiritoimikunta teki vielä uuden sovintoesityksen, jossa se ehdotti, että neuvotteluiden ajan lehden päätoimittajana toimisi uudistajiin kuulunut Aarne Kangasniemi, mutta samalla Setälä voisi esitellä toimituspoliittisen linjansa. Toimittajat kuitenkin torjuivat myös tämän esityksen eikä myöskään SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen ehdotus tilanteen säilyttämisestä ennallaan ja luopumisesta koko päätoimittajan vaihdosta tuottanut tulosta. Hämeen Yhteistyön lakko alkoi vuoden 1971 syyskuun 1. päivänä.²⁹⁰ Uudistajat pitivät tiukasti kiinni vaatimuksistaan eikä edes Saarisen ehdotus vaikeiden asioiden sivuun siirtämisestä tuottanut tällä kertaa tulosta.

²⁸⁷ Leo Suonpään selostus SKP:n piirikomitean kokouksessa 19.8.1971, ptk. piirikomitean kokouksesta 19.8.1971, liite 3, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁸⁸ Ptk. 3/71 piirikomitean kokouksesta 19.8.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁸⁹ Tämä toimittajien kanta julkaistiin Hämeen Yhteistyössä 24.8.1971.

²⁹⁰ Peltola 1987, 105–106.

6.4 Repivästä lakosta erillisiin organisaatioihin

Hämeen Yhteistyön kriisin jyrkentyessä vuonna 1971 olivat piirijärjestön säilyttäjät ja uudistajat voimistaneet järjestäytymistään ja ajautuneet siten entistä kauemmaksi toisistaan. Kesällä 1971 alkoi piirijärjestön rinnakkaisjärjestönä toimia uudistajien Tampereen Toveriseura, jonka päätoimisena työntekijänä toimi Simo Salonen. Tampereen Toveriseuran toimintaa johdettiin Helsingin uudistajien toimesta ja se pyrki luomaan yhteydet kaikkiin piirin alueella toimiiviin järjestöihin. Säilyttäjien näkökulmasta Tampereen Toveriseura oli hajotuspiirijärjestö, joka pyrki estämään Hämeen Yhteistyön julkaisemisen uudelleen aloittamisen ja siten vaikeuttamaan säilyttäjien mielipiteiden julkaisemista lehdissä. Esko Malmbergin mielestä tällainen tilanne oli vaarallinen, koska uudistajien toiminnan kautta kansandemokraattiset lehdet olivat tulleet riippumattomiksi puolueesta, joka johti siihen, että SKP:n linjan määrittelivät toimittajat. Tämä puolestaan heikensi Malmbergin mukaan puoluetta ja työväen asemaa sekä uhkasi koko Suomen etujen mukaisen ulkopoliittikan jatkamista.²⁹¹ Säilyttäjille Tampereen Toveriseura oli vakava todiste uudistajien uhkaavasta ja voimistuneista pyrkimyksistä SKP:n hajottamiseksi ja SKDL:n vaikutusvallan lisäämiseksi.

Hämeen Yhteistyön lakon aikana piirin säilyttäjät olivat yhteydessä sekä SKP:n johtoon että NKP:hen. Esko Malmberg lähestyi lakon alettua Aarne Saarista kirjeitse ja pyysi häntä ”aktiivisesti vaikuttamaan” siihen, että SKP:n johdossa olisi vielä uudelleen harkittu Hämeen Yhteistyön päätoimittajakiistaa. Malmberg katsoi, että juuri Saarisella oli ”avaimet käsissään” neuvottelujen käynnistämiseksi.²⁹² Syyskuun kuluessa Esko Malmberg vaati myös SKP:n keskuskomiteassa puolueen johtoa ryhtymään toimenpiteisiin hajotustyön lopettamiseksi ja selvittämään, missä oli tämän koko maan laajuisen puolueuudistajien ryhmän keskus ja keitä siihen kuuluivat.²⁹³

Malmberg käymissä neuvotteluissa ”neuvostoliittolaisten kanssa” oli ilmennyt, ettei NKP ollut halukas ottamaan kantaa Hämeen Yhteistyön päätoimittajakiistaan, mutta he olivat kuitenkin halunneet, ettei Pohjois-Hämeestä lopu ”edistyksellisen lehden julkaiseminen”.²⁹⁴ NKP ei

²⁹¹ Esko Malmbergin laatima asiakirja ”ns. puolueuudistajain toiminnasta”, jonka hän esitti SKP:n keskuskomiteassa 17.9.1971, ptk. 4/71 piirikomitean kokouksesta 15.9.1971, liite 3, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁹² Esko Malmbergin kirje Aarne Saariselle 7.9.1971, kansio 23F, TPA, KansA.

²⁹³ Esko Malmbergin laatima asiakirja ”ns. puolueuudistajain toiminnasta”, jonka hän esitti SKP:n keskuskomiteassa 17.9.1971, ptk. 4/71 piirikomitean kokouksesta 15.9.1971, liite 3, kansio 14C, TPA, KansA.

²⁹⁴ Esko Malmberg, ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 18.10.1971, kansio 14C, TPA, KansA.

ollut halukas suoraan ottamaan kantaa päätoimittajakiistaan, mutta se ei merkinnyt sitä, ettei taloudellista tukea olisi tullut idästä piirin säilyttäjäille. Lakon myötä SKP:n puoluejohto jäädettiin aiemmin SKP:n Helsingin kirjapainosta piirijärjestön kirjapainolle Sanan Tielle tulleet tilaukset, mutta koska NKP halusi Hämeen Yhteistyön julkaisemisen jatkuvan, niin se alkoi antaa suoraan tilauksia Sanan Tielle työllistäen näin piirijärjestön kirjapainoa ja auttaen siten säilyttäjiä ja Hämeen Yhteistyötä taloudellisesti.²⁹⁵ Yhteys Tampereen piirijärjestön ja NKP:n välillä oli edelleen kiinteä ja toimiva.

Lokakuussa 1971 SKDL:n liittoneuvosto päätti katkaista suhteet keskusjärjestön ja piirijärjestön välillä ja samalla Tampereelle perustettiin SKDL:n Tampereen toimisto piirijärjestön rinnakkaiselimeksi. Tampereelle perustettiin myös oma Kansan Uutisten toimitus sekä konttori ja kaikille Hämeen Yhteistyön tilaajille alettiin lähettää Kansan Uutisia. Hämeen Yhteistyön lakossa olleet toimittajat erosivat marraskuun alussa Hämeen Yhteistyön palveluksesta ja suurin osa heistä siirtyi Kansan Uutisten palvelukseen²⁹⁶. Toimittajien siirryttyä pois Hämeen Yhteistyön palveluksesta ja kirjapainotyöntekijöiden lopetettua tukilakkonsa alkoi Hämeen Yhteistyö ilmestyä uudelleen 2,5 kuukauden tauon jälkeen marraskuussa 1971, jolloin lehti oli myös käytännössä Tampereen piirijärjestön säilyttäjien hallussa. Toisaalta siis säilyttäjät saivat tärkeän Hämeen Yhteistyön haltuunsa, mutta toisaalta Hämeen Yhteistyö myös jouduttiin taloudellisista syistä johtuen muuttamaan kolmipäiväiseksi entisen viisipäiväisyyden sijaan.²⁹⁷ Myös lehden sivumäärä väheni taloudellisten syiden sekä toimittajien vähyden takia ja lisäksi se putosi kolmipäiväisyyden myötä pois lehtien varhaiskannosta, joten lakon jälkeen Hämeen Yhteistyö jaettiin tilaajille varsinaisen postin mukana päivällä.²⁹⁸

Hämeen Yhteistyön vaikeaa tilannetta huononsi entisestään se, että lehdellä oli ongelmia niin ilmoitusten kuin myös tiedotusmateriaalien saamisessa. Kunnalliset ilmoitukset ja Tampereen kaupungin tiedotusmateriaalit jäivät pois lehdestä, ja kun urheilujärjestöt olivat piirin alueella enimmäkseen uudistajien hallussa, niin Hämeen Yhteistyön boikotointirintamaan liittyi lakon jälkeen myös TUL. Myöskään SKP ei lähettänyt lakon jälkeen lehteen enää julkilausumi-

²⁹⁵ Toivo Autiosaaren haastattelu. Autiosaaren mukaan SKDL antoi kuitenkin SKP:n järjestösihteeri Erkki Kivimäen kautta koko Hämeen Yhteistyön selkkauksen ajan puoluetukea SKDL:n piirille ja Hämeen Yhteistyölle, vaikka se oli virallisesti kiellettyä.

²⁹⁶ Toimittajista Kansan Uutisiin siirtyivät uudistajien Mauri Sirnö, Eeti Nieminen ja Aarne Kangasniemi. Henkilökohtainen tiedonanto Riitta Lavikka 20.1.2006.

²⁹⁷ Peltola 1987, 106. SKDL:n Pohjois-Hämeen piiritoimikunta päätti 9.11. ryhtyä julkaisemaan lehteä toistaiseksi. Lakon jälkeen ensimmäinen lehti ilmestyi 11.11.1971. ”Hämeen Yhteistyö elää” HY 11.11.1971, 1.

²⁹⁸ Martti Salminen, ptk. piirikomitean kokouksesta 11.11.1971, kansio 14C, TPA, KansA; ”Hämeen Yhteistyö elää” HY 11.11.1971, 1.

aan.²⁹⁹ Piirin säilyttäjillä ja Hämeen Yhteistyöllä oli vaikeat asetelmat lehtitaistelussa myös siten, että piirin uudistajiin kuuluneella Hämeen Yhteistyön entisellä levikkijärjestäjällä Simo Salosella oli hallussaan Hämeen Yhteistyön tilaajaluettelot.³⁰⁰ Piirin molemmat osapuolet pyrkivät pitämään kiinni heidän kannallaan olleista järjestöistä, osastoista ja organisaatiosta ja lehtien tilaajaluettelot tarjosivat uudistajille hyvät asetelmat lehtitaistelussa.

Hämeen Yhteistyön lakko lopetti Tampereen piirijärjestön tasapainoilun SKP:n hajaannuksen kolmannella linjalla ja lakon jälkeen piirijärjestön säilyttäjät siirtyivät selvemmin SKP:n vähemmistön riveihin.³⁰¹ Piirijärjestössä toimi sekä säilyttäjien että uudistajien keskuselimet ja piirin sisäinen jakaantuminen näkyi aikaisempaa vahvemmin ja avoimemmin kaikessa toiminnassa. Osapuolijako näkyi myös vuoden 1971 lopulla valmistautumisessa seuraavan vuoden eduskuntavaaleihin, joissa piiritoimikuntien välistä yhteistoimintaa ei syntynyt, vaan molemmat osapuolet pyrkivät takaamaan oman kontaktinsa eduskuntaan.³⁰² Hämeen Yhteistyön lakko oli pakottanut piirin puolenvälintaan SKP:n hajaannuksessa.

7. Säilyttäjät ja uudistajat – mikä yhdisti ja erotti osapuolia?

Kimmo Rentola on jakanut suomalaisia kommunisteja suurten murroskokemusten ja teemojen kautta erilaisen sukupolvikokemuksen omaaviin ryhmiin. Rentolan mukaan erilaiset sosiaalisuoravaiheet ja yhteiset kokemukset sekä näkemykset ovat yhdistäneet kommunisteja toisiinsa sekä toisaalta erottaneet heitä toisista polvista.³⁰³ Myös Veli-Pekka Leppänen on 1960-luvun SKP:n hajaannusta tutkiessaan päätenyt siihen, että osapuolien valtakunnalliseen jakaantumiseen vaikutti voimakkaasti ikäpolvien erilaiset kokemusmaailmat.³⁰⁴

²⁹⁹ Ptk. 17 piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 29.11.1971, kansio 14C, TPA, KansA. Leo Suonpää ja Veikko Nikkanen olivat käyneet kaupunginjohtaja Pekka Paavolan luona keskustelemassa kunnallisista ilmoituksista ja kaupungin tiedotusmateriaalin saamisesta Hämeen Yhteistyöhön. Ensin Paavola oli ilmoittanut, että Hämeen Yhteistyö kutsutaan kaikkiin tiedotustilaisuuksiin, mutta myöhemmin hän oli perunut lupauksensa.

³⁰⁰ Simo Salosen haastattelu.

³⁰¹ Toivo Autiosaaren haastattelu.

³⁰² Ptk. 5/71 piirikomitean kokouksesta 11.11.1971, kansio 14C, TPA, KansA. Piirin molemmat osapuolet keskittivät äänensä omille kansanedustajaehdokkailleen, säilyttäjät Heimo Rekoselle ja uudistajat Kaisu Weckmanille ja Kuuno Honkoselle.

³⁰³ Ks. Rentola 1992, 74–102. Rentolan jaottelussa suomalaisen kommunismin poliittisia sukupolvia edustavat marraskuun sosialistit, punikit, punaorvot, tasavaltalaiset, kansandemokraatit, pragmaatikot, pioneerit ja stallarit.

³⁰⁴ Ks. Leppänen 1999, 139–222. Veli-Pekka Leppänen (1999) on jaottelussaan, jonka yhtenä keskeisenä pohjana on Rentolan (1992) artikkeli, keskittynyt 1960-luvun SKP:n jakaantumisen keskeisiin henkilöihin, joten hän on myös jakanut osapuolet laveammin ja harvempiin ryhmiin. Leppäsen käyttämiä suomalaisten kommunistien sukupolvia kuvaavia nimityksiä ovat punaorpojen kaarti, keskipolvi ja nuori kaarti.

Kimmo Rentolan tekemän sukupolvikokemusjaon pohjalta Tampereen piirijärjestön osapuolia tarkasteltaessa esiin nousevat erityisesti tasavaltalaisten, kansandemokraattien ja pragmaatikkojen ryhmät. Tasavaltalaiset, jolla nimityksellä Rentola viittaa ryhmän maailmankuvaa muokanneeseen Espanjan tasavaltaan ja sen kansanrintamaan, ovat noin vuosina 1911–18 syntyneitä henkilöitä, joilla oli kuultua ja tunnettua, ei niinkään omakohtaista kokemusta kansalaisodasta. Tasavaltalaisten 1930-luvun loppupuolen nuoruuden kokemusmaailmaan liittyi kiinteästi suomalaisen poliittisen asetelman lauhtuminen, jossa vasemmistolaiset saivat taas toimia arkipäiväisellä ja paikallisella tasolla, mutta eivät vielä puolueena. Puolestaan kansandemokraatit olivat tulleet heti kommunismin maanalaisen kauden jälkeen mukaan valtaan pyrkiineseen kansandemokraattiseen liikkeeseen. He olivat syntyneet noin vuosina 1920–27 ja olivat pystyttämässä liikkeen järjestöjä sekä saivat suuria vaikutteita tästä suomalaisen kommunismin vahvasta vaiheesta. Sosiaalisesti ja alueellisesti tätä ryhmää yhdisti mm. eteläisen Suomen vakiintunut teollisuusyhteisöllisyys, puolueen merkitys ja sosialidemokratian vastaisuus. Puolestaan ”Pragmatikkojen” kokemusmaailma tiivistyy vuoteen 1956 ja irtautumiseen Stalinista. Tämä ryhmä oli syntynyt vuosina 1928–38 ja heidän mentaliteettiaan leimasi Suomen voimakas elintason nousu. Ryhmä oli taustaltaan pääosin työläisiä, jotka olivat lapsuudessaan ja nuoruudessaan kiinnittyneet lujasti kansandemokraattiseen liikkeeseen ja sen lukuksiin eri toimintoihin.³⁰⁵ Tampereen piirijärjestön säilyttäjien ydinryhmä sijoittuu syntymävuosien perusteella Rentolan jaossa pääosin akselille tasavaltalaiset–kansandemokraatit, kun taas uudistajien hieman nuorempi ryhmä painottuu akselille kansandemokraatit–pragmatikot.

Tampereen piirijärjestön osapuolien sisältä löytyykin selviä sukupolvikokemuseroja ja monella säilyttäjällä oli syvä tausta työväenluokkaan ja punaiseen SKP:hen eikä puolueen ideologiaan, asemaan tai rooliin oltu valmiita tekemään samalla tavalla muutoksia kuin piirin uudistajien joukossa. Säilyttäjien keskuudessa selvästi esiin tullut varovainen suhtautuminen ja selvästi uudistajia ennakkoluuloisempi asennoituminen työväestöön ja sivistyneistöön näyttäisi osittain kumpuavan vuoden 1918 tapahtumiin pohjautuvasta sukupolvikokemuserosta ja kansalaissodasta kummunneesta ääriajattelumallista.

Säilyttäjien Pellervo Takatalo, Elli Stenberg, Paavo Rosman ja Leo Suonpää olivat liittyneet SKP:hen 1920- tai 1930-luvuilla ja olleet aktiivisesti mukana kommunistien maanalaisessa toiminnassa, jonka seurauksena Rosman, Stenberg ja Suonpää olivat myös olleet poliittisista

³⁰⁵ Rentola 1992, 86–94.

syistä vankilassa 1930-luvulla. Myös Taisto Kanerva oli liittynyt SKP:hen jo vuonna 1941 ja kuulunut sodan aikaiseen vastarintaryhmään. Lisäksi säilyttäjien ydinjoukossa ainakin Sulo Tonttilalla, Esko Malmbergilla, Martti Salmisella, Vilho Hassisella, Anna Suosalolla, Uno Kuutilla, Arvo Salosella ja Viljo Solanderilla oli joko suoraan perheen kautta tai sukupolvikokemustensa myötä vahvoja tunnesiteitä vuoden 1918 tapahtumiin. Uudistajien kansalaissotaja ja kommunistien illegaalisen ajan kokemusmaailmat näyttäisivät eroavan säilyttäjien kokemusmaailmasta, sillä uudistajista kommunistien maanalaisessa toiminnassa oli ollut mukana vain yksi henkilö, Olavi Auvinen. Auvinen ja Väinö Virtanen olivat lisäksi ainoat uudistajat, jotka olivat liittyneet SKP:hen ennen sotavuosia. (Liitteet 1 ja 2.) Säilyttäjien ydinryhmässä näyttäisi siis olleen enemmän lähemmän kansalaissotakokemuksen omanneita ja punaorpuuden tunteneita henkilöitä. Samoin maanalaisessa toiminnassa aktiivisesti mukana olleita henkilöitä oli säilyttäjien ryhmässä selvästi enemmän ja siten kokemusmaailmat pitivät säilyttäjiä kiinni vanhassa SKP:ssä ja sen vahvoissa siteissä Neuvostoliittoon ja samalla irti uudistajien ajamista suurista muutoksista ja uudistuksista.

Säilyttäjien uudistajia voimakkaampaa ideologisuutta kuvastaa myös se, että heidän riveissään oli 1960-luvulla maolaisaktiiveja, kuten Väinö Lehtonen ja Uno Kuutti, jotka puolustivat vahvaa kommunistista ideologiaa. (Liite 1.) Siten maolaishenkisyys kuvaa säilyttäjien joukossa esiintynyttä vahvempaa aatteellisuutta, joka näkyi myös ryhmässä esiin tulleen piirin kolmaslinjalaisuuden vastustamisena ja kovemman toimintalinjan kaipuuna.

Säilyttäjien ja uudistajien ydinryhmiin kuuluneiden henkilöiden pohjakoulutustasoissa ei vaikuttaisi olevan merkittäviä eroja, mutta puolueopintojen suhteen ryhmien väliltä löytyy eroavaisuuksia. Säilyttäjistä Elli Stenberg oli opiskellut Neuvostoliitossa viiden vuoden ajan jo 1920-luvulla ja Eivo Koivunen neljä vuotta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, jolloin säilyttäjistä olivat Neuvostoliitossa opiskelleet lyhyemmän ajan myös Arvo Salonen ja Esko Malmberg. Piirin uudistajista Kauko Kivinen, Väinö Hakala, Aarne Kangasniemi, Mauri Sirnö, Toivo Marin ja Eeti Nieminen olivat opiskelleet Neuvostoliitossa hieman säilyttäjiä myöhemmin, eli lähinnä 1960-luvun kuluessa, mutta uudistajien ryhmästä kukaan ei ollut suorittanut Neuvostoliitossa pitkiä useita vuosia kestäneitä puolueopintoja. Vielä selvempi ero säilyttäjien ja uudistajien välisistä koulutuksista löytyy tarkasteltaessa Sirola-opistossa³⁰⁶ opiskel-

³⁰⁶ Sirola-opiston, joka oli perustettu vuonna 1946, tarkoituksena oli SKP:n ja SKDL:n jäsenten ja toimitsijoiden kouluttaminen. 1960-luvulla SKP:n uudistajilla oli vahva vaikutus Sirola-opistossa, sillä esim. uudistajien yksi keskeinen toimija Erkki Salomaa toimi opiston johtajana vuosina 1960–66 ja lisäksi mm. Aarne Saarinen toimi

leita, sillä uudistajien ydinryhmästä Sirolan oli suorittanut yli kaksi kolmasosaa, kun taas säilyttäjien ryhmästä opistossa oli opiskellut vain reilu kolmannes. (Liitteet 1 ja 2) Uudistajien aktiivisempi Sirola-opistossa opiskelu johtuu osittain uudistajien hieman nuoremmasta ikärakenteesta, mutta se voi myös kuvastaa uudistajien suurempaa halua kouluttaa itseään aikana, jolloin opiskelu ei ollut itsestäänselvyys. Uudistajat saivat Sirola-opistossa todennäköisesti myös sellaisia ideologisia virikkeitä, jotka osaltaan selittävät uudistajien säilyttäjiä voimakkaampaa muutosvalmiutta ja SKP:hen kohdistunutta uudistamisen halua.

Sukupolvikokemus- ja koulutuseroista kummunneiden ideologisten eroavaisuuksien lisäksi piirijärjestön säilyttäjien ja uudistajien ydinryhmien väliltä on löydettävissä selviä alueellisia ja ammatillisia eroavaisuuksia. Säilyttäjien ydinryhmän henkilöistä suurin osa edusti Tampereen ympäristökuntien, kuten Nokian, Pirkkalan, Lempäälän, Luopioisten, Hämeenkyrön, Viljakkalan, Valkeakosken, Viialan ja Ylöjärven osastoja sekä teollisuustyöpaikkojen, kuten Takon, Tampellan, Lokomon, Lentokonetehtaan, Messukylän Konepajan ja Excelsiorin osastoja. Kaupunginosaosastoissa keskeisiä ja näkyviä säilyttäjiä oli muun muassa Messukylässä ja Lielahdessa, jotka olivat vahvaa teollisuusaluetta ja joilla oli siten selvä yhteys alueen teollisuustyöpaikkoihin. Piirin säilyttäjät olivat siis jakautuneet maantieteellisesti melko hajanaisesti ja laajalle alueelle Pirkanmaalle, mutta heidän ydinryhmässä tehdastyöpaikat ja ympäristökuntien muodostama maakunta ja niiden työläiset olivat vahvasti edustettuina. (Liite 1)

Piirijärjestön uudistajien ydinryhmän maantieteellinen sydän sijoittui vahvasti Kalevaan³⁰⁷, Raholaan ja Nokialle. Uudistajien ydinryhmän edustamien osastojen alueellista keskittymistä korostaa vielä se, että esimerkiksi Kaisu Weckman ja Pentti Äimälä, jotka edustivat Tampellan työpaikkaosastoja, asuivat Kalevassa. Näkyviä uudistajia oli lisäksi Lamminpään, Lapinniemen, Pyynikin, Ala-Pispalan, Pellervon, Nekalan ja Vehmaisten kaupunginosaosastoissa ja uudistajaryhmässä työpaikka- sekä maakunnan osastot olivat säilyttäjiin verrattuna selvästi vähemmän edustettuina. Piirijärjestön uudistajien ydinjoukko oli siten maantieteellisesti säilyttäjiä selvästi tiiviimpi ryhmä, joka oli keskittynyt erityisesti Tampereen kaupunginosien osastoihin sekä Nokialle. (Liite 2)

opiston varapuheenjohtajana sekä Tampereen piirijärjestön uudistajien Väinö Virtanen opiston johtokunnan puheenjohtajana. Sirola-opiston vuosikirja 1945–61; Oinonen 1989, 250; Yhteenvetoja, muistioita, ilmoituksia, kirjenvaihtoa, kosketellen mm. SKP:n toimintaa, osin keskuskomitean toimintaympäristöstä 1967, an, Supo.

³⁰⁷ SKP:n Tampereen piirijärjestöllä oli Kalevan alueella erikseen Kalevan osasto, Kalevan eteläinen osasto ja Kalevan itäinen osasto. Kansio 34D, TPA, KansA.

Tällainen alueellinen voimakas jakautuminen on selvässä yhteydessä osapuolien ammatillisiin eroihin. Säilyttäjien joukossa oli uudistajia enemmän ”perustyöläisiä”, kuten esimerkiksi jalkineyöntekijöitä, sähköasentajia ja metallimiehiä sekä myös tehtaiden pääluottamusmiehiä. Uudistajien ryhmässä on perustyöläisten lisäksi esimerkiksi useampia opettajia, mutta ennen kaikkea uudistajien ryhmässä korostuu hyvin vahvasti rakennusalan toimitsijoiden sekä 1960-luvun kulttuuriradikalismien vaikutteita omaksuneiden toimittajien suuri osuus. (Liitteet 1 ja 2)

Hämeen Yhteistyön lakon myötä vuoden 1971 kuluessa Tampereen piirijärjestön sisäinen jakaantuminen syveni ja laajeni. SKP:n valtakunnallisen hajaannuksen alkaessa aktiivisesti näkyä piirijärjestössä vuosina 1965–68, olivat piirijärjestön yksittäiset henkilöt ottaneet vahvasti kantaa asioihin ja ilmaisseet puolentalintansa avoimesti, mutta vuoden 1971 tapahtumien yhteydessä myös osa piirin osastoista ilmaisi virallisesti kantansa piirijärjestön johdolle ja valitsi siten avoimesti puolensa. Tampereen piirijärjestössä oli vuoden 1971 lopussa yhteensä 128 osastoa ja 12 itsenäistä puolue ryhmää³⁰⁸. Osastoista ja ryhmistä vuoden 1971 kuluessa yhteensä 54 ilmoitti paikallistason kiistakysymysten yhteydessä virallisesti kantansa piirijärjestön johdolle. (Liitteet 3 ja 4) Siten alle 40 % niistä otti virallisesti kantaa piirin vuoden 1971 keskeisiin riitoihin eli suurin osa piirijärjestön osastoista ja ryhmistä ei halunnut osallistua riiteltyyn valitsemalla osaston nimissä puolta piirin sisällä. Osa osastoista on tulehtuneessa tilanteessa passivoitunut ja katsoneet viisaimmaksi pysyä sivummalla, mutta jotkut osastot näyttäisivät katsoneen tarpeettomaksi ilmaista jo pitkään selvillä ollutta mielipidettään. Tällainen ilmeisesti oli esimerkiksi SKP:n vähemmistön kanssa yhteistyötä tehnyt ja piirin säilyttäjille kovempaa toimintalinjaa halunnut Pirkkalan osasto, joka ei ole katsonut enää tarpeelliseksi tuoda mielipiteitään julki piirin johdolle.

Virallisen kannan ottaneista 54 osastosta ja puolue ryhmästä yhteensä 38 asettautui piirin säilyttäjienemmistöisen johdon kannalle ja 16 tuki kiistoissa selvästi uudistajia. (Liitteet 3 ja 4) Säilyttäjien takana oli siis noin 70 % ja uudistajien kannalla noin 30 % kantansa ilmoittaneista osastoista ja ryhmistä. Säilyttäjien kannalla olleet osastot olivat vuonna 1971 pääosin samoja, joiden edustajia oli ollut mukana säilyttäjien ydintoiminnassa jo pitkin 1960-lukua. Esimerkiksi Martti Salmisen ja Taisto Kanervan Kalevan osasto sekä Pellervo Takatalon ja Eivo Koivusen Lielahden osasto olivat vuonna 1971 piirin säilyttäjäjohdon kannalla. Samoin työ-

³⁰⁸ ”SKP:n Tampereen piirijärjestön toimintakertomus ajalla 29.3.1971–26.3.1972”, kansio 4D, TPA, KansA. Jäseniä piirijärjestössä oli vuoden 1971 lopussa 5125, joista miehiä oli 4034 ja naisia 1091. ”SKP:n T:reen piirijärjestön organisaation tila IV-neljänneksellä 1971”, kansio 4D, TPA, KansA.

paikoista esimerkiksi Vilho Hassisen edustama Takon osasto ja Tampereen ympäristökunnista Esko Malmbergin Nokian eteläinen osasto liputtivat vuonna 1971 virallisesti piirin säilyttäjäjohdon puolesta. (Vrt. liitteet 1 ja 3) Säilyttäjien kannan ottaneista 38 osastosta 24 oli työpaikkaosastoja tai Tampereen ympäristökuntien osastoja ja siten korostuu säilyttäjien kannatusperustan teollisuus- ja maatalousvaltaisuus. Säilyttäjien maakuntaosastoista lisäksi esimerkiksi Valkeakoskella ja Mäntässä noin puolet ammatissa toimineista työskenteli teollisuudessa ja puolestaan Luopioisissa, Hämeenkyrössä ja Kuorevedellä maatalouden osuus oli huomattavan korkealla tasolla³⁰⁹. (Liite 3)

Piirijärjestön uudistajia tukeneet osastot ja ryhmät erosivat vuonna 1971 selvästi säilyttäjien tukijoista. Uudistajia kannattaneet osastot olivat pääosin Tampereen kaupunginosaosastoja ja nämä osastot olivat, säilyttäjien tapaan, enimmäkseen samoja, joista oli piirin hajaannuksen kehittyessä noussut esiin uudistajien ydinhenkilöitä. Esimerkiksi Frans Jalonen, Väinö Hakala, Tapani Jokihaara, Keijo Savolainen³¹⁰, Toivo Marin ja Väinö Saarinen edustivat piirin hajaannuksen kehittyessä Kalevan eteläistä tai itäistä osastoa ja nämä osastot ilmoittautuivat myös vuoden 1971 kuluessa uudistajien tukijoiksi. Kuitenkin pieniä muutoksia uudistajien alueellisessa jakautumisessa 1960-luvun kuluessa näyttäisi tapahtuneen, sillä Raholan osasto, joka oli Eeti Niemisen, Reino Rimmin ja Onni Lindforsin myötä yhdessä Kalevan kahden eri osaston kanssa uudistajien aktiivien toinen maantieteellinen keskittymä, ei vuonna 1971 asettunut virallisesti uudistajien kannalle. (Vrt. liitteet 2 ja 4) Tähän yhtenä syynä saattoi olla Raholan alueella tapahtunut voimakas väkiluvun kasvu ja asuntotuotannon lisäys, joka näkyi myös SKDL:n Raholassa heikentyneenä vaalituloksena vuoden 1972 eduskuntavaaleissa³¹¹.

Tampereen ympäristökuntien ryhmistä Vilppulan Tammilahden osasto ja Nokian aluekomitea ilmoittivat vuoden 1971 kiistakysymyksissä kannattavansa uudistajia. Työpaikkaosastoista tai ammattialankomiteoista uudistajien kannalla oli vain kolme, SOK:n Nokian tehtaan osasto, YPV:n Valkeakosken osasto sekä piirin rakennusalan puoluekomitea. Uudistajien kannatus

³⁰⁹ Teollisuuden osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli Valkeakoskella vuonna 1970 54,4 % ja Mäntässä 47,9 %. Maatalouden osuus oli Luopioisissa 37,9 %, Hämeenkyrössä 27,2 % ja 28,6 %. Samanaikaisesti Pirkanmaalla teollisuuden osuus oli keskimäärin 30,5 % ja maatalouden 13,7 %. ”Ammatissa toimiva väestö elinkeinon mukaan 1970”, Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1976–1977, 182–183.

³¹⁰ Keijo Savolainen edusti vuoteen 1966 saakka Kalevan etelästä osastoa, mutta siirtyi sitten Raholan osastoon ennen kuin muutti vuoden 1968 lopulla Helsinkiin aloittaessaan työt Yleisradiossa. Kansio 34D, TPA, KansA; hm 6214, Supo.

³¹¹ Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta 1–2: 1972, 9–10.

tuli siten alueellisesti katsottuna Tampereen lisäksi vahvasti esimerkiksi Ossian Hasan, Väinö Virtasen ja Aarne Kangasniemen voimin myös Nokian³¹² useista eri osastoista. (Ks. liite 4)

Useiden Tampereen kaupunginosaosastojen ja Nokian lisäksi uudistajien keskeinen toimintaväylä vaikuttaisi olleen uudistajien kannalle myös vuonna 1971 asettunut piirin rakennusalan puoluekomitea. Rakennusalan puoluekomiteasta, jonka vastaavana toimi vuosina 1967–70 Emmauksen kokouksessakin mukana ollut Frans Jalonen, muodostui SKP:n hajaannuksen aikana piirin uudistajien johtokeskus.³¹³ Piirijärjestön uudistajilla oli rakennusalan työntekijöihin hyvät yhteydet, sillä SKP:n valtakunnallisen puoluejohdon Aarne Saarinen oli toiminut ennen puolueen puheenjohtajuutta rakennustyöväenliiton puheenjohtajana. Samoin alun perin tamperelainen SKP:n valtakunnallisen tason toimija ja merkittävä uudistaja Erkki Salomaa toimi vuodesta 1966 lähtien Rakennusliiton puheenjohtajana.³¹⁴ SKP:n uudistajilla oli sekä valtakunnallisesti että Tampereen piirissä vahvat yhteydet rakennusosalalle ja ammatillisesti piirijärjestön uudistajien ryhmä muodostui pääosin rakennustyöväenliiton toimitsijoista ja Hämeen Yhteistyön toimittajista. (Ks. liitteet 2 ja 4)

Rakennusliitossa oli valtakunnallisesti tehty jo SKP:n hajaannuksen alussa selvä linjanvalinta osapuolien suhteen ja SKP:n vähemmistön kannatus laski rakennusosalalla varsinkin sen jälkeen kun vähemmistö jättäytyi pois Rakennusliiton hallinnosta. Tässä tilanteessa SKP:n enemmistö alkoi käyttää Rakennusliiton organisaatiota uudistajien tukemiseen sellaisilla alueilla, joilla heidän asema oli heikko, mutta missä kuitenkin oli olemassa toimiva Rakennusliiton alueorganisaatio.³¹⁵ Tampereella Rakennusliiton alueorganisaatio oli kunnossa ja piiriin kommunistien maanalaisen kauden jälkeen ensimmäisenä perustettu ammattiosastokin oli ollut juuri rakennustyöläisten osasto.³¹⁶

Miksi rakennusala ja sen aktiivit sijoittuivat sitten juuri SKP:n enemmistön puolelle? Rakennusliiton toiminnalle on ollut tyypillistä rauhalliset muodot omannut ja anarkismia välttänyt harkitseva radikalismi, johon ovat vaikuttaneet esimerkiksi rakennusalaan kiinteästi liittyvät

³¹² Piirijärjestön sisäisen tilanteen näkökulmasta mielenkiintoiseksi Nokian tilanteen teki se, että säilyttäjien keskeinen hahmo piirisihteeri Esko Malmberg edusti Nokian eteläistä osastoa. Ks. liite 1.

³¹³ Ptk. piirikomitean työvaliokunnan kokouksesta 4.6.1968, kansio 13,01C, TPA, KansA. Kokouksessa Esko Malmberg sanoi, että ”piirin toinen johto on siirtymässä rakennustoimistoon”.

³¹⁴ Helin 1998, 295.

³¹⁵ Helin 1998, 345.

³¹⁶ Rasila 1992, 14. Rakennustyöläisten osaston ensimmäisenä perustaminen johtui siitä, että kommunisteilla oli vahva kannatus nimenomaan rakennustyöväen keskuudessa.

kausi- ja suhdannevaihtelut. Myös rakennusalan työehtosopimuspolitiikassa on henkilökohtaisella ja paikallisella sopimisella ollut perinteisesti keskeinen rooli ja rakennusosalalle on ollut ominaista, että niissä yhteiskunnan kehitysvaiheissa, joissa ei ole ollut yhteiskunnan luomaa turvaa, on sitä alalla rakennettu omin voimin. Alalla on myös täytynyt sopeutua nopeasti uusiin olosuhteisiin ja tällaiset tekijät ovat tiivistäneet rakennusalan ihmisten ryhmää ja muokanneet heidän ajattelu- ja toimintamallejaan eikä alalle ole siten ollut tyypillistä esimerkiksi voimakkaasti vastustaa tekniikan ja teknologian kehittymistä ja sen myötä tapahtunutta väistämätöntä kehitystä.³¹⁷ Toisaalta rakennusalan ihmiset olivat joutuneet sopeutumaan moniin heidän ajattelu- ja toimintamallejaan sopeutuvaiseksi muokanneisiin muutoksiin ja toisaalta korkealla tasolla 1960-luvun loppupuolella ollut työttömyys oli lisännyt rakennusalan ihmisten nojautumista oman alan toimijoihin, joten SKP:n puoluejohdon Rakennusliitossa toimineet Aarne Saarinen ja Erkki Salomaa olivat turvallinen valinta.

Tampereen piirijärjestö erosi monista muista SKP:n piireistä siten, että piirijärjestö harjoitti aktiivista työpaikkatoimintaa ja piirin vahvan rungon muodostivat työpaikkojen ihmiset, jotka tekivät siinä myös käytännön työn. Tampereen piirin säilyttäjien joukossa oli paljon suurten teollisuustyöpaikkojen keskeisiä henkilöitä, kuten luottamusmiehiä, pääluottamusmiehiä ja työsuojeluvaltuutettuja, joilla oli välillisesti myös vastuu ihmisten työpaikoista. Piirin aktiivihenkilöt olivat kiinni elävässä elämässä ja jalat tukevasti maassa ja tällä joukkovoimaan perustuneella rakenteella oli hidastava vaikutus piirin sisäisen eliitin syntymiselle ja se lisäsi harkintaa säilyttäjien keskuudessa.³¹⁸ Teollisuustyöpaikkojen ihmisillä oli mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäntilanteeseensa ja luoda valtarakenteita.

Suuret teollisuusyritykset muodostivat esimerkiksi Turkuun ja Tampereelle voimakkaan, yhdenmukaistavan ja tiukkarajaisen leirin, jonka suojissa oli mahdollista viettää elämänsä melkein kehdestä hautaan niin, että yhteydet ”ulkomaailmaan” saattoivat jäädä vähäisiksi.³¹⁹ Tampereen piirijärjestön sisäinen rakenne ja suurten teollisuustyöpaikkojen voimakas vaikutus synnyttivät itseriittoisuuden tunteen, joka korosti työntekijöiden ajattelussa työpaikan ja SKP:n aatteen merkitystä ja yhdistelmä mahdollisti esimerkiksi aktiivisen palkkataistelun. Toisaalta tällainen ”kupla” synnytti muutosvastaisuutta, joka näkyi Tampereen piirin säilyttäjien selvästi uudistajia epäluuloisempana suhtautumisena suomalaisen yhteiskunnan 1960-

³¹⁷ Helin 1998, 465; Hautala 1976, 71–72.

³¹⁸ Toivo Autiosaaren haastattelu; Esko Malmbergin haastattelu; Simo Salosen haastattelu.

³¹⁹ Leppänen 1999, 217–218.

luvun murrokseen ja sen mukanaan tuomiin työläisen aseman muutoksiin ja uusiin yhteiskunta- sekä ammattiryhmiin. Kuitenkin piirijärjestön vankka rakentuminen työpaikkojen ihmisten varaan ja siitä kummunnut ajattelu, jossa muutos oli paha asia, piti piirijärjestön suhteellisen pitkään toimintakykyisenä. Suuriin teollisuustyöpaikkoihin nojaaminen mahdollisti myös sen, että Tampereen piirijärjestöstä tuli SKP:n hajaannuksessa muista piirijärjestöistä poikennut, itsenäinen toimija, joka pysyi pitkään irrallaan valtakunnallisen SKP:n osapuolista.

8. Kolmaslinjalainen Tampereen piirijärjestö – NKP:n valinta SKP:n eheyttäjäksi

SKP:ssä jo 1950-luvulla paikoitellen esiin tullut uudistamisenhalu sai uuden kipinän Hruštševin vuoden 1964 erottamisesta. Se palautti suomalaisten kommunistien mieliin käsittelemättä jääneen ja piiloon painetun stalinismin sekä herätti keskustelun SKP:n tulevaisuudesta. Kansandemokraattisessa lehdistössä käynnistyi vuoden 1965 kuluessa lehdistökeskustelu, joka synnytti myös Tampereen piirijärjestön kansandemokraattisessa sanomalehdessä Hämeen Yhteistyössä väittelyn. Hämeen Yhteistyön toimittajien keskuuteen muodostui SKP:n uudistuskeskustelun ja suomalaisen yhteiskunnan 1960-luvun laajan murroksen myötä kulttuuriradikalismien aalto ja lehden toimittajat toivat voimakkaasti esiin muutoshalun ja vaativat uudistuksia SKP:n ja Tampereen piirijärjestön toimintaan. Uudistusmielisten Hämeen Yhteistyön toimittajien linja ei miellyttänyt Tampereen piirijärjestön keskeisiä toimijoita, teollisuustyöpaikkojen kommunisteja, ja siten vuoden 1965 lehdistökeskustelu nosti esiin Tampereen piirijärjestön sisäiset säilyttäjien ja uudistajien ryhmät.

Suomalaisen yhteiskunnan muutoksen ja SKP:n muuttumattomuuden välinen ristiriita olivat kylväneet piirijärjestön sisälle riidansiemenen, jolle vuoden 1966 uudistuksiin päättynyt SKP:n puoluekokous antoi ravintoa. SKP:n puoluejohdon vaihduttua Hämeen Yhteistyö asetui uuden johdon taakse ja piirijärjestön sisällä alkoi esiintyä piirin johdon päätösten vastaista toimintaa. Piirijärjestön sisäinen tilanne ajautui välirikoon ja kokouksen jälkeen piirin säilyttäjät ja uudistajat alkoivat vetäytyä aikaisempaa enemmän omiin ryhmiinsä ja epäluulo heidän välillään lisääntyi. Tämä piirijärjestön sisäinen kehitys, joka kulki paljolti samoja linjoja SKP:n valtakunnallisen osapuolikehityksen kanssa, konkretisoitui vuonna 1967, jolloin piirijärjestössä vähemmistönä olleet uudistajat järjestivät neuvottelukokouksen hotelli Emmauksessa Tampereella. Kokouksen myötä piirin sisäinen puolentalinta kiihtyi ja piirijärjestön si-

säiset jakolinjat vahvistuivat. Uudistajia edustaneet toimittajat löysivät tuen piirin rakennustyöläisistä ja he asettuivat selkeästi SKP:n valtakunnallisen puoluejohdon taakse.

Vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksessä piirijärjestön uudistajat tukivat SKP:n puoluejohdon miehitystä vastustanutta kantaa, kun taas puolestaan piirijärjestön säilyttäjät asettuivat selvästi Neuvostoliiton Tšekkoslovakiassa tekemien ratkaisujen taakse. Tšekkoslovakian miehitys, joka jakoi kansainvälisestikin kommunisteja eri leireihin, toimi myös Tampereen piirijärjestön sisäisen hajaannuksen vedenjakajana. Miehityksen jälkeen piirijärjestön säilyttäjät ja uudistajat olivat erityisesti henkisesti etäännyneet toisistaan ja vuoden 1968 kuluessa Tampereen piirijärjestössä aikaisemmin pienen ydinjoukon välisenä pysytellyt sisäinen riitely tuli kunnolla päivänvaloon ja samalla piirin jäsenten laajempaan tietoisuuteen.

NKP jyrkensi Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen suhtautumistaan SKP:n ratkaisuihin ja sen sisäiseen hajaannuskehitykseen pyrkien varmistamaan puolueen pysymisen yhtenäisenä, joka oli NKP:lle ehdoton vaatimus. Tampereen piirijärjestö, joka oli piirin sisäisestä hajaannuksesta huolimatta pysytellyt SKP:n riitelevien osapuolien ulkopuolella, edusti rauhallisella toimintamallillaan NKP:lle oikeanlaista kolmaslinjalaisuutta ja piirijärjestölle muodostuikin vuoden 1969 kuluessa hajaantuneen SKP:n eheyttäjän rooli. Tampereen piirijärjestö jättäytyi SKP:n vuoden 1969 puoluekokouksessa NKP:n käskystä pois puolueen vähemmistön Koiton kokouksesta ja piirijärjestö alkoi toimia NKP:n ohjaamana puoluesovun rakentajana SKP:n osapuolien välimaastossa. SKP:n enemmistön ja vähemmistön välisen sovun syntymisen siirryessä vuoden 1969 kuluessa huipentui Tampereen piirijärjestön eheytysoiminta sen marraskuussa antamaan julkilausumaan, joka vauhdittikin ratkaisevasti SKP:n osapuolien kompromissivalmiutta ja vuoden 1970 alussa SKP:ssä solmittiin osapuolisopimus. Osapuolisopimuksen myötä SKP:n hajaannus virallisesti loppui ja puolueen enemmistö ja vähemmistö jatkoivat toimintaansa yhden ja saman puolueen sisällä, vaikka todellisesta yhtenäisyydestä ei puolueessa ollutkaan kyse. Tampereen piirijärjestössä sisäinen valtataistelu kiristyi osapuolisopimuksen synnyttämän lyhyen välivaiheen jälkeen uudestaan, kun SKP:n vähemmistön kannalle päätyneet uusvasemmistolaiset nuoret tulivat joukolla mukaan piirijärjestön toimintaan. Taistolaisten nuorten radikaali vaikutus näkyi säilyttäjien toiminnassa erityisesti vuoden 1971 kuluessa, jolloin piirijärjestön säilyttäjien ja uudistajien välinen taistelu tuli vahvasti esiin Hämeen Yhteistyön ympärillä.

Hämeen Yhteistyön 1960-luvun kulttuuriradikalismien vaikutteita omaksuneet toimittajat halusivat kehittää lehteä suurempien joukkojen lehdeksi, kun taas piirijärjestön säilyttäjäenemmistöinen kustantaja halusi pitää lehden aatteellisesti puhtaana luokkataistelun välineenä. Säilyttäjien ja uudistajien välillä jo vuoden 1965 lehdistökeskustelusta alkanut ja pitkään jatkunut taistelu Hämeen Yhteistyöstä ja siitä, tuliko lehden kulkea piirijärjestön säilyttäjien vai uudistajien kannattaman SKP:n puoluejohdon tavoitteiden mukaisilla linjoilla, huipentui vuonna 1971 Hämeen Yhteistyön toimittajien lakkoon. Vuonna 1971 tapahtuneen Tampereen piirijärjestön sisäisen kriisin syventymisen myötä ensimmäistä kertaa myös osa piirijärjestön osastoista valitsi kannanotoillaan virallisesti puolensa piirin jakaantumisessa ja lakon päättyttyä marraskuussa 1971 Hämeen Yhteistyö jatkoi ilmestymistään säilyttäjien johdolla. Samalla Tampereen piirijärjestön kolmaslinjalaisuus SKP:n vähemmistön ja enemmistön välimaastossa päättyi ja siitä tuli aikaisempaa avoimemmin SKP:n vähemmistöpiiri.

Tampereen piirijärjestön sisälle SKP:n hajaannuksessa muodostuneiden säilyttäjien ja uudistajien ryhmien edustajia huolestutti SKP:n ja piirijärjestön tilanne, mutta osapuolet näkivät tilanteen ratkaisukeinot hyvin eri tavoin. Säilyttäjät halusivat pysyä vanhassa ja säilyttää SKP:n johtavan aseman SKDL:ssä ja heidän ratkaisuna oli aatteellisuuden korostaminen. Säilyttäjät suhtautuivat epäröiden työväen yhteistoimintaan, SKP:n puolueohjelman muutoksiin sekä yhteiskunnallisen muutoskehityksen synnyttämiin uusiin työläis- ja yhteiskuntaryhmiin. Piirijärjestön uudistajat puolestaan halusivat puolueen avautuvan ja muuttuvan yhteiskunnan murroksen mukana niin aatteellisesti kuin myös toiminnallisesti. Uudistajat näkivät yhteiskunnallisen muutoksen edellyttävän SKP:n siirtymistä yhä selvemmin osaksi SKDL:ää ja heille säilyttäjien toiminta näyttäytyi muutosvastarintana, joka karkotti uudet voimakkaasti kasvaneet yhteiskuntaryhmät pois kommunistien vaikutuksen ulottuvilta. Tällaiset säilyttäjien ja uudistajien osittain erilaisista sukupolvikokemusmaailmoista kummunneet vastakkaiset ajattelutavat saivat aikaan sen, että piirijärjestön osapuolien asiakysymyksistä alkanut kiistely muuttui SKP:n osapuolitaistelun syventyessä ja piirijärjestön tilanteen huonontuessa entistä enemmän valtataisteluksi.

Kiihtyneestä valtataistelusta huolimatta Tampereen piirijärjestö pysytteli pitkään SKP:n osapuolien ulkopuolella ja se pyrki muista SKP:n piirijärjestöistä poiketen toimimaan puoluetta eheyttäen. Tähän vaikutti osaltaan Tampereen suurten teollisuustyöpaikkojen vahva asema piirijärjestössä, joka korosti työpaikkaosastojen ihmisten ajattelussa työpaikan ja SKP:n aat-

teen merkitystä. Tampereella oli myös ollut kommunistien maanalaisella kaudella voimakasta toimintaa, joka vaikutti tässä toiminnassa mukana olleiden ihmisten ajatteluun ja korosti puolueen kiinteiden idänsuhteiden merkitystä. Säilyttäjien toimintaan 1970-luvun alussa mukaan tulleet, pääosin Tampereen yliopiston usein alun perin vieraspaikkakuntalaisista opiskelijoista koostuneet taistolaisnuoret, alkoivat 1970-luvun kuluessa ottaa yhä suuremman roolin suuntauksen sisällä valtaa pitäneiltä työpaikkojen ihmisiltä ja pakottivat siten piirin säilyttäjät muuttamaan ajatteluun sekä vahvasti muutosvastarintaista suhtautumistapaansa. Hämeen Yhteistyön kriisin jälkeen Tampereen piirijärjestössä käynnistyiikin sukupolvenvaihdos, kun sodan jälkeen toimintaan mukaan tulleet ihmiset väsyivät ja väistyivät sivuun. Sen myötä myös piirijärjestön sisäinen toimintakenttä joutui liikkeeseen aiheuttaen piirijärjestöön uudenlaisia yhteenliittymiä.

SKP:n Tampereen piirijärjestöllä on tämän tutkimuksen perusteella ollut todellista vaikutusta koko SKP:n politiikkaan ja ratkaisuihin 1960- ja 1970-luvuilla. NKP:n Tampereen piirijärjestölle ohjaaman roolin myötä herääkin kysymys siitä, olisiko SKP:n sisäisen tilanteen aina 1980-luvulle jäädyttänyt osapuolisopimus toteutunut ilman Tampereen piirijärjestön ottamaa ja menestyksekkäästi hoitamaa eheyttäjän roolia. Jos Tampereen piirijärjestö ei olisi toiminut hajaannuksessa maltillisella kolmannella linjalla, niin olisivatko suomalaiset kommunistit jakaantuneet kahteen eri puolueeseen? NKP:lle tämä ei ollut todellinen vaihtoehto, mutta jos näin olisi kuitenkin tapahtunut, niin minkälaisia vaikutuksia sillä olisi ollut koko Suomen sisä- ja ulkopoliittiseen tilanteeseen. NKP:n merkittävä rooli Tampereen piirijärjestön ratkaisussa herättää myös kysymyksiä NKP:n mahdollisesta aktiivisesta toiminnasta muissakin SKP:n piirijärjestöissä.

Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi Tampereen piirijärjestöön 1970-luvulla muodostuneita uusia liittoutumia ja tutkimuksessa olisi pyrittävä pääsemään syvemmälle piirijärjestön osastotasolle, mutta myös tarkemmin tutkia muita SKP:n piirijärjestöjä. Sitä kautta voisi myös pyrkiä laajemmin selvittämään kommunistien sopeutumista suomalaisen yhteiskunnan muuttumiseen, sillä sekä valtakunnallisella tasolla että Tampereen piirijärjestön kommunistien keskuudessa esiintyi selvää erilaisiin sukupolvikokemuksiin pohjautunutta muutosvastaisuutta. 1960-luvun murros muokkasi selvästi työväestön identiteettiä ja muutti kommunistien ideologiaa sekä käsityksiä luokkarajoista, joten aihepiiri tarjoaisi mielenkiintoisen ja laajan kontekstin jatkotutkimukselle.

Lähdeluettelo

I ALKUPERÄISLÄHTEET

A) Arkistolähteet

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki

Sirola-opiston vuosikirja 1945–61.

Sirola-opiston vuosikirja 1961–76.

SKP:n Tampereen piirijärjestön arkisto (TPA)

- Kansio 3C Piirikokousten pöytäkirjat 1962–1967
- Kansio 4C Piirikokousten pöytäkirjat 1968–1971
- Kansio 10C Piirikomitean pöytäkirjat 1964–1966
- Kansio 11C Piirikomitean pöytäkirjat 1967–1967
- Kansio 12C Piirikomitean pöytäkirjat 1968–1970
- Kansio 13C Työvaliokunnan pöytäkirjat 1964–1966
- Kansio 13,01C Työvaliokunnan pöytäkirjat 1967–1970
- Kansio 14C Piirikomitean pöytäkirjat, piirikomitea ja työvaliokunta 1971–72
- Kansio 2D Toimintakertomukset 1963–1971
- Kansio 4D Tilastot, erotetut jäsenet 1966–1974
- Kansio 34D Tilastot, yhteenvedot, jäsenasiat 1948–1985
- Kansio 20F Kirjeistö 1968–1968
- Kansio 21F Kirjeistö 1969–1969
- Kansio 22F Kirjeistö 1970–1970
- Kansio 23F Kirjeistö 1971–1971
- Kansio 41H Lehtilevikkiaineisto, Hämeen Yhteistyö 1961–1985

Suojelupoliisin arkisto (Supo), Helsinki

Alpo Neuvosen SKP:tä koskeva yksityisarkisto (an)

- Yhteenvedoja, muistioita, ilmoituksia, kirjeenvaihtoa, kosketellen mm. SKP:n toimintaa, osin keskuskomitean toimintaympäristöstä 1966–1972

Asiamapit I K 1–1 SKP 1967–1974 (amp)

Henkilömapit (hm)

B) Julkaistut lähteet

Lähdejulkaisut

Edustajamatrikkeli 1907–2000, <http://www.eduskunta.fi>

Kertomus Suomen kommunistisen puolueen toiminnasta 15. ja 16. edustajakokouksen välisenä aikana. Kuopio 1972.

Suomen kommunistisen puolueen ohjelma. Hyväksytty XI edustajakokouksessa 2.6.1957.

Suomen kommunistisen puolueen ohjelma. Hyväksytty 15. edustajakokouksessa 5.4.1969. Helsinki 1969.

STV, Suomen tilastollinen vuosikirja. Uusi sarja – XLIV – vuonna 1948. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1949.

STV, Suomen tilastollinen vuosikirja. Uusi sarja – LXXI – vuonna 1975. Tilastokeskus, Helsinki 1976.

SVT, Suomen virallinen tilasto XXIX A Vaalitulasto 26–30 1958–1968.

SVT, Suomen virallinen tilasto XXIX A Vaalitulasto 31–35 1970–79.

Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1975. Tampereen kaupungin tilastotoimisto, Tampere 1976.

Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1976–1977. Tampereen kaupungin tilastotoimisto, Tampere 1978.

Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1978–1979. Tampereen kaupungin tilastotoimisto, Tampere 1980.

Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta 3–4: 1968. Tampereen kaupungin tilastotoimisto, Tampere 1969.

Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta 1–2: 1972. Tampereen kaupungin tilastotoimisto, Tampere 1972.

Lehdistö

Aamulehti (AL)

Hämeen Yhteistyö (HY)

Kansan Uutiset (KU)

Kommunisti

Aikalaiskirjallisuus

Allardt, Erik, Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. WSOY, Porvoo–Helsinki 1966.

Arjanne, Matti, SKP:n kohtalon elokuut 1920–1971. Kustannuspiste Oy, Tampere 1971.

Kauniskangas, Kerttu, *Mutta ne toverit!* Kirjayhtymä, Helsinki 1971.

Kovanen, Antti, *Kommunismin kriisi*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1970.

Setälä, Rauno, *Uusstalinistin uskontunnustus: lähtökohtia 70-luvun luokkataisteluun*. Kirjayhtymä, Helsinki 1970.

Taistelun tiellä: SKP:n Tampereen piirijärjestön 30-vuotisjuhlajulkaisu. SKP:n Tampereen piirijärjestö, Tampere 1974.

Waris, Heikki, *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. WSOY, Porvoo 1968.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

C) Kirjallisuus

Alenius, Ele, *Suomalainen ratkaisu*. Kirjayhtymä, Helsinki 1974.

Blackmer, Donald L. M. & Tarrow, Sidney G. (eds.), *Communism in Italy and France*. Princeton University Press, New Jersey 1975.

Borg, Olavi, *Puolueiden ohjelmat 1970*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1970.

Haapala, Pertti (2004). Väki vähenee – Maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000. Teoksessa Markkola, Pirjo (toim.), *Suomen maatalouden historia 3, Suurten muutosten aika: jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:3, Helsinki 2004, 233–254.

Haataja, Lauri (toim.) 1977. *Suomen työväenliikkeen historia*. Työväen sivistysliitto / Kansan Voima Oy, Helsinki–Joensuu 1977.

Haikara, Kalevi, *Isänmaan vasen laita: SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1975.

Hankonen, Johanna, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatieto Oy ja Gaudeamus Kirja, Helsinki 1994.

Hautala, Heikki, *Suomen talouselämän rakenne ja kehitystekijät*. *Ekonomia*-sarja 48, Suomen Ekonomiliitto ja Weilin+Göös, Helsinki 1976.

Helin, Jyrki, *Rakentajien liitto: rakennusalan työläisten järjestötoiminta Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1995*. Rakennusliitto ry, Helsinki 1998.

Hyvärinen, Matti, *Viimeiset taistot*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, julkaisu nro 6/1994, Vastapaino, Tampere 1994.

- Kanta-Oksa, Riitta, Työväenlehti Hämeen Yhteistyö: tapaustutkimus Hämeen Yhteistyön organisaatiosta ja kriisistä. Tiedotusopin pro gradu-tutkielma: Tampereen yliopisto 1973.
- Kastari, Pirkko-Liisa, Mao missä sä oot?: Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. *Bibliotheca Historica* 65. SKS, Helsinki 2001.
- Kyntäjä, Timo, Tulopoliittikka Suomessa: tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle. Timo Kyntäjä ja Oy Gaudeamus Ab, Helsinki 1993.
- Leppänen, Veli-Pekka, Kivääri vai äänestyslippu?: Suomen kommunistisen puolueen hajoaminen 1964–1970. Edita, Helsinki 1999.
- Lindström, Juhani (1969). Kommunismien ryhtiliike. Teoksessa Länsipuro, Yrjö (toim.) *Hullu vuosi 1968*. WSOY, Porvoo–Helsinki 1969, 11–22.
- Mäki-Kulmala, Heikki, Kankeat karnevaalit: opiskelijaliike Tampereen yliopistossa. Tamy:n julkaisusarja 2/1988, Tampere 1988.
- Nenonen, Marko, Lapiolinjalla: työttömät pakkotöissä 1948–1971. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä 2006.
- Oinonen, Teemu, Erkki Salomaa: edelläkävijä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1989.
- Paastela, Jukka (1990). Kuinka Suomen Kommunistisesta Puolueesta tuli hallituspuolue vuonna 1966?, *Politiikka* 2/1990, 102–111.
- Parikka, Raimo (1987). Paikallinen työläisyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike. Teoksessa Hyrkkänen, Markku (toim.), Vehviläinen, Olli, Hannikainen, Juha, *Väki Voimakas 3 – Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Työväen Historian ja perinteen tutkimuksen seura, Kirjapaino Hermes Oy, Tampere 1987, 119–151.
- Peltola, Jarmo, Agitaattoreista toimittajiksi: Yleisen lehtimiesliiton neljä vuosikymmentä 1947–1987. Yleinen lehtimiesliitto, Pori 1987.
- Peltola, Jarmo, Metallityöläiset ja muutosten vuosikymmenet: Tampereen Lentokonetyöväen Ammattiosasto 1941–1991. Tampere 1991.
- Peltola, Jarmo, Kiskoilta asfaltille: maaliikennemuotojen kehitys Suomessa vuosina 1945–1993, *Tiemuseon raportteja* 3/1993, Tielaitos Helsinki 1993.
- Pihkala, Erkki (1982). Elintason nousu ja kehityksen varjopuolet. Teoksessa Ahvenainen, Jorma (toim.), Pihkala, Erkki, Rasila, Viljo, *Suomen taloushistoria 2: Teollistuva Suomi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1982, 506–527.
- Rantala, Onni, Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980. Oy Gaudeamus Ab, Helsinki 1982.
- Rasila, Viljo, Tampereen historia IV: vuodesta 1944 vuoteen 1990. Tampereen kaupunki, Tampere 1992.

Rentola, Kimmo (1992). Kommunismin kahdeksan kohorttia. Teoksessa Majander, Mikko (toim.), *Ajankohta*, poliittisen historian vuosikirja 1992. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja, Tutkijaliitto. Helsinki 1992, 74–102.

Rentola, Kimmo (1990). Nuortaistolaisuuden synty I – Ratavarren ryhmä ja muut varhaiset nuorleninitit (1967), *Politiikka* 4/1990, 243–260.

Rentola, Kimmo, ”Niin kylmää että polttaa”: kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Otava, Helsinki 1997.

Rentola, Kimmo, Vallankumouksen aave: vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2005.

Rislakki, Jukka, Maan alla: vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941–1944. Love Kirjat, Helsinki 1985.

Röntynen, Veijo, Suomen kommunistisen puolueen sisäiset ristiriidat 1960- ja 1970-luvulla. Valtio-opin pro gradu -tutkielma, Poliitiikan tutkimuksen laitos, Tampereen yliopisto 1978.

Saarela, Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923. Kansan sivistystyön liitto KSL, Helsinki 1996.

Seilonen, Kalevi, Vastarintaryhmä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1974.

Tikka, Marko, Kenttäoikeudet: välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Bibliotheca Historica 90, SKS, Helsinki 2004.

Tuominen, Marja, ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”: sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Helsinki 1991.

Upton, Anthony F., Kommunismi Suomessa. Kirjayhtymä, Helsinki 1970.

Viiialainen, Matti, Neljä järisyttävää päivää: SKP:n puolinen vallanvaihdos 1966. Edita, Helsinki 2005.

Wiman, Ronald (1982). Maalta kaupunkiin. Teoksessa Ahvenainen, Jorma (toim.), Pihkala, Erkki, Rasila, Viljo, *Suomen taloushistoria 2: Teollistuva Suomi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1982, 494–505.

D) Haastattelut

Toivo Autiosaari (s.1949) on tullut opiskelemaan Tampereen yliopistoon 1970 ja toiminut SKP:n Tampereen piirijärjestön kaupunkijärjestösihteerinä ja myöhemmin Taisto Sinisalon avustajana. Haastattelija Vesa Vartiainen, haastattelu tehty 23.2.2006, nauhat tekijän hallussa.

Kauko Kulmala (s.1926) SKP:n Tampereen piirijärjestön kaupunkijärjestösihteerinä. Haastattelija Jarmo Peltola, haastattelu tehty 25.3.1994. Haastattelunauhojen säilytyspaikka: Jarmo Peltola, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto.

Esko Malmberg (s.1923) SKP:n Tampereen piirijärjestön piirisihteeri. Haastattelija Jarmo Peltola, haastattelu tehty 28.3.1994. Haastattelunauhojen säilytyspaikka: Jarmo Peltola, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto.

Simo Salonen (s.1936) Hämeen Yhteistyön levikkijärjestäjä. Haastattelija Jarmo Peltola, haastattelu tehty 19.10.1994. Haastattelunauhojen säilytyspaikka: Jarmo Peltola, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto.

Leo Suonpää (s.1911) Tampereen piirijärjestön puheenjohtaja. Haastattelija Jarmo Peltola, haastattelu tehty 4.6.1992. Haastattelunauhojen säilytyspaikka: Jarmo Peltola, Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto.

E) Henkilökohtaiset tiedonannot

Autiosaari, Toivo. Sähköpostiviesti Jarmo Peltolalle 31.1.2006.

Lavikka, Riitta. Sähköpostiviesti Jarmo Peltolalle 20.1.2006.

Mäki-Kulmala, Heikki. Sähköpostiviestit Jarmo Peltolalle 23.1.2006 ja 30.1.2006.

Liite 1. Tampereen piirijärjestön keskeisiä säilyttäjiä 1964–1971

Reino Ahlstedt (s.1921) Pirkkalan osasto. Asentaja, levyseppä. Liittynyt SKP:hen 1947.	Reijo Boman (s.1929) Tampellan jalkinealan os. Jalkineyöntekijä, Kumi- ja nahkatyöväenliiton piiriasiamies. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1964–65.
Taisto Harra (s.1924) Pirkkalan os., vuodesta 1969 Näsilinnan os. Hämeen Yhteistyön toimittaja. Koulutus: Kansakoulu ja Sirola-opiston peruskurssi 1954–55, jatkok. 1963–64. Liittynyt SKP:hen 1954.	Vilho Hassinen (s.1912) TAKO:n os. Sähköasentaja, TAKO:n pääluottamusmies. Koulutus: Kansakoulu, piirikoulu. Liittynyt SKP:hen 1945 ja ollut perustamassa Takon tehtaalle kommunistien yhdistystoimintaa.
Paavo Helén (s.1921) Luopioisten os:n puh.joht. Sekatyömies / Asioitsija. Koulutus: Kansakoulu. Liittynyt SKP:hen 1945.	Olavi Hellevaara (s.1931) Valkeakosken pohjoinen os. Talonmies, vahtimestari, putkiasentaja. Liittynyt SKP:hen 1956.
Taimi Jokinen (s.1921) Ala-Pispalan os. / 1968 Tampellan jalkinealan os. Jalkineyöntekijä KAVE Oy:ssä, HY:n keskuksenhoitaja. Koulutus: Kansakoulu, piirikoulu, Sirola-opiston sosiaalipolitiikan kurssi 1966–67. Liittynyt SKP:hen 1945.	Taisto Kanerva , (s.1918) Kalevan os. Muurari. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1948–49. Liittynyt SKP:hen 1941, sodan aikaisen vastarintaryhmän jäsen. Puoliso Sirkka ja tytär Marja-Leena Kanerva myös aktiivisesti mukana piirin toiminnassa.
Pentti Koivisto (s.1927) Messukylän Konepajan os:n puheenjohtaja. Sähköasentaja, Messu-Tampellan pääluottamusmies. Koulutus: Kansakoulu. Liittynyt SKP:hen 1953. Vaimo Anna-Maija Koivisto toimi piirijärjestön toimistotyöntekijänä.	Eivo Koivunen (s.1932) Lielahden os. Piirijärjestön valistussihteeri ja vt. kaupunkisihteeri. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1956–57, jatkok. 1958–59, opiskellut NL:ssa 1959–63.
Kauko Kulmala (s.1926) Messukylän os. Sähköasentaja, kaupunkijärjestön sihteeri ja ent. piirisihteeri. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1950–51 ja opiskellut NL:ssa 1956–58. Liittynyt SKP:hen 1945.	Uuno Kuutti (s.1919) Haukijärven os., Hämeenkyrö. Pienviljelijä. Koulutus: Kansakoulu, aluekoulu ja Sirola-opiston peruskurssi 1951–52. Liittynyt SKP:hen 1946. Maolainen.
Väinö Lehtonen (s.1925) SKP:n Lentokonetehtaan os:n pj. Laitosmies, viilaaja, Valmetin lentokonetehtaan pääluottamusmies. Liittynyt SKP:hen 1953. Maolainen, mm. Suomi–Kiina -seuran johtokunnassa.	Taavi Lintunen (s.1935) Lokomon os. Metallimies, toimitsija, SKDL:n T:reen kunnallisjärjestön sihteeri, myöhemmin Valmetin luottamusmies. Liittynyt SKP:hen 1959.
Esko Malmberg (s.1923) Nokian et. os. Rakennustyömies, toimitsija, piirisihteeri. Koulutus: Kansakoulu, Sirola-opiston peruskurssi 1946–47, jatkok. 1954–55, opiskellut NL:ssa 1961–62. Liittynyt SKP:hen 1945. Isä osallistunut punakaartissa aseellisiin taisteluihin.	Martti Nurminen (s.1927) Tampellan postilaisten ryhmän pj. Ylipostimies, Tampereen piirijärjestön puheenjohtaja. Koulutus: Kansakoulu ja piirikoulu. Liittynyt SKP:hen 1953.
Heimo Rekonen (s.1920) Ylöjärven kesk. os:n pj. Tilanhoitaja, Ylöjärven kunnan rakennustoimiston toimistosihteeri, SKDL:n piirin vpj. ja valistussihteeri, kansanedustaja 1970–78. Liittynyt SKP:hen 1947.	Paavo Rosman (s.1903) Sammon os. Metallityömies, entinen piirijärjestön pj. Liittynyt SKP:hen 1926, ollut 1930-luvulla vankilassa poliittisista syistä ja sodan jälkeen perustamassa Tampereen osaston toimintaa.
Martti Salminen (s.1906) Kalevan os:n pj. Värjäri Finlaysonilla, Kutomatyöväenliiton toimitsija. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1952–53. Liittynyt SKP:hen 1945, Leo Suonpään vanha ystävä.	Arvo Salonen (s.1914) Valkeakosken os. Liikkeenhoitaja, SKP:n Valkeakosken aluetoimitsija. Koulutus: Kansakoulu, Sirola-opiston jatkok. 1955–56, opiskellut NL:ssa 1959. Liittynyt SKP:hen 1945.
Toivo Saloranta (s.1927) Lempäälän Kuljun os:n pj. Teknikko. Koulutus: Kansakoulu, Sirola-opiston peruskurssi 1951–52. Liittynyt SKP:hen 1948.	Väinö Selin (s.1923) Viljakkalan os:n pj. Kirvesmies, rakennustyömies, HY:n lehtiasiamies Viljakkalassa. Liittynyt SKP:hen 1957.
Rauno Setälä (s.1939) Kissanmaan os. Fil. yo., SKDL:n kulttuurisihteeri, HY:n päätoimittaja. Liittynyt SKP:hen 1970.	Heikki Siren (s.1932) Kirvesmies, SKDL:n Pohjois-Hämeen piirijärjestön toiminnanohjaaja/-johtaja, valistussihteeri. Koulutus: Keskikoulu ja puolueopintoja. Liittynyt SKDL:ään 1948.
Viljo Solander (s.1918) Viialan os:n pj. Nahkatehtaan työmies, Sementtimies. Liittynyt SKP:hen 1947.	Elli Stenberg (s.1903) Tampellan pukuteht. os. Vaatetustyöläinen, kansanedustaja 1945–65. Koulutus: Kansakoulu, Kaupakoulun iltakoulu 1920–22, opiskellut NL:ssa 1924–29. Illegaalisen ajan vaikuttajia, vankilassa poliittisista syistä 1930–36, 1939–44. Liittynyt SKP:hen 1923.
Leo Suonpää (s.1911) Kalevan et. os. Metallijyrsijä, piirijärjestön pj., kansanedustaja 1954–69. Koulutus: Kansakoulu, Sirola-opiston peruskurssi 1951–52. Liittynyt SKP:hen 1930, ollut mukana Tampereella maanalaisessa toiminnassa, vankilassa poliittisista syistä 1934–36.	Anna Suosalo (s.1910) Näsilinnan os. Piirisihteeri. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1948–49 eli yhtä aikaa Taisto Kanervan kanssa. Puoliso, puuseppä Lauri Suosalo (s.1904) oli myös mukana kommunistien toiminnassa.
Pellervo Takatalo (s.1914) Lielahden os:n pj. Maalari. Koulutus: Kansakoulu, piirikoulu. Liittynyt SKP:hen 1936, ollut aktiivisesti mukana kommunistien maanalaisessa toiminnassa nuorisoryhmän johtajana.	Sulo Tonttila (s.1912) SKP:n Excelsiorin os:n pj. Metallityömies, Sotatarviketehtaan pääluottamusmies. Koulutus: Kansakoulu, piirikoulu. Liittynyt SKP:hen 1944. Ollut pienenä poikana punakaartin lähetti.

Lähteet: hm, Supo; TPA, KansA; Sirola-opiston vuosikirjat 1945–61 ja 1961–76; Toivo Autiosaaren henkilökohdainen tiedonanto; Heikki Mäki-Kulmalan henkilökohtaiset tiedonannot; Kauko Kulmalan haastattelu; Leppänen 1999, 41, 204; Edustajamatrikkeli 1907–2000; Peltola, 1991, 108; Rislakki 1985, 80–85, 153; Taistelun tiellä (1974); 45–47, 77–81, 164.

Huom. Keskeisiä säilyttäjiä rajatessani olen pyrkinyt tekemään jaon piirijärjestön sisäisen elämän näkökulmasta ottaen mukaan henkilöitä, joilla on ollut tärkeä merkitys ryhmän identiteetille ja ratkaisuille. Yksityiskohtaiset tiedot vaihtelevat eri henkilöiden välillä liitteessä käytettyjen lähdeaineistojen sisällön mukaan.

Liite 2. Tampereen piirijärjestön keskeisiä uudistajia 1964–1971

Olavi Auvinen (s.1915) Tampellan konepajan osasto. Viilaaja, Tampellan Konepajan pääluottamusmies. Koulutus: Kansakoulu. Liittynyt SKP:hen 1939 ja oli mukana toiminnassa illegaalisena aikana. Mukana Emmauksessa 1967.	Väinö Hakala (s.1920) Kalevan et. os. Koneenkäyttaja, tehdastyöläinen, HY:n vt. päätoimittaja. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1950–51, opiskellut NL:ssa 1960–61. Liittynyt SKP:hen 1947.
Ossian Hasa (s.1925) Nokian os. Kirvesmies, Rakennusliiton Nokian aluetoimitsija. Liittynyt SKP:hen 1950. Mukana Emmauksessa 1967.	Kuuno Honkonen (s.1922) Pyynikin os:n pj. Lehtori, voimistelunopettaja, kansanedustaja 1958–78, Sirola-opiston luennoitsija. Liittynyt SKP:hen 1950.
Arvo Ikonen (s.1939) Vehmaisten os. Yhteiskuntatieteiden opiskelija Treen yliopistossa. Koulutus: Kansakoulu, oppikoulu ja Sirola-opiston perusk. 1958–59. Liittynyt SKP:hen 1958.	Frans Jalonen (s.1914) Kalevan it. os. Rakennustyöväenliiton Treen piiriasiamies ja rakennusalan komitean vastaava toimitsija. Koulutus: Kansakoulu, Sirola-opiston perusk. 1952–53. Liittynyt SKP:hen 1945. Mukana Emmauksessa 1967.
Tapani Jokihäärä (s.1922) Kalevan et. os. Sähköasentaja, Valtion Ammattientarkastaja Tampereella. Koulutus: Kansakoulu. Liittynyt SKP:hen 1945. Mukana Emmauksessa 1967.	Aarne Kangasniemi (s.1927) Nokian Maatilan os:n pj. Varastomies, toimitsija, HY:n toimittaja. Käynyt Sirola-opiston peruskurssin 1949–50, jatkok. 1952–53 ja opiskellut NL:ssa 1961–62. Mukana Emmauksessa 1967.
Kauko Kivinen (s.1928) Viljakkalan os. Työmies, HY:n toimittaja. Koulutus: Kansakoulu, piirikoulu, Sirola-opiston perusk. 1954–55, jatkok. 1959–60, opiskellut NL:ssa 1963–64 ja 1967. Liittynyt SKP:hen 1952. Mukana Emmauksessa 1967.	Viljo Leinonen (s. 1928) Suoraman os. Kangasala. Toimittaja, HY:n toimittajakunnan luottamusmies. Koulutus: Kansakoulu, oppikoulu ja Sirola-opiston perusk. 1952–53. Liittynyt SKP:hen 1950. Mukana Emmauksessa 1967.
Onni Lindfors (s.1922) Raholan os. Rakennustyöläinen, Suomen Rakennusliiton toimitsija. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1958–59. Liittynyt SKP:hen 1956. Mukana Emmauksessa 1967.	Viljo Luoma (s.1912) Tampellan elintarvikealan os. Betonityömies, varastonhoitaja, toimitsija, piiriasiamies. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1947–48. Mukana Emmauksessa 1967.
Matti Majala (s.1928) Ruoveden os:n pj. Puhelintyömies, Kansaneläkelaitoksen piiriasiamies. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1951–52. Liittynyt SKP:hen 1952.	Toivo Marin (s.1923) Kalevan et. os. / Raholan os. 1970. Työmies, piirisihteeri, toimitsija. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1946–47 ja opiskellut NL:ssa 1963. Liittynyt SKP:hen 1945. Mukana Emmauksessa 1967.
Eeti Nieminen (s.1918) Raholan os. Tehdastyöläinen, Suomen Kutomatyöväenliiton toimitsija, valistussihteeri, HY:n toimittaja. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1947–48, jatkok. 1955–56, opiskellut NL:ssa 1957–58. Mukana Emmauksessa 1967.	Nieminen Pauli (s.1929) Kalevan os. Rakennustyömies, luottamusmies, Rakennusliiton toimitsija. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1953–54, jatkok. 1959–60. Liittynyt SKP:hen 1951. Mukana Emmauksessa 1967.
Niinimäki, Erkki (s.1923) Lamminpään os. Puuseppä, Treen Hyörypuuseppä Oy:n pääluottamusmies. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1957–58. Mukana Emmauksessa 1967.	Orvo Pantti (s.1938) Klingendahlin os. Laitosmies Klingendahlilla, Tekstiilityöväen TEVA:n toimitsija, Verkatehtaan luottamusmies. Liittynyt SKP:hen 1956.
Osmo Rantanen (s.1931) Sammon os. Muurari, revisori, opiskelija. Suoritti kunnallistutkinnon Treen yo:ssa. Sirola-opisto valmistava k. 1952–53, perusk. 1953–54, jatkok. 1963–64. Liittynyt SKP:hen 1948. Mukana Emmauksessa 1967.	Reino Rimmi (s.1932) Raholan os. Putkimies, Rakennusliiton toimitsija. Käynyt Sirola-opiston sos. politiikan ja kansalaistiedon kurssin sekä perusk. 1963–64. Mukana Emmauksessa 1967. Puoliso Eila Rimmi (s.1938) oli myös piirin aktiiveja.
Väinö Saarinen (s.1921) Lokomon os:n pj. / vuoden 1964 jälkeen Kalevan et. os. Viilaaja ja levyseppä Lokomolla, Metalliliiton piiriasiamies. Liittynyt SKP:hen 1946. Mukana Emmauksessa 1967.	Matti Salminen (s.1927) Ala-Pispalan os. Rakennustyömies, pääluottamusmies, Rakennusliiton toimitsija. Koulutus: Kansakoulu, aluekoulu ja Sirola-opiston sos. politiikan kurssi 1955–56, perusk. 1961–62. Liittynyt SKP:hen 1945. Mukana Emmauksessa 1967.
Yrjö Salminen (s.1923) Hakkarin os., Lempäälä. Jalkineityöläinen, kansakoulun opettaja. Koulutus: Kansakoulu, oppikoulu ja Sirola-opiston perusk. 1948–49. Liittynyt SKP:hen 1947. Mukana Emmauksessa 1967.	Simo Salonen (s.1936) Nekalan os. Rakennustyömies, HY:n levikkijärjestäjä/levikkipäällikkö. Käynyt Sirola-opiston valmistavan kurssin 1954–55, perusk. 1962–63. Liittynyt SKP:hen 1955/56. Mukana Emmauksessa 1967.
Keijo Savolainen (s.1929) Kalevan et. os. / 1968 Raholan os. Ohjelmataarkkaaja, HY:n päätoimittaja, siirtyi Yleisradioon 15.11.1968. Koulutus: Kansakoulu, oppikoulu, Sirola-opiston perusk. 1960–61. Liittynyt SKP:hen 1952. Mukana Emmauksessa 1967.	Sirnö, Mauri (s.1939) Pellervon os. Hämeen Yhteistyön kulttuuritoimittaja. Opiskellut NL:ssa 1961–62. Mukana Emmauksessa 1967.
Matti Sunell (s.1915) Lapinniemen os. Värjäri, Suomen Kutoma- ja tekstiilityöväenliiton toimitsija ja pj. Käynyt Sirola-opiston perusk. 1953–54. Liittynyt SKP:hen 1951. Mukana Emmauksessa 1967.	Kaisu Weckman (s.1921) SKP:n Tampellan Vaatetusalan os. Tekstiilityöntekijä, pääluottamusmies, kansanedustaja 1966–75. Koulutus: Kansakoulu, aluekoulu. Liittynyt SKP:hen 1947. Mukana Emmauksessa 1967. Asui Kalevassa.
Väinö Virtanen (s.1910) Nokian Koskenmäen os. 1964 / Nokian os. Maalari, sosiaalis sihteeri, kansanedustaja 1958–70, Sirola-opiston johtokunnan pj. Koulutus: Kansakoulu, Sirola-opiston jatkok. 1953–54. Liittynyt SKP:hen 1931. Mukana Emmauksessa 1967.	Pentti Äimälä (s.1928) Tampellan Palolaitoksen ryhmän vpj. Nuohooja, Kunnallisten työntekijäin viranhaltijain, KTV:n, toimitsija. Liittynyt SKP:hen 1948. Mukana Emmauksessa 1967. Asui Kalevassa.

Lähteet: hm, Supo; an, Supo; TPA, KansA; Sirola-opiston vuosikirjat 1945–61 ja 1961–76; Toivo Autiosaaren henkilökohtainen tiedonanto; Heikki Mäki-Kulmalan henkilökohtaiset tiedonannot; AL 11.5.1968; Edustajamatrikkeli 1907–2000; Kertomus Suomen kommunistisen puolueen toiminnasta 15. ja 16. edustajakokouksen välisenä aikana.

Huom. Keskeisiä uudistajia rajatessani olen pyrkinyt tekemään jaon piirijärjestön sisäisen elämän näkökulmasta ottaen mukaan henkilöitä, joilla on ollut tärkeä merkitys ryhmän identiteetille ja ratkaisuille. Yksityiskohtaiset tiedot vaihtelevat eri henkilöiden välillä liitteessä käytettyjen lähdeaineistojen sisällön mukaan.

Liite 3. Piirijärjestön säilyttäjiä virallisesti tukeneet osastot ja ryhmät 1971

KAUPUNGINOSAOSASTOT
Finninmäen osasto
Härmälän osasto
Kalevan osasto
Kaupin osasto
Kissanmaan osasto
Koivistonkylän osasto
Kämmenniemen osasto, Teisko
Lielahden osasto
Näsilinnan osasto
Vuohenojan osasto
Peltolammin osasto
Rajaportin osasto
Sammon osasto
Viinikka–Nekalan osasto

TYÖPAIKKAOSASTOT JA AMMATILLISET JAOSTOT
Finlaysonin osasto
Lielahden tehtaiden osasto
Lokomon osasto
Sarviksen osasto
Suomen Trikoon osasto
SKP:n Tampereen Jalkinealan osasto
Takon osasto
Nokian Kumitehtaan osasto

TAMPEREEN YMPÄRISTÖKUNTIEN OSASTOT
Kangasalan osasto
Korvolan osasto, Nokia
Kuoreveden osasto
Mäntän osasto
Nokian eteläinen osasto
Oriveden osasto
Yliskylän osasto, Orivesi
Padankosken osasto, Luopioinen
Ponginkulman osasto, Hämeenkyrö
Ruutanan osasto, Kangasala
Suinulan osasto, Kangasala
Suoraman osasto, Kangasala
Sääksjärven osasto, Lempäälä
Valkeakosken aluekomitea
Valkeakosken pohjoinen osasto
Ylöjärven keskustan osasto

Lähde: Saapuneet kirjeet 1971, kansio 23F, TPA, KansA.

Liite 4. Piirijärjestön uudistajia virallisesti tukeneet osastot ja ryhmät 1971

KAUPUNGINOSAOSASTOT
Armonkallion osasto
Kalevan eteläinen osasto
Kalevan itäinen osasto
Kalkun osasto
Koivistonkylän läntinen osasto
Lamminpään osasto
Linnainmaan itsenäinen ryhmä
Messukylän osasto
Naistenlahden osasto
Pellervon osasto
Pyynikin osasto

TYÖPAIKKAOSASTOT JA PUOLUEKOMITEAT
Rakennusalan puoluekomitea
SOK:n Nokian tehtaan osasto
SKP:n YPV:n osasto, Valkeakoski

TAMPEREEN YMPÄRISTÖKUNTIEN OSASTOT JA RYHMÄT
Tammilahden osasto, Vilppula
Nokian aluekomitea

Lähde: Saapuneet kirjeet 1971, kansio 23F, TPA, KansA.